

ТОҲИР МАЛИК

ИБЛИС ДЕВОРИ

Қисса ва ҳикоялар

Бир мамлакатга ғаним хужум қилиб, икки ака-ука жангга отланишибди. Улар сингилларини инсоф эгаси ҳисобланган бир танишларига қолдирибдилар. Қиз жуда гўзал экан, у кишига иблис васваса қила бошлабди. Охири у одам гуноҳга ботибди-ю, “акалари келса нима деб жавоб қиламан?” деб кўрқибди. Иблис “Қизни ўлдир-да, оғилхонага кўмиб қўй, акалари келганда “сингилларинг қочиб кетди”, дейсан”, деб ўргатибди. Шундай ҳам бўлибди. Акалар ажабланиб туришганда иблис уларга бўлган гапни айтиб берибди, қиз кўмилган жойни кўрсатибди. Подшоҳ у одамни ўлимга ҳукм қилибди. Зинокор бўйнига сиртмоқ ташланганида яна иблис пайдо бўлибди. “Сен мени шу аҳволга солдинг!” дебди у одам нафрат билан. “Сен мендан ўпкалама, истасанг сени ўлимдан олиб қолай. Шартим шуки, менга бир мартагина сажда қиласан”. “Қандай сажда қиламан, бўйним сиртмоқда-ку?” дебди у одам. “Сен менга саждани ният қил-да, бошингни мен томон эгсанг бас”, дебди иблис. Одам иблиснинг айтганини бажариб, бошини у томон эгиб сажда қилган экан, сиртмоқ тортилиб, бўғилиб ўлибди - дунёдан иймонсиз кетибди.

Ҳа, иблис барчани шундай васвасага солиб, йўлдан чиқармоқни истайди. Унинг ўз олами бор. Баъзилар “тўғри яшайман”, деб ўйлашади-ю, бироқ, шайтанат оламига кириб бораётганларини, оқибат эса иблис сиртмоғига тушиб қолганларини сезишмайди. Ёзувчи Тоҳир Маликнинг “Шайтанат” асари китобхонларни шайтон бошқарувчи олам билан таништирган эди. Сўнг “Шайтанатнинг турфа олами” туркумида “Мурдалар гапирмайдилар” китоби нашр этилган эди. Бу асарларда ашаддий жиноятчилар ҳаёти қаламга олинганди. Шайтанат - фақат қотиллар ёки ўғрилар олами эмас. Иблис ҳар бир одамнинг руҳини парчалаб, ўз оламига тортишга уринаверади, яъни инсоннинг маънавий оламини булғашга интилади. Оқибатда кимларнингдир маънавий олами қашшоқлашади-да иблис тақдим этган оламга кириб боради. Аммо у ўзини зинҳор жиноятчи ҳисобламайди. Ҳолбуки... руҳларни азобга қўйиш ҳам жиноятдир.

“Бир қоринга сиққан болалар бир ҳовлига сиғишмайди...” Бу мақолда қанчалар ҳақиқат бор? Ота-она вафотидан кейин нима учун фарзандлар юзкўрмас бўлиб кетадилар? Шайтанат оламига кириб қолганлари учун эмасми? Ота-оналари руҳи азоб чекишини нечун ўйламайдилар? Ёзувчи Тоҳир Малик мазкур янги асарида сиз, азиз китоб муҳлисларини шу мавзуда баҳс юритишга даъват этади. Китобга ёзувчининг янги ёзган ҳикоялари билан бирга қайта таҳрирдан чиққан битиклари ҳам жамланди-ки, буларда ҳам иблис етовидаги ёки ундан нафратланувчи инсонлар образи гавдаланади.

ИБЛИС ДЕВОРИ

Қисса

“Бу гишт деворга чидаса бўлар, вақти келиб ё ўзи емирилар, ё бошқа бир сабаб билан олиб ташланар. Лекин ака билан уканинг юраклари орасига девор тушса ёмон... жуда ёмон... Ҳовлини гишт девор ажратса, юракни бемеҳрлик девори парчалаб ташлайди. Билиб қўйларинг: бу девор кўнгишларингга пича ором бергандай бўлар-у, аммо қиёматдаги жавоб оғир кечади. Шунини икковларинг бир ақллашиб кўринглар. Худодан кўрқмасаларинг, қиёматдан кўрқмасаларинг, ҳеч бўлмаса болаларингдан уялинглар”.

МУАЛЛИФДАН

Бисмиллаҳир Роҳманир Роҳийм.

Бизларни инсон қилиб яратган ва имон гавҳарига мушарраф этган меҳрибон Аллоҳ таолога беҳад ҳамду санолар бўлсин!

Оламларга раҳмат бўлиб келган севимли, мушфиқ пайғамбаримиз ҳазрат Муҳаммад мустафога салоту саломлар йўллаймиз.

Ассалому алайкум, ардоқли китобхон!

Шукрларким, мазкур китоб саҳифалари орқали Аллоҳ сиз билан дийдор кўришмоқликни насиб этяпти. Бу сафарги ғойибона учрашувимиз барчаларимизни баъзан ўйлантираётган, баъзан эса ташвишга солаётган мавзу – ака-укалар муносабати хусусида бўлади., инша Аллоҳ! Сиз каби мен ҳам бу масалада кўп фикр юритаман. Ўзимга ўзим кўп саволлар бераман, жавобни эса ё топаман ё тополмайман.

...Инсоният тарихидаги биринчи хусумат ака ва ука орасида бўлди.

...Биринчи қотиллик ҳам шундай: Қобил укаси Ҳобилнинг конини тўқди.

Аллоҳ! Аллоҳ! Наҳот бу ёвузлик то қиёматга қадар Одам болаларига мерос бўлиб қолса?! Ўзинг асрагин, раҳм эгаси Аллоҳим!

Юсуф алайҳиссаломнинг акалари ул Зотни ўлимга топширишни ихтиёр этдилар.

Аллоҳ! Аллоҳ! Одам болалари наҳот бу ҳодисадан ибрат олмаслар?! Тавфиқ бер, карам эгаси Аллоҳим!

Кенжа ботирнинг акалари ҳам унинг ўлимини истайдилар. Эртақлар олами бу ёвузлик баёнига бекорга ўрин бермагандир.

Аллоҳ! Аллоҳ! Нодонлик туфайли туғилувчи зулм наҳот эртақдан ҳаётга кўчишини тўхтатмаса?! Виждон бер алийм эгаси, билгувчи Аллоҳим!

Қадимда экинзору боғларни жониворлардан ихота этмоққа хизмат қилган деворга энди иблис ака-укаларни ажратиш вазифаси юклади. Лой ёки тахта деворларга чидаш мумкин дир, аммо қалбларни қалблардан ажратувчи нифоқ деворларига қандай чидаймиз?

Баёнимиз шу ҳақда.

Бу асарни ўқиб, сиз қаҳрамонлар орасида балки ўзингиз, балки ака ёки укаларингизга ўхшаганларни ҳам учратарсиз. Ажабланманг. Мен бу асарни ўз қусурларимизни ўзимизга

кўрсатиб бера олувчи кўзгу бўлмоғини орзу этиб ёздим. “Башаранг қийшиқ бўлса, кўзгудан ўпкалама”, деганларидек оғринмасдан ўзимизга қарайлик.

Умид улким, ким бунда ўз аксини кўрса имон сари юзлангай.

Яна умид улким, ака-укалар орасидаги деворлар маҳв этилгай, инша Аллоҳ!

Мазкур асарда нобоп оила ҳаёти мисол сифатида олинди. Бундан ҳамма шунақа экан, деган нотўғри хулоса чиқмасин. Аллоҳга шукрим, аҳиллиги билан ибрат бўлувчи файзли оилаларимиз жуда кўп. Биз бу оилалар файзини янада баракали қилиб беришини Аллоҳдан сўраймиз. Яна дуолар қиламизки, иблис тўрларига бурканиб қолган оилаларнинг бу бандиликдан тезроқ озод бўлишларини, ҳидоят йўлига кириб, иттифоқда яшамокликларини Аллоҳ насиб этсин.

Ё Раббим! Сендан хайрли оқибат умид қиламиз.

МУҚАДДИМА

Тун.

Қабристон.

Сукунат.

Фоний дунёнинг азобу ташвишларидан кутулиб бунда ётганларнинг оромини бузмаслик учун шабада ҳам ораламайди. Дарахтларнинг барглари қайғули жимлик ҳукмида ўлимларини кутадилар. Куз ўзининг совуқ нафаси билан уларнинг пешоналаридан бир-бир ўпиб, алдагина жонини олади-да, қабрлар узра тўшайди.

Субҳи козибда қабристон бир оз кўрқинчли, шунинг баробаринда бир оз ажабланарли манзара чодирига ўралади. Қай бир қабр тепасида шаффоф нур, қай бири устида кирланган дуд кўринади. Дуд ўрлаётган қабр остидан ҳасратли овозлар келади:

-Дадаси, болаларимиз нега бемехр бўлиб қолдилар?

-Билмайман, онаси.

-Юзкўрмас бўлиб кетишса-я?

-Энди кеч, онаси...

-Бир қоринга сиққан, катта ҳовлига сиғишмайдими?

-Тақдир шу экан, онаси.

-Тақдир? Гўрдаги азобларимиз каммиди? Агар ҳовлини иккига бўлиб девор олишса руҳимиз баттар нимта-нимта бўлмайдами?

-Тақдир, онаси... бизнинг мукофотимиз шу экан...

Гўрдан азобли нола эшитилади... Нола сўппайиб турган қабртошларга урилиб, акс-садо беради-да, сўнг гўё қабристонни силкитиб юборгандай бўлади. Гўё қиёмат бошлангандек...

Чап томонини босиб ётган Иброҳим босинқираб, уйғонди. Юрагининг зарбли уриши уйқусида зилзила бўлиб туюлганди. У кўрган туши таъсирида бир оз ҳаракатсиз ётди-да, кейин тирсагига таяниб, қаддини кўтарди. Кўрган туши бандилигидан озод бўлолмай бош эгганича бир оз ўтирди. Кейин калта соқолини силаб “астағфируллоҳ”, деб қўйди-да, иримга амал қилиб, ўнг томонига қараб “туф-туф” деб қўйди.

ИБЛИС МАСЖИДИ

Аллоҳ иблис алайҳилаънанинг “менга бир масжид лозим”, деган талабига биноан унга бозорни берди. Иблис ўзига ибодатхона учун тайин этилган бозорнинг қиёмат нафаси сезилиб қоладиган замонларга келиб ғоят обод бўлишини балки орзу ҳам қилмагандир. Эҳтимолки, каззобларнинг кўплигидан иблис бу масжидига баъзан сиғмай қолиб, ўз хизматининг маҳсулига ташқаридан туриб мафтун бўлаётгандир. Бу ҳолат фақат Аллоҳгагина маълум, бандаси қайдан билсин?

Тўлқин ҳам ана шундай бандаларнинг бири. Бир неча кундан бери бозорни, унинг атрофини кузатиб юргани билан бундаги шайтон амалларига аҳамият бермайди. Тарозидан уриб қолаётганлар, кетмон ушлаш қанақалигини билмай туриб “мен дехқонман”, деб онт ичаётганлар уни қизиқтирмайди. Унга машина кулфини бузиб ўғирлик қилаётганларни топиш ва тутиш топширилган.

Қамокдагиларнинг гуноҳлари кечирилиб, авфи умумий эълон қилинганда ҳамкасбларидан бири “Энди уйга бормай туну кун ишлайдиган бўлдик, қамокдан малакасини ошириб чиққан ўғрилар энди хунарларини кўрсатишади”, деганда фаришталар “омин” деб юборишган экан, ўғри жафосидан нолиб шикоят қилувчилар кўпайгандан кўпайди. Тўлқин илгари ҳам машина

ўғриларини тутгани учун бу вазифа унга юклатилди. Бир неча кунлик кузатуви натижаси ва хуфяларининг маълумотларини қўшган ҳолда аниқ бир хулосага келиб, режа ишлаб чиқди.

Кўчадан баландроқда жойлашган бешикчи устахонасига келиб, ўзини таништирганда бозор энди қизий бошлаган эди. Видеотасвирчига суратга олиш учун мос жойни кўрсатгач, устадан ҳозир кўрадиган воқеасига холис гувоҳ бўлишини сўради.

-Йў-ўқ,-деди уста бош чайқаб.

-Нега?-деб ажабланди Тўлқин,-Шу ердан туриб кўрганингизни тасдиқлайсиз халос.

-Йўқ,-деди уста, кейин унамагани сабабини ҳазил оҳангида тушунтирган бўлди:-Бировнинг шўрини қуритадиганга ўхшайсиз, бунақа ишга мени аралаштирмай қўя қолинг, ака,-Уста Тўлқиннинг чехраси тундлашганини кўриб, ҳижолатлик билан қўшиб қўйди:-Энди бу бир гап-да...

Тўлқин устанинг “бировнинг шўрини қуриштиш” ҳақидаги гапидан ранжимасди. У бундан баттарларини, ҳатто ҳақоратомуз гапларни ҳам етарлича эшитган. Эшитганлари бир неча кунгача юрагини тимдалаб азоб бериб юрган. Афсуски, аламли сўзларнинг юракка чандик солиши кўзга кўринмайди. Кўринсами эди, кўп одамларнинг юраклари фақат чандикдан иборат эканига гувоҳ бўлинарди. Тўлқин ўз касбига доир ҳақоратга мойил гапни отасидан ҳам эшитган эди. Ҳарбий хизматдан қайтиб милиция мактабига ҳужжат топширганини айтганида отаси аввал ажбланган, сўнг аччиқланиб: ”Шу ҳам иш бўптими? Милисани биров одам қаторида санамасан, сен шунга интилсанг, кимёдаги тескари реакцияга ўхшайсан”, деган эди. Унинг фикрича, кимёгар олимнинг ўғли ота касбини танлагани маъқул эди. “Сен ўқийвер, олим бўлмасанг, бирон мактабда ўқитувчилик қиларсан”, деди. Тўлқин эса “Ўзим қизиқмаган фанга болаларни қизиқтира олмайман, қизиқмаганимдан кейин ўзим ҳам ўрганолмайман. Ўрганолмаганимдан кейин болаларни ҳам ўргата олмайман”, деди. Отаси ноилоҳ эди. Тўй ҳаракати бошланганида совчи борган бир-икки хонадондан “милисига қиз бермаймиз”, деган жавоб эшитилгач, ўғлига “сенга айтмабидим?” маъносидаги қарашлар ҳам юракни тимдалаган эди.

Бешикчи устанинг ҳозирги гапига эътибор қилмаса бўларди. Лекин жавобсиз қолдиргиси ҳам келмади.

-Агар устахонангизни ўғри урса-ю, биз ўғрини қамасак, кимнинг шўри қуриган бўлади?

-Э, акахон, совуқ нафас қилманг, ўғри бизлардан нари юраверсин.

-Бу ҳам бир гапда... Ўғри сиздан нари бўлгани билан шеригингизнинг шўрини қурилади. Бошқа иложи йўқ, касби шунақа. Сизнинг бозорингиз касод бўлса бошқа хунар қиласиз. Улар бошқа хунар қила олишмайди. Чунки уларнинг бозори ҳеч қачон касод бўлмайди.

-Уларнинг уруғини қуришиб ташлаш керак.

-Қани, қуришиб кўринг-чи?

-Нега мен қуритаман? Менинг ишим мана, бешик, беланчак, арғимчоқ. Сизнинг ишингиз ана, уларни қуриштиш.

-Менинг ишим шу, биламан, лекин мен уларни қурита олмайман.

-Сиз шунақа деб турсангиз, ишлар “беш” экан.

-Мен бўладиган гапни айтяпман. Ўтмишда қанчадан қанча ўғриларни ушлашиб, қўлларини кесиб ташлашган-а, нега шунча замонлардан бери уларнинг уруғи қуримайди?

Тўлқин бешикчи устага гапираётгани билан кўзлари катта кўча томонда эди: ана, зира сотувчи бола кўринди. Тўлқин унга кузатувининг биринчи кунидеяк эътибор берган эди. У йўл четида тўхтаган машинага илдам яқинлашади. Кўзлари жавдирайди. Бозорга кираверишдаги гумбаз ёнида эса уч йигитча ўтирибди. Тўлқиннинг гумони шуларда. У ишни бошлаш вақти етганини фаҳмлаб, алоқа рациясини қўлга олди. Нимадир демокқа оғиз жуфтлаган уста гапини ютиб, қўшни дўкон томон ўтмоқчи эди, Тўлқин бир имо билан уни тўхтатди-да, сўнг рацияни оғзига яқинлаштириб, паст аммо қатъий оҳангда “Бошляпмиз”, деб буюрди. Кейин:

-Биринчи режа бўйича ишлаймиз. Ҳаммининг диққати зира сотувчи болада,-деб илова қилди.

Қўшни томонга отланган устага эса холис гувоҳ сифатида кузатишни яна бир бор илтимос қилди. Бу сафар уста гапни кўпайтирмай Тўлқин кўрсатган томонга қаради.

Зирафуруш бола ота касбини давом эттириб бозорга чиққан эди. Отаси ошнолари билан улфатчилик қилиб ўтирганда бир пиёла ароқни ичибди-ю, “қудратлисан, ҳаёт!” деб жилмайиб кўйиб, жон берибди. Ошнолари аввалига ҳазиллашяпти, деб ўйлаб унинг қилиғидан мириқиб кулишибди. Кейин қарашсаки... ёз чилласида ичилган муздек ароқ вазифасини бажариб бўлган экан.

Зирафурушлар марҳумнинг ҳурматини қилиб, ўн олтини қоралаётган ўғлини ёнларига олишди. Сифатсиз, бироқ арзон зирани халтага солиб кўчада сотиб юрганида ўзидан каттароқ уч бола уни тор кўчага олиб ўтиб биқинига уч-тўрт мушт туширишди-да, ҳар куни чўтал бериб туришга кўндиришди. Шартни бажариб юрганида янги топшириқ беришди. Топшириқни бажаргач, энди уларнинг ўзлари чўтал узатишди. “Энди сен бизга шериксан!” дейишди. Чўтал бериб юриш қайда-ю, шерик бўлиш қайда!

У бозорга кираверишда тўхтаётган машиналарга тезгина яқинлашиб зирасини мақтар, зийрак нигоҳи эса бир зумда ичкарини тафтиш қилиб чиқарди. Ичкарида тузукроқ нарса кўрмаса машина эгасини зира олишга қистайвермай, нари кетарди.

Бугун омади келдими, яп-янги оппоқ “Нексия” шундайгина ёнига келиб тўхтади. У одати бўйича шошилиб халтасини очди-да, бир чимдим зира олди:

-Амак, зира оламан, десангиз ичкари кириб овора бўлиб юрманг. Зиранинг додаҳўжаси бизда!-деб туриб ён ўриндиқдаги жигарранг дипломатга кўз ташлади. Юраги ниманидир сизди, хатто кўнглига хушнудлик оралагандай бўлди-да, мактовини давом эттирди:

Машина эгаси эшикни қия очиб, бир оёғини пастга туширди. Кейин бола узатган зирани кафтида ёйиб кўргач, ҳидлади-да, афтини бужмайтирди:

-Шуни зира деб юрибсанми? Одамни ҳариф қилма, бола,қарға чўқиган зиранигни бувингнинг эрига олиб бориб сот. Бор, жўна!

Бола сифатсиз зирани олиб бориб сотиши лозим бўлган бувисининг эри ким эканини ўйлаб ҳам ўтирмай, мижозни қўлдан чиқармаслик учун билагидан ушлади:

- И-и, тўхтанг, амак, зиранинг фарқига борар экансиз, бу ёқда зўридан бор. Мана буни кўринг.

Бошқа халтачадан олинган зира аввалгисидан фарқ қилмаса-да, харидор бўлмиш:

-Ҳа, бунинг сал дуруст. Зиранинг додасимасу кепак баҳосига олса бўлади,-деди.

-Ерга урворманг, амак, олинг, нархини келиштириб бераман.

-Бўпти, битта стаканчада бер.

-Уч минг бўлади.

-Уч минг қанақа бўлишини кўрганмисан ўзинг? Сенга минг сўм ҳам етади.

-Амак, мошинни додаҳўжасидан олибсиз, суюнчисини ҳам кўшиб беринг унда.

-Ёқдими? Зўрини олибманми? Шунақа, мен ҳамиша молнинг зўрини оламан.

-Қанчага тушди амак?

-Қанчага дейсанми? Сен мишқи бунақа машина олиш учун минг тонна зира сотишинг керак. Менга қара, бола пақир, бозорга кириб чиққунимча машинага қараб тур. Суюнчини ўшандан кейин оласан. Узоққа кетма, ҳали сигнализация ўрнатилмаган,-машина эгаси шундай деб ёнидаги дипломатни очди. Ундаги тахлам пулларни кўрган боланинг кўзлари чакнаб кетди. Иблис унинг вужудига қувонч нафасини уфурди. Тахламдан бир қанча пул ажратиб олган машина эгаси пастга тушиб юкхонани очди-да, дипломатни кўйди. Бу онда зирафуруш гумбаз ёнидаги шерикларига қаради. Уларнинг кўзлари ҳам шу томонда эканини билиб, кўнгли хотиржам бўлди. Машина эгаси уловга қараб туришни яна тайинлаб гумбаз томон юрди. Унинг

бозорга киришга яқинроқ бўлган эшикдан кирмай гумбаз дарвозаси сари юриши кузатаётганларни ажаблантирмади. Зирафуруш шерикларига қараб “лақма” деган маънода қулок қоқиб қўйди. Уч йигитча унга жавобан жилмайиб қўйишди. Улардан бири машина эгасининг ортидан юрди. Унинг иккита халта сотиб олиб, харид қила бошлаганини кўргач, изига қайтди. Сўнг уччовлашиб оқ “Нексия” томон юрдилар.

...оқ машина.

...юкхонасида пул.

...кўпгина пул.

...эгаси лақма. Қўйни бўрига ишониб ташлаб кетди. Бир оздан кейин дод-вой дейди, сочларини битталаб юлади.

...ана, томоша!

Иблис уларнинг онгини шу ёқимли фикрлар билан банд этган эди.

Бешикчининг устахонасидан уларнинг ҳаракатларини кузатаётган Тўлқин рация орқали буюрди:

-Қўлга олиш гуруҳи, шайланинг. Дипломатни олиб, юкхонани ёпмагунича тегмай туринг.

Бешикчи уста айтмоқчи, шўринг қурғурларнинг шўрининг қуриши бир дақиқага қолмай ҳал этилди.

Юкхона очилди.

Дипломат олинди.

Бақувват йигитлар қуршовида қолган ўғри болалар сайёднинг тўрига тушган кабутарлар каби иложсиз эдилар. Йўқ, иложлари бор эди: сўнги чоралари – ўзларини зўравонлар дастидан ноҳақ азоб чекаётган қилиб кўрсатиб фарёд уриш. Қўллари қайрилиши ҳамон учови келишиб олгандай бараварига оху-додларини бошлашди. Сал нарида уларни кузатиб турган зирафуруш бола вақтни ғанимат билиб қочмоққа шайланганида билагини кимдир маҳкам ушлаб, сиқди. У орқасига ўгирилиб машина эгасини кўрдию тили гапга келиш у ёқда турсин, овози ҳам чиқмади.

-Ҳали зирани сотиб бўлганинг йўқ-ку, йўл бўлсин, зирафурушларнинг додаҳўжаси!-шундай деб йигитчининг билагини янада маҳкамроқ сиқди. Билаги темир исканжа орасида мажақланиб кетгандай туюлган бола бақириб юборди.

Тўрт йигитчининг ёрдам илинжида бақирешлари текин томошага муҳтож бозор аҳлини беэтибор қолдирмади. “Болаларни қийнамаларинг, қўйиб юборларинг”, дегувчи дастлабки меҳрибонлар тилга кирган пайтда видеотасвирчини эргаштирган Тўлқин машина ёнига етиб келган эди. У ўзини таништирганидан кейин ҳам меҳрибонлик тўлқини пасаймай авж ола берди. Ўн йиллар илгари расмдан қолиб кетган ингичка, олачипор галстук тақиб олган зиёлинамо одам оғзига келган гапни қайтармай авжга чиқа бошлагач, Тўлқин ҳам овозини баландлатди:

-Раҳмингизни келтираётган мана шу тўрт бола ҳозиргина шу машина юкхонасини очиб пул тўла дипломатни ўғирлашди.

-Аввал бунга исботлаш керак. Гувоҳлар борми?-деди химоячи, бўш келмай.

-Ана,-Тўлқин шундай деб видеотасвирчини кўрсатди.-Агар бу сизга камлик қилса яна икки холис гувоҳимиз ҳам бор. Ҳуқуқни яхши биладиганга ўхшайсиз, энди диққат билан кузатиб туринг: ҳозир дипломатни очамиз.

-Дипломат бизники эмас,-деди йигитчалардан бири жонҳолатда.

-Сеники бўлмаса нега кўтариб юрибсан?- деб сўради Тўлқин.

-Шу ерда ётган экан, эгаси топилса бермоқчи эдим.

-Уни қара-я! Шундай қимматбаҳо дипломатни ким тушириб қолдирди экан, а? Қани, бу ерга қўй-чи,-Тўлқин шундай деб юкхона устини кўрсатди.Буйруқ бажарилгач:-Қани, энди оч,-деди.

Йигитчалар орасидаги башангроқ кийингани “Очма, қўлингизни теккизма!”-деб бақириб берди.

-Унинг гапига эътибор берма. Айбингни юмшатишни истасанг, айтганимни қил. Ахир сен шунчалик ижрочисан, тўғрими? Қани, оч.

Йигитча дипломатни очди. Ҳимоячи пул тахламларини кўриб, ўзини четга олмоқчи эди, Тўлқин тўхтатди:

-Ҳозир баённома ёзамиз, сиз ҳолис гувоҳ бўласиз

-Нега энди айнан мен? Бекор айтибсиз. Мен бунақанги аҳмақона ишларга гувоҳ бўла олмайман.

-Қизиқ фалсафангиз бор экан,-деди Тўлқин кўполроқ тарзда.- Ўғриларнинг ўғрилигини гувоҳ сифатида тасдиқлаш сизнингча аҳмоқлигу ўғриларнинг ёнини олиб милиция ходимларини ҳақоратлаш ақлли ишми?

Ҳимоячи саволга жавоб бермай қўл силтаганича даврадан чикди. Тўлқин “Ким гувоҳ бўлади?” деб сўрагач, тўпланганлар сафи анча камайди.

ҚОПҚОН

Айни шу куннинг айни шу палласида, шаҳарнинг кунчиқар томонидаги чегара манзилида иблис янада ажойиброқ томошадан ҳузурланаётган эди.

Текширувчиларга рўпара бўлишга илҳақ катта-кичик машиналар карвони адоғига биқинига қоплоннинг сурати чизилган эски автобус яқинлашиб, аста тўхтади. Қайси бир мамлакатда хизматини адо этиб бўлгач чиқитга ташланишга тайёрланган автобусни арзон-гаровга сотиб олиб, у ер бу ерини ямаб-яскаб, тирикчилигига яратиб юрувчи ҳайдовчи пастга тушди-да, карвонга назар солди. “Тоза тўпланибди-ку, занғарлар, кечгача пашша кўриб ўтирамиз шекилли”, деб ўзича гўдранди-да, олға томон юрди.

Олдинги ўриндикда мудраб келаётган йигит керишиб, роҳатланиб эснагач, пастга тушиб, ҳуштак чалиб қўйди-да:

-Ўчоқ-қозон бўлса ош дамлаб еб олишга бемалол улгурарканмиз,-деди.

Бу гапдан кейин яна тўрт киши пастга тушди.

-Икки минг километрни қанча вақтда босиб ўтган бўлсак, икки минг қадамни ҳам худди шунча вақтда босиб ўтамиз,-деди улардан бири.

-Бошга тушганни кўз кўради,-деди уларнинг сабрлироғи.

Автобуснинг ўрта ўриндиғида икки жувон ўтирибди. Ёши каттароғининг исми Ободхон, унинг ёнидагисиники Махсума. Ободхон туғилганида ота-она томонидан шундай исм қўйилиши сабабини ҳеч ким билмайди. Унинг баъзи хурмачақилиқларидан баҳраманд бўлган айрим одамларнинг “Бу Ободхон эмас, нақ Офатхон!” деб қўйишларини яхши ҳамки ер етказмайди, йўқса, бечора ота-онанинг гўрларида тик туришлари аниқ. Яна бир эҳтимол борки, унга кўра етти кунлик Ободхоннинг қулоғига азон айтувчи киши тили чучуклиги туфайлими ё бошқа сабаб биланми “Офатхон” деб юборган бўлиши ҳам мумкин.

-Мана, оповси, Худогинага шукур, эсон-омон етиб келдик. Бир қадамлик йўл қолди. Энди бу ёғига шошилманг. Мижоз келса молни арзонга берманг. Бир-икки кун сотмасангиз ҳам қиммат сўраб тураверинг. Тушунмасангиз дарров менга телпон қилинг. Биринчи марта савдога чиққан одамнинг иши осонмас, ўзимнинг бошимдан ўтган.

-Ободхон опа, мендан қайтмаса Худодан қайтсин, яхшиям сиз бор экансиз. Мол сотилганидан кейин фойдасидан хурсанд қиламиз ҳали.

-Вой, оповси, қўйинг шу бачки гапларни, менга савоб керак.

Агар иблиснинг кулгисини эшитиш мумкин бўлганида шу гапдан кейин автобус қаҳ-қаҳадан ларзага келарди. Иблис телба эмас, бекорга кулмайди. Ободхоннинг қандай савоб илинжида

юргани унга сир эканми? Бу илинжни унинг юрагига яхшилаб жойлаб қўйган иблис билмай яна ким билсин?

Ободхон ҳамроҳини тижоратнинг “дунё аҳлига номаълум асрори” билан таништириш мақсадида гапдан тинмади.

...молни арзон олгину қимматга сот.

...арзон олиш учун ҳам, қимматроққа сотиш учун ҳам ўзингни бечораҳол қилиб кўрсат. Ўлмаган эрингни ўлди десанг ҳам бунақа ёлғонни Худо кечираверади, чунки бу ёлғонни юракдан чиқармайсан, тил учуда айтасан. “Етимларим бир бурда нонга зор”, деб йиғласанг ҳам ёлғонга ўтмайди, чунки бу фойдани барибир болаларингга егизасан. “Болаларим!” деб астойдил йиғласанг Худонинг ҳам меҳри жўшиб кетади-ю, фойдани кўпайтириб беради.

...молни қариндошларга сотма. Фойданинг бошини ейди бу қариндош ўлгурлар. “Бу молларимнинг сифати яхши эмас, келгуси сафар сизга яхшисидан алоҳида танлаб-танлаб олиб келиб бераман”, деб туравер. Кейинги сафар эсингдан чиқиб қолса гуноҳкор бўлмайсан.

...топган пулингни уйим, рўзгорим деб совураверма. Эрингдан яшириб қўядиган молинг ҳам бўлсин. Замон қалтис, хотин кишининг бошига нималар тушади, Худо билади.

Ободхоннинг чап елкасига эга чиққан иблис роҳатланади. Унинг энг салоҳиятли шогирдлари ҳам дарсини бу қадар зўр ўзлаштиришмаган эди. Иблис анойи эмас, вақти келиб қолса, бу хотиннинг “Мени шайтон йўлдан урди!” деб фарёд уриши унга маълум. Қиёмат бошланиб, дўзахга ҳукм бўлганида барча айбни иблис зиммасига ағдаришини ҳам билади. Ободхон сингари яшаб ўтганларнинг ана шу даъво илинжида қабр азобларини тотиб ётганлари ёлғиз Яратганга маълум. Бу хотинга ва унга ўхшаш миллионларча даъвогар бандаларга иблиснинг айтадиган гапи аввалдан тайин:

-Ҳа, йўлдан урдим, бу менинг касбим эди. Сенинг бурчинг мен – иблиснинг эмас, Раҳмоннинг сўзларига амал қилиш эди. Мен сени дўзах остонасига қадар олиб келишни орзу қилиб эдим, ниятимга етдим. Энди сенга оқ йўл, дўзах ўтлари сенга муборак бўлсин!

Ҳали бу дақиқага адоғи Аллоҳагина маълум бўлган саноксиз йиллар бор. Ободхон ва унга ўхшаганлар бу дунёнинг ёлғончи лаззатларидан тўйиб олишлари керак. Кейин ўлим, кейин қабр азоблари. Сўнг қиёмат даҳшатида тирилиш. Сўнг эса ҳукм!..

Аллоҳ бандасига ҳидоят берса, иблис орзу қилаётган бу оқибат юз бермас.

Ҳозирча Ободхон елкасидаги иблисни қувонтириб жавраётганини ўзи билмайди.

Иблиснинг бир хотин гапларидан қувониб ўтириши ҳолва. Ҳадемай унинг навбатдаги тўю тантанаси бошланади. Тўю тантанага “навбатдагиси” деб сифат берилиши бежиз эмас. Банда тер тўкиб, йиғиб-териш тўрт йилдами ё беш йилдами биргина тўй қиладию бор-йўғини совуриб, шумшайиб қолаверади. Иблис ҳам тер тўкади, залолат аҳлини атрофига йиғиб-тергани замон ҳаяллатмасдан тўйини бошлаб юборади. Бандадан фарқли ўларок, у битта тўй билан ниятига ета қолмайди. Тўйни тўйга улайверади.

Автобус ҳайдовчисидан анчагача дарак бўлмади. Кўпчилик бетоқат бўлиб автобусдан тушди, бировлар сабрсизлик ўтини совутиш мақсадида нари-бери юра бошлашди. Гадоё топмас сўқмоқлар орқали чегарадан ўтказиб қўювчи аравакашлар эса сал нарида бир имога илҳақ бўлиб қараб туришибди. Автобус ҳайдовчиси руҳи синган бир аҳволда қайтди. Йўловчиларнинг “Нима гап, яқин орада жиламизми ё йўқми?” деган саволларига қисқа қилиб:

-Автобусга чиқинглар, гап бор,-деди. Ҳамма чиқиб, жой-жойига ўтиргач, янгиликни маълум қилди:-Ишнинг ишкали чиқиб қолди. Қаттиқ текшириляпти. Бож тўлашга тайёрланиб турунглр.

-Ҳов акахон, биз унақага келишмаганмиз. Сиз бизни савдогар эмас, сайёҳ деб теп-текинга олиб ўтишга ваъда бергансиз,-деди олдинда ўтирган йигит.

-Бож тўласак уйимиз куяди-ку!-деб бақирди Ободхон уни қўллаб.

-Мен бўладиган гапни айтдим. Келишадиган танишлардан биттаси ҳам йўқ, бошқа одамлар ўтиришибди. Эпласларинг ўзларинг бориб гаплашинглар. Мен пулларингнинг бир қисмини қайтариб бераман,-деди ҳайдовчи.

-Ў, ўғил бола! Эркакнинг гапи бунақа маъзава бўлмайди,-деди биринчи қатордаги йигит жаҳл билан.-Биз-ку, гаплашамиз. Лекин сиз пулимизни тийин-тийинигача қайтарасиз.

-Сал ўпкангни босиб гапир,-деди ҳайдовчи аччиқланиб.-Нима, бу дунёда битта сен эркакмисан? Бор, гаплаш, олиб ўт! Пулингни икки ҳисса қилиб қайтармасам итнинг боласи бўлай!

Ҳайдовчи чўнтагидан халтача чиқариб кафтига нос тўқди-да, сўнг тилининг тагига ташлаб, пастга тушди.

-Ким мен билан боради?-деди йигит.-Пул олмайдиган божхоначи ҳали туғилмаган бу дунёда. Битта китобда ўқувдим, пора олмайдиган одам йўқ, пора беролмайдиган моллар бўлар экан. Бу акамиз шунақа ҳилидан.

Эркакликка даъвогар йигитга яна икки киши қўшилгач, мардонавор тарзда йўлга тушдилар. Улар ўзларича ҳайдовчига жаҳл қилиб боришарди, унинг онасию хотинию қизларини эшакками, итгами рўпара қилиб сўқинишдан тилларини тийишмасди.

Аслида-ку, иблис уларни қўлларидан тортиб, судраб бўлса-да шу йўлга солмоқчи эди. Иблиснинг бахтини қарангки, бу бандалар унинг енгилгина турткиси билан сапчиб тура қолишди. Ҳайдовчининг гапига кирсалару, молларини ҳисоб-китоб қилиб, бож тўлашга тайёрланиб ўтирсалар иблис бечора аламдан бошини қайси тошга уриб ёрарди. Ҳар тугул, унинг боши ёрилмайдиган бўлди.

Иблисга итоат этган вакиллар ҳайъати йўлга тушгач, Ободхон яна тилга кирди:

-Шилта аралашган иш доимо шунақа бўлади. Ҳаромнинг касофати ҳаммага баравар уради.

-Қайси ҳаром?-деб ажабланиди Махсума.

-Ўзингизни билмаганга олманг, оповси, учинчи қаторда ўтирган опачангизни айтяпман.

-Вой, ҳали у?..

-Ғирт ўзгинаси. Бозорда имловдим, тушунмадингизми? Қийшиқ кўз ўлгур менга бермаган молини унга ярим нархига берди-ку? Ичкари кириб чиққанини кўрмай ғафлатда қолибсиз-да?

-Унақамасдир, кетаётганимизда эри билан хайрлашиб йиғловди-я?

-Ҳали кўриб турасиз, автобусдан тушиши билан эрининг бўйнига осилиб, “соғиндим акажоним”, деб йиғлаб беради. Эр деганам шунақа аҳмоқ бўладимией!

Махсума “вой ўлай”, деди-ю, бошқа гап қўшмади.

Баъзилар одамлар кўп тўпланадиган жойни маҳшаргоҳга қиёслашади. Бир учи чегара манзилига тақалган машиналар карвони маҳшаргоҳ эмас. Орадан қанча йиллар ўтиб маҳшаргоҳда тўпланиш олдидан бир имтиҳонга ўхшаш ҳаракат халос. Қайта тирилган бандалар маҳшаргоҳда Яратган ҳукмини кутишиб дир-дир титрасалар, бундагилар божхоначи билан бўлажак учрашувдан титрайдилар. Унда дўзахга рўпара бўлишдан кўрқадилар. Бунда пулдан ажралишдан. “Пулдан ажралиш ташвиши дўзах азобига рўпара бўлишдан ҳам аянчлироқ!” Иблис уларнинг юракларига шундай деб ёзиб қўйган.

Яқиндагина шердек юриш билан олға кетган вакола ҳайъатининг қуруқ қайтаётганлари юришларидан маълум эди. Ободхон буни англади-ю, шарт ўрнидан турди.

-Бу латтачайнарлар билан иш битмайди, кетдик!

-Қаёққа?-деб ажабланиди Махсума.

-Ана, чегарадан аравакашлар ўтқазиб қўйишади. Озгина чиким қиламизу бу автобус ўлгур жойидан силжигунича биз уйда бўламиз.

Ободхон автобусдан тушубоқ аравакашларга қараб имлади. Улардан иккитаси илдам етиб келгач, савдолаша бошлади. Аравакашлардан бири Ободхон айтган нархга кўнди иккинчиси эса

қўл силтаб нари кетди. Махсума бошқалар ҳам шундай қилишармикин, деб автобусдагиларга қараб-қараб қўйди. Бошқалар “чиқмаган жондан умид”, деганларидай божхона ходимлари билан келишув орзусида ўтирганлари учун Ободхонга қўшилмадилар. Махсума ҳам “Кўпчилик нима бўлса мен ҳам шу” деган қарорга келай деганида Ободхоннинг бир чимирилиб қарашю бир нордон гапи билан унга қўшила қолди.

Автобус юкхонасидан молларини олиб аравага ортишгач, Ободхон кира ҳақини қайтариб беришни ҳайдовчидан талаб қилди.

-Мен божхона билан ўзларинг келиша олсаларинг қайтариб бермоқчи эдим,-деган ҳайдовчи балога йўлика қолди.

-Қанақа эркаксан, ўзинг, белингда белбоғинг борми, бўлмаса иштонимни ечиб бера қолай, кийиб ол. Икки ҳисса қилиб қайтариб бераман, девдинг-ку, ўл-а, эркак бўлмай.

Бу гапдан бўзариб кетган ҳайдовчи чўнтагидан бир даста пул чиқариб унга узатди:

-Ма, тўйгунингча ол, виждонсиз. Сен ўтган сафар “пулим етмай қолди” деб ҳаммасини тўламагансан. Иккинчи шу автобусга яқинлашганингни кўрайин...

-Нима қилардинг? Гапир, гапинг ичингда қолмасин. Биз бормиз, сенинг тирикчилигинг ўтиб турибди. Бу шалоқ аравангни пишириб е! Энди мен амирликка қатнайман, беминнат самолётда бориб келаман, билдингми?

Ободхон шу гапларни айта туриб керакли пулини санаб олгач, қолганини қайтарди. Ҳайдовчининг “сен тушадиган самолёт ҳам хароб бўлади”, деб минғирлашдан бошқа иложи қолмади.

Аравакаш аравасини номи кўча деб аталган лекин ўйдим-чуқур бўлиб ётган дала йўлига ҳайдади. Арава усти мол билан тўлгани сабабли аёллар пиёда кетдилар.

-Сен бизни лақиллатдинг, шумтака,-деди Ободхон,-Ҳали ҳисоб-китобда дод демайсан. Яёв юришимни билганимда сўраганингни яرمىсини ҳам бермасдим.

-Молингиз кўп бўлса айб мендами, женгеше?-деди аравакаш.

-Аравангни каттароқ қилсанг ўласанми?-деди Ободхон.

-Эгасига айтаман, энди келишингизга каттароғини ясаб қўяди,-деб минғирлади аравакаш.

Шу тарзда айтиша-айтиша номи дарё аталгани билан эни ўн қадам ҳам чиқмайдиган анҳор соҳилига етдилар. Оқимга қарши яна озгина юрилгач, олти хонадондан иборат қишлоқчага кириб бордилар. Арава учинчи хонадон сари бурилди. Икки хонали пастак уйнинг ёнидаги темир дарвоза ланг очик эди. Атрофда девор бўлмагани ҳолда бундай дарвозанинг мавжудлиги Махсумани ажаблантирди, Ободхон эса эътибор бермади.

Ҳовлининг этаги анҳорга тақалган. Анҳор узра беш-олти қатор қалин сим тортилган, ҳар бир симга катта сават кажава илиб қўйилганди. Соҳилда эса эски бир қайиқ лопиллаб турарди. Расмий харитада бу анҳор давлат чегараси ҳисобланарди. Анҳор ёқасида мижоз кутиб ўтирган кажава эгаларининг вазифалари эса аҳли тужжорни бир мамлакатдан иккинчисига ўтказиб қўйишдан иборат эди.

Минг йиллар аввал бир кишининг тантилик билан айтиб юборган “эркак битта гапиради!” деган гапи мақолга айланган. Замонга беш кетиш керак, энди хотин киши ҳам битта гапирадиган бўлди: Ободхон йўлда айтган аҳдига содиқ қолиб, аравакашнинг ҳақидан чегириб қолди. Бу орада кажава эгалари унга яқинлашишди.

-Булар билан келиша олсангиз нариги қирғоққа ўтказиб қўйишади,-деди аравакаш норози оҳангда.

-Нега мен келишарканман? Сен билан ўша қирғоққа ўтказиб қўйишни гаплашганман.

-Эсингиз жойидами женгеше, арава дарёдан сузиб ўтмайди-ку?

-Унисини билмадим.

-Женгеше, ҳамма арава шу ергача келади. Анҳорнинг нариги бетида ўзингларнинг машиналаринг бор.

-Менга ақл ўргатма, буни ўзим ҳам биламан. Сен молларимни битта-битталаб елкангда ташиб бўлса ҳам ўтказиб қўясан.

Ободхон гапини тугатмай, ҳовлига кажавали мотоцикл патиллаб кириб келди. Бири ҳарбий, яна бири милиция кийимидаги икки киши мотоциклни Ободхондан ярим қадам берида тўхтатди.

-Бошимга чиқариб тўхтата қолмадингга аравангни,-деди Ободхон аччиқланиб.

-Давлат чегарасида нима бўляпти?-деб сўради милиция кийимидаги йигит, сўнг аравадан тушириб қўйилган молларга қараб ўзича хулоса чиқарди:- так, так... контрабанда!

-Қанақа банда? Ўзинг кимсан?-деди Ободхон уни жеркиб.

-Биз давлат чегараси хизмати ходимларимиз. Хужжатларингизни кўрсатинг.

-Аввал ўзинг кўрсат.

-Биз бошқа давлат одамларига хужжатимизни кўрсатмаймиз. Сен хужжат кўрсатмасанг ҳам ҳаммаси равшан. Сен...-йигит шундай деб Махсумага қараб олди,-бу хотин ҳам сен биланми?- Ободхондан жавоб кутмай аравакашга қаради:-сенам шулар билан биргамисан?

-Мен буларни танимайман. Бу уй тоғамники, меҳмонга келганман. Ҳозир икки қоп буғдой ортиб уйимга кетаман,-деди аравакаш.

-Сен боравер,-деди йигит аравакашга, кейин кажава эгаларига қараб бақирди:-сенларга томоша борми, жўналаринг!Ҳозир ҳаммангни олиб бориб турмага тикаман!-Бу таҳдиддан кейин улар соҳил томон юрдилар. Йигит эса қошларини чимириб, Ободхонга қаради:-Сенлар Давлат чегарасини бузишда айбланасанлар. Жиноят кодексининг ўттиз саккизинчи моддаси, энг камида беш йил ўтирасанлар. Молларинг давлат ҳисобига мусодара қилинади. Агар молларингнинг ичида қорадори топилса жиноят кодексининг етмиш учунчи моддаси билан отиласанлар.

Йигит худди жиноят кодекси моддаларини сув қилиб ичиб юборган каби ишонч билан гапирдики, Махсума уни эшитиб ҳушини йўқотаёзди. Йигитнинг гаплари шунчаки огоҳлантириш эмас, балки суд ҳукми бўлиб туюлиб қўрқувдан ранглари оқарди. “Вой шўрим!” деб йиғини бошлаб юборди. Ободхонда ҳам қўрқув уйғона бошлаганди, лекин вақтида ўзини қўлга олишга унинг қурби етди. Ҳозиргинада уларга бас келаман, деб ўйлаган Ободхон бирдан тўнани ўзгартиди-да, йиғламсираганича ялина бошлади. “Милицияда ишлаган укасини террористлар ўлдириб кетишганини” айтатуриб кўзларига ёш ҳам келди.Бу гапларни эшитиб ажабланаётган Махсума ўзининг “террористлар ўлдириб кетган милиция ходимининг беваси, бу хотиннинг эса келини”эканини билиб “йўғ-е!” деб юборишига сал қолди. Хуллас, бешта етимчанинг оч-наҳор ўтириши айтилгач, дағдаға қилаётган йигит сал юмшагандай бўлди.

-Майли, етимларнинг ҳақи бор экан, қўйиб юбораман. Лекин изларингдан тушганимизни хўжайинлар кўришган. Бизга пулларинг керакмас, хўжайинлар “ўзлари олиб еб кетишди”, дейишмасин.

“Хўжайинларга аталган” пуллар берилгандан кейин кажава эгалари билан келишилди. Нариги кирғоққа ўтилгач, Ободхон “Худога шукур”, деб чуқур нафас олди-да, ҳамроҳига қаради:

-Оповси, ҳисобли дўст айрилмас, деган мақол бор. Шу ергача бўлган ҳаражатларнинг ярмини бериб қўйинг,-деб қанча бериши лозимлигини айтди.

-Опа, тенг ярмини бераманми, менинг молим озроқ-ку?-деб эътироз билдирди Махсума.

-Улар молнинг оз-кўпига қарашдими, оповси, битта қопга ҳам ўнта қопга ҳам шу пул,-деди Ободхон зарда билан.

-Опа, битта нарса қизиқ, а? Милисанинг кийими бору поғони йўқ?-деб сўради Махсума пул санай туриб.

Ободхон ваҳимада бунга эътибор бермаганини англаб, афсусланди, бироқ, айбини тан олгиси келмади:

-Бу ёқ бошқа давлат, уларнинг формаси ўзи шунақа,-деб қутулмоқчи эди, ҳамроҳининг бу гапга ишонқирамаётганини сезиб қўшимча қилди:-Нима, бизни лақиллатмоқчи бўлишди, демокчимисиз? Мен шунчалик меров эканманми? Агар ниятлари ёмон бўлса иккалаамизни шарт бўғиб сувга ташлашарди, молларимизни бўлволишарди. Биз берган сариқ чақага қаноат қилишмасди. Бунчалик содда бўлаверманг, оповси.

Сийрак дарахтзор ортидаги икки машинага кўзи тушиб Ободхон қувониб кетди.

-Ҳайрият-ей, ўзимизникиларга етиб келдик. Бу ёғи энди бир қадам.

Соҳил томон қараб турган йигитлардан бири уларга яқинлашди:

-Эрталаб Худо деб чиқувдим, пешонаси ярқираган йигитманда, энди бўш бўлсам ҳам қайтавераман, деб турувдим, Худо сизларни етказди. Қани, юкларингизга ёрдамлашворай,- у шундай деб катта халталардан бирини кўтармоқчи бўлди.

-Олдин ҳақини келишиб олайлик,-деди Ободхон уни тўхтатиб.

-Опахон, хақи от билан туя бўлармиди. Дунё кўрган одамга ўхшайсиз. Ўзингиз кўнгилдан чиқариб, билиб бераверасиз. Барибир бўш кетмоқчийдим.

Арзон киракаш йўликқанидан қувонган Ободхон “Нарёкдаги чикимларни худойим бу ёқдан қоплайдиган бўлди”, деб шукур қилиб қўйди.

Машина катта йўлга чикқач, шаҳар томонга эмас, чегара постига бурилгач, Ободхон хавотирланиб:

-Ҳа, қаёққа?-деб сўради.

-Атаганимни бериб кетай. Уларнинг ҳам нафси бор. Кунликни кунлик бериб турмасам, эртага тутун қайтариб, тирикчилик қилишимга йўл беришмайди,-деди йигит нолиган оҳангда.

-Унда жудаям яқин борманг, берироқда тўхтанг,-деди Ободхон.

-Ҳавотирланманг, бу ердагиларнинг ҳаммаси ўзимизники.

Йигит ёлғон сўзламаганди. Чиндан ҳам бу ердагиларнинг барчаси ўзига тегишли идора одамлари эди. У машинадан тушиши билан тўрт йигит яқинлашиб, эшикни очишди:

-Опажонлар, яхши етиб келдингларми?-деб ҳол сўраган бўлиб, ҳужжатларини кўрсатишди.

Уларнинг поғони ҳам, ҳужжати ҳам бор эди. Ободхон “Худо урди!” деди-ю, уввос тортиб йиғлаб юборди. Йигитлар унинг овунишини кутмай, молларни тушира бошлашди.

ОДАМГА ҚАНЧА ЕР КИФОЯ?

Кундузги ўғирликка доир ҳужжатларни расмийлаштириш билан овора бўлган Тўлқин уйига кеч қайтди. Дарвоза эшигининг қия очиклигини кўриб, ажабланди. Унинг ишдан кўпинча кеч қайтишига кўникиб қолишгани учун эшикни доимо қулфлаб қўйишар, у бошқаларни безовта қилмаслик мақсадида ўзининг калити билан очиб кирарди. “Меҳмон келиб, мени кутиб ўтиргандир”, деган фикрда остона ҳатлаши билан укасининг уйи томондан келини Ободхоннинг ўкраб йиғлаган товуши эшитилди-ю, баданига муз югурди.

-Вой энди нима қиламан, вой Худо уриб қўйди-ей!

“Кимдир ўлдими? Ким?” – Тўлқиннинг хаёлига келган биринчи савол шу бўлди. Шубҳасизки, у келинининг ўн дақиқа аввал бундан аянчлироқ фарёд билан уйга кириб келганидан беҳабар эди. Ободхон азага келган хотиндек дод солиб остона ҳатлаганида чап томондаги уйда эри, ўнг томондаги уйда овсини Робия кўрқувдан тахтадек қотиб қолган эдилар. Бу фарёд қўлдан кетган молга очилган аза эканини билган Робия ичида “Ҳа, пулам ўлсин-а!” деб қўйса-да, қайниси билан биргаликда уни овутишга киришганди. Овунай деб қолган Ободхон фарёдининг сал юмшаган ҳолдаги иккинчи кўриниши бошланганида Тўлқин остона ҳатлаб уйга

кираётган эди. Ҳавотир замбарагидан ўққа тутилган Тўлқин укасининг айвонига қандай югуриб кирганини ўзи ҳам билмай қолди. Уни биринчи кўрган Робия саломлашишни ҳам унутиб, шошилганича:

-Адаси, ҳавотирланманг, Ободхон молларини олдириб қўйибдилар,-деди.

“Э, молинг билан...”, деб ичида сўкинган Тўлқин бир пас шу ерда туришни ҳам, орқасига қайтишни ҳам билмади.

-Худонинг зорини килдим-а, ер юткурларнинг биронтаси юмшамади. Ҳа, бўйларинг лаҳадда чиригурлар-а!

Одатда келин, айникса узоқ сафардан қайтган келин қайноғасини кўрганда салом берарди. Ободхоннинг ҳозирги қарғиши салом ўрнига янгради. Келиннинг саломига алик олган қайноға тил учида бўлса ҳам “эсон-омон бориб келдингизми?”-деб қўярди.

Салом ҳам йўқ, алик ҳам йўқ. Ҳол сўраш ортиқча – ҳаммаси шундай билиниб турибди. Тўлқин бирон сўз айтмай, орқасига ўгирилди. Робиянинг эрига эргашиш нияти бор эди, бироқ, ўртадаги меҳр-окибатга хиёнат қилмай, деб овсинининг ёнида қолди. Бечора аёл, содда аёл! Ака-укалар оиласи орасида мавжудлиги шарт бўлган меҳр-окибатнинг лаззатли сувини иблис қурита-қурита саҳродаги ташна қудуқ ҳолига келтириб қўйганини у қайдан билсин? Мол аччиғидаги овсинининг “Бу нега тепамда қоққан қозикдек туриб олди, эрига қўшилиб гумдон бўла қолмайдими?” деган ўйда ўтирганини билса эди, ярим нафасга ҳам чидамай, юриб эмас, учиб чиқиб кетарди бу уйдан.

Акасининг индамай чиқиб кетаётгани Сатторга малол келиб, унга эргашди.

-Ака, бориб келсакмикин?-деди айвон зинасидан туша туриб.

Тўлқин тўхтаб, ўгирилди. Укасининг мақсадини англаган бўлса ҳам:

-Қаёққа?-деб сўради.

-Чегарага... божхонага.

-Хўп, бординг, дейлик. Кейин-чи?

-Гаплашиб кўрармидик.

-Молини бекорга олиб қўйишмагандир. Ишининг бирон чатоғи бордир, хат-хужжат қилиб кўйишгандир?

-Айланма йўлдан ўтиб келишаётган экан.

-Ана, кўрдингми? Ҳақ улар томонда.

-Ака, шу пайтда ҳақ талашмай туринг. Ўша айланма йўлдан кунига миллионтаси ўтади. Иш чувалашмай туриб, бориб кела қолайлик.

-Қизиксан. Менинг боришимдан нима фойда? Мен чегарачи бўлмасам, божхонада ҳам ишламасам. Кичкинагина бир милиса бўлсам...

-Ўша ерда ҳам ўзингизга ўхшаш “кичкинагина” милиса бордир, эҳтимол таниш чиқиб қолар. “Кичкинагина милиса” баъзан катта муаммоларни ҳам ҳал қилиб ташлайди.

-Шундай абжир хотининг эплай олмаган ишни иккаламиз эплай оларканмизми, эсинг борми?

-Ака, бир иш тушганда қайсарлик қилмай, хўп дея қолсангиз нима бўларкин?

-Хўп, укажон, сен учун минг марта хўп. Лекин ҳозир ҳеч қаерга бормайман. Эртага суриштириб кўраман.

-Унда кириб “ёрдам бераман”, деб келинингизни овутиб қўйинг.

-Хотининг қуруқ гапга овунмайди. Молини олмагунича ўзи ҳам тинчимайди, сени ҳам тинчитмайди,-Тўлқин шундай деб уйи томон юрди-да, баландроқ овозда хотинини чақирди:-Ишдан келган эрига чой-пой берадиган инсофли хотин борми бу уйда?

Тўлқин “сени ҳам тинчитмайди”, деб сал адашди. Келгуси кунлар ичи ўзининг ҳам ғалва тўфонига учрашини билганида “Ҳаммамизни тинчитмайди”, дермиди. У савдо аҳлининг бошига шунақа, хатто бунданда баттар ташвишлар тушишини билгани сабабли уларга ҳамдард бўлмади.

У ҳам, Робия ҳам буни ўткинчи ташвиш, деб билиб янглишишаётган эди. Бу ташвиш булутининг кўлами ғоят кенг – фақат Сатторнинг эмас, ака-ука хонадонини баравар эгаллаб оладиган эди. Ундан ёғилладиган ҳасрат ва надомат ёмғири ҳам ҳар иккала оилага етиб ортарди. Бу бало булути, бу ғавғо ёмғири иблис бошлаётган тўю тантананинг даракчиси эди.

***

Шу иморатга дастлабки ғиштлар қўйилаётганда иблис бу уйда ҳам йиллар ўтиб бўлса-да, тўй қилишни ният этиб эди. Ниҳоят, умидига етай деб турибди.

Ўттиз тўққиз йил муқаддам шу ерларда иблиснинг қиладиган иши деярли йўқ эди. Бундаги боғлар ҳам, ҳудди жаннатдан қувилгани каби, гўё унга ҳаром этилган эди. Доимий равишда иш билан банд боғбонлар дам олишга ўтирган чоғларида иблис уларнинг даврасига яқинлашарди-да, нафасини уфурарди. Уларни ғийбатга тортиб, лаззатланиб кетарди.

Катта шаҳар зилзиладан бир тебраниб олгач, одамлар атрофга тарик сингари сочилдилар. Боғлар бузилиб, шаҳарликларга бўлиб берилди-ю, уйлар шитоб билан тиклана бошланди. У дамда Тўлқин тўққиз, Саттор эса беш ёшда эдилар. Тоғли қишлоқдан шаҳарга ўқишга келиб, сўнг олимликни ихтиёр қилган Шавкатга шу зилзила баҳона уй қуриш учун ер ажратиб берилганди. Унга қадар “ичкуёв” мартабасида яшаб келган Шавкатга бу бахтиёрлик саройи эшигининг ланг очилиши бўлди.

Ер ажратилган куннинг эртасига Шавкат Фаридани бошлаб келди-да, режасини баён қилди:

-Ўртада дарвозахона, ўнг томонда уч уй бир айвон, чап томонда ҳам уч уй бир айвон қурамыз.

Бу гапни эшитиб иш кўламини кўз олдига келтирган Фариданинг ваҳми келди:

-Сал кичикроқ қилиб қура қолмаймизми?-деди у.

-Бўладиган ишнинг вақтида бўлгани яхши,-деди Шавкат.-Тасаввур қилгин: ўнг томонда катта келининг, чап томонда кичиги “ойижон, чой ичинг”, деб хизматингни қилиб турса...

-Биз-чи, қаерда яшаймиз?

-Бизми?.. Кейинроқ этакка сен айтгандай кичикроқ уйча қурамыз. Баланд бўлмайди, битта зина билан чиқилади. Қариликнинг ҳам ҳисобини олиб қўйганман.

Шавкатнинг бу умидида “Худо хоҳласа” деган ниятнинг йўқлигидан мамнун иблис ўшанда кулиб қўйган эди. Шавкат ўшанда узоқ қариликнинг ҳисобини олиб қўйган эди-ю, бироқ, умрининг қисқа бўлиши, бир йил ичида эр-хотиннинг дунёни ташлаб кетиши мумкинлигини ўйламаганди.

Пойдеворга биринчи ғишт қўйилаётганда ҳам иблис шу атрофда ивирсиб юрган эди. Уста қўлига ғишт олмай туриб хайрли дуо қиляётганида уни титроқ босди. Етти кат ернинг тагига кириб кетай деди. Лекин дуонинг кучини кесиб ташламай туриб нари кетишни истамади. Чидаб, пайт пойлаб, кутди.

-Қани, мулла ака, тангаларни беринг,-деди уста.

Шавкат устанинг кечаги гапи билан тўплаб қўйган тангаларининг ярмини тўнғичига, ярмисини кенжасига берди. Тўлқин тангаларини ўнг томондаги уй бурчагига биттадан қўйиб чиқди. Уста пичирлаганича дуо қила-қила тангалар устига лой ташлаб, ғишт бостирди. Саттор тангаларини маҳкам чангаллаганича устанинг ҳаракатларига тушунмай қараб тураверди.

-Ҳа, той бола, сен нега пулларингни қўймайсан?-деб сўради уста унга кулиб қараб.

-Амаки пулни нега қўйяпмиз?-деб сўради Саттор.

-Таомили шунақа-да, бу уйга Аллоҳ хайру барака, хотиржамлик беради. Ака-ука тотув яшасанлар, Аллоҳ сенларни бою бадавлат қилади. Иноқлик бўлмаса - уйдан барака қочади.

Саттор “таомил”, “хайру барака” деган сўзларга тушунмасди. Шу сабабли чангалидаги тангалардан ажралишни истамай яна бир оз турди. Шавкат ўғлининг бу ҳолатини англаб

кулимсиради-да, кўлидан етаклаб чап томондаги уй бурчагига бошлади. Эвазига қоғоз пул ваъда қилинган, Саттор тангаларини бурчақларга чаққон равишда қўйиб чиқди.

Бу онда кўчанинг нариги бетидаги уй томондан шовқин эшитилди. Уста савол назари билан Шавкатга қаради.

-Ака-укаларга ёнма ён уй теккан экан,-деди Шавкат унга жавобан.-Қозикнинг ўрни талаш. Ука “ярим қадам нари бўлсин”, дейди, акаси:”тўғри қоқилган, тегма”, дейди. Бир ҳафтадан бери шунинг жанжали.

-Битта ривоят бор,-деди уста, жанжал бўлаётган томондан кўз узмай.-Икки одам шуларга ўхшаб “бу ер меники, йўқ, меники!” деб жой талашаётган экан, ер тилга кириб “Э, нодонлар, талашмаларинг, икковинг ҳам меникисан”, деган экан.

-Яхши ривоят экан,-деди Шавкат мийғида кулиб.-Аслида одам боласига икки қарич ер кифоя.

-Икки қулоч еру икки қулоч оқ сурп,-деб изоҳ берди уста.-Дунёни талашиб-талашиб етишганимиз шу бўлади. Лаҳадга бир сандиқ тилласи билан қўйилган одамни ким кўрибди?

-Қўйилди, деб тасаввур қилайлик, фойдаси борми?

-Гапингиз тўғри. Энг аввало шу тиллани қандай топганига ҳисоб беради. Шунча тиллани ҳеч қачон ҳалол йўл билан топиб бўлмайди. Демак, йиққан дунёси ўзининг бошига бало бўлади. Қолаверса, қил кўприқдан тилла тўла сандиқни миниб ўтмайди.

-Фикрингиз хурофот бўлса ҳам қизиқарли,-деди Шавкат.

-Сизга ўхшаган олим одамларнинг шу одатларингиз чатоқ. Қиёматдан гап очилса, дарровда хурофот деб маломат қиласизлар.

-Илм шунақа бўлади, уста ака. Бор нарсани бор деймиз, йўқ нарсани йўқ деймиз. Одам туғилади, яшайди, ўлади. Тамом. Бошқа гап йўқ.

-Мулла ака, мен оми одамман. Гапингизга қарши бўлсам ҳам бир нима дея олмайман. Келинг, мен ғиштимни терай, сиз ўша илмингизни қилинг. Қолганини қиёматда Аллоҳнинг ўзи бир ёқлик қилиб олар.

-Яна қиёмат дейсиз-а?

-Мулла ака, сиз ишонган илмингизда қаттиқ турасиз, мен ишонганим Аллоҳдан қайтмайман. Келинг, бошқа гаплардан гапиринг. Биров Аллоҳга қарши бир нима деб қўйса қаттиқ ғазабланадиган одатим бор. Ишни бошламай туриб аразлашмайлик.

-Жоҳил бўлсангиз ҳам доно экансиз. Тамом. Бошқа гап йўқ.

Ўзига “жоҳил” жандаси кийдирилганидан устанинг астойдил жаҳли чиқса-да, тинчлик сулҳини ўзи таклиф қилгани учун қарши сўз айтмади. Бу орада кўчанинг нариги бетида даҳанаки жанг олиб бораётган оға-инига иблис “сўкиб хумордан чиқармидинг, жағига мушт сол!”, деб акага фитна қилди. Фитна амалга ошгач, укага: “кетмонни олиб елкасига бир туширгин, эси дарров ўзига келиб қолади”, деб васваса қилди. Иблиснинг бир гапини икки қилишни ўзига ор деб билган ука кетмонни қўлига олди. Иблис энди хотинларга: “Шундай томошадан четда турасанларми, аралашларинг, бир-бирларингни юлсаларинг бу дунёдан беармон кетасанлар. Овсинининг сочини юлмаган, юзини тимдаламаган хотин бу дунёда яшадим, демаса ҳам бўлади”, деган қутқу билан уларни ташланишга шай қилди. Аммо кетмоннинг қўлга олиниши Иблиснинг бу режасини бузиб юборди. Аканинг хотини эрини ҳимоя қилиш, уканинг хотини эса эрини бу жинойтдан тўхтатиб қолиш билан овора бўлиб қолишди.

Буни кўриб турган уста кўлидаги ғиштни ташлади-да, жанжалкашлар томон югурди. Уканинг кўлидаги кетмонни бир силташда тортиб олиб четга улоқтирди. Кейин икковини аканинг омонат қурилган чайласи томон бошлади. Хотинларни чайлага яқинлаштирмади. Унда анчагача қолиб кетди. Кейин ёнидаги буклама ўлчагични олди-да, ҳар иккала ҳовлини ўлчаб чиқди. Ҳар

ўлчаганда тушунтириб турди. Ниҳоят, ўртага қозик қокди. Ака-ука ихтиёрсиз равишда бири-бирига қўл бериб шу ажримга рози бўлишди-ю, иблиснинг тўйини расво қилишди. Иблис бунда енгилса-да, кўнглидаги бир ишни бажариб олди: ҳамма жанжал билан овора бўлиб турганида Сатторнинг уй бурчакларига қўйган тангаларига нафасини уфурди.

Орадан ўн тўққиз йил ўтиб, Ободхон айнан шу уйга келин бўлиб тушди.

Уста ака-ука жанжалига бефарқ қараган Шавкатдан чинакамига ранжиди. Шомга қадар пойдеворнинг бурчакларини расо қилиб берди. Кечки овқатни емай жомакорини йиғиштирди.

-Мулла ака, менинг ишим ўхшамай қолди. Ўйлаб қарасам, йўл менга узоқлик қилар экан. Мен бир кунлик ишимга розиман, сиз ҳам бир кунлик нон-тузингизга рози бўлинг,-деди-ю, кетди.

Шавкатнинг лафз, оқибат, номардлик деган гаплари жавобсиз қолаверди. Уста Шавкатнинг назарида ғишт терувчилик хунари билан рўзғор тебратувчи оми бир одам эди. Шу боис унинг аҳдини нодонликка йўйиб қўя қолди. Бошқа уста топиш ташвишига йўлиқтиргани учун бирикки кун орқасидан сўкиб юрди-ю, кейин унутди. Иблис эса устанинг кетганидан ғоят шод эди. Қувонмасинми! Ахир шу уста ишлаётган жойга яқинлашишга юраги дов бермасди. Ғиштни тераётиб ҳар “бисмиллаҳ!” деганида баданига худди ўткир мих қоқилгандай бўларди. Иблиснинг куни туғди. Чунки у одам иблис учун оддий ғишт терувчи эмас, ўн бир ёшидаёқ хофизни қуръон мартабасига етган иймон эгаси – Умар қори эди. Ўн бир ёшидан бери иблиснинг жонини қийнаётган уста ўша куни бир янглишди: Шавкатга аччиқ қилиб кетиб қолди. Иймон эгасининг вазифаси аразлаш эмас, даъват қилиб, адашганларни ҳидоят топишларига ёрдам қилиш эканини унутди. Шавкатнинг жоҳиллигига тоқат қилолмади, сабри ожизлик қилди. Бу гуноҳини кейинроқ англаб етди, тавба қилди. Тавбасининг қабул бўлган-бўлмагани бизларга номаълум, валлоҳи аълам!

ҲОВЛИГА КЎМИЛГАН БОМБА

Субҳи содиқ ҳеч бир хонадонга хиёнат қилмай барчаникига ўз вақтида баравар кириб келади. Бандаларнинг айримлари тонг хушхабарини янги кунга етказгани учун Яратганга шукрлар қилиб кутиб олса, баъзилари тўйиб ухлаб олиш қасдида иблиснинг хузурбахш чойшабига бурканганича қаршилайди. Ўртаси дарвозахона, икки томони бир ҳилдаги уй ва айвондан иборат, ҳовлининг этаги битта пастак иморат, ошхона, қўйхонадан иборат бу хонадон субҳи содиқ фазилатини айниқса ёз ойлари ҳис қилиб кўрмайди. Фақат наҳорги тўй ёки маърака ошларига бориш баҳонасида турилади. Юз-қўл шошиб-пишиб ювилади-да, худди дошқозондаги ош у борғунича тугаб қоладигандай йўлга тушилади.

Дарвоқе, баёнда адашилди. Бу хонадонда яшовчи биттагина даканг хўроз субҳи содиқни қаршилайди. Қанотларини патиллатиб қувонч билан қичқиргани туфайли уйқуси бузилганларнинг қарғишига қолса ҳам бир неча соат мобайнида ҳовлида яккаҳоқимлик қилиб гердаийб юради. Ободхон уйғониб, остонада пайдо бўлиши билан унинг гердаийши барҳам топади. Қиркга товукқа ҳам бас кела оладиган мағрур хўрознинг қип-қизил тожидан қон қочиб, бир томонга шалпайиб қолади.

Қуёш терак бўйи кўтарилди. Дастурхон устида нонушта тайёрлаб қўйган Робия ошхонада сомса пишираётган эди. Тўлқин сомса пишишини кутмай мураббо чой ичиб ўтирганида тўнғичи Салоҳиддин талабалик кийимини кийиб чикди-да, телевизорни ёқди. Милиция академиясини бу йил битирадиган Салоҳиддин уйига ҳафтада бир-икки келиб турарди. Кеча шом қоронғусида кириб келганида амакиси оиласининг ташвишидан хабар топиб, ўзича “энди зўр ғалвалар бошланса керак”, деб ўйлаган эди. У отасидан фарқли ўлароқ, ҳар икки оила орасидаги муносабатни зийраклик билан кузатар, келажакда кўнгилини ёритадиган нур кўринмаётгани учун

уйга иложи борича кам келишга уринарди. Кеча онаси овсинининг қандай балога учраганини айта туриб “ҳамма умид аданглардан, ёрдам бермасалар биз балога қоламиз, ўқишингдаги домлаларингдан суриштириб кўргин, уларнинг танишлари кўп бўлади, эрталаб кетишингдан олдин адангларга сенам тушунтир”, деган эди. Салоҳиддин ота-онасининг феълени яхши билгани учун Робиянинг гапига “хўп”, деди-ю, бироқ, мураббо чой ичиб ўтирган отасига индамай кўя қолди. Уйқуси яхши ўчмаган кичик укаси Нуриддиннинг хўроз орқасидан юришига қараб ўтираверди.

Қаршидаги уйда ҳам ҳаракат жонланди. Саттор ётоқхонадан майкачан чиқиб келиб, кечқурун йиғиштирилмаган дастурхон устидаги рангли ширин сувдан ичди-да, керишиб олди. Кейин лабига сигарет қистириб, тутатди. Телевизорни ёқиб, ошхонада турган хотинига:

-Чойни офтобда қайнатяпсанми, бўлсангчи тезроқ,-деди.

-Ҳозир, ҳозирей, газ ўлгурам пасайиб кетди,-деди Ободхон норози оҳангда. Сўнг ўзига ўзи гапиргандай, аммо эри эшита оладиган баландликда давом этди:-Сомса пиширяпти шекилли. Шу сомсаси ўлгурни бошқа пайтда пиширса бир жойи камайиб қолармикин. Атай қилади бу ўргумчак.

Робия қайнота-қайнонасидан қолган ошхонадан фойдаланарди. Гарчи бу ошхона икки оила хожатини чиқаришга мослаб кенгина қилиб қурилган бўлса-да, ёғин-сочин кунлари ҳовли орқали қатнашга эринган Ободхон айвоннинг бир четини ажратиб, газ плитаси ўрнатиб олган эди.

Пишган сомсаларни икки лаганчага солган Робия биттасини очик турган дераза орқали эрига узатиб, иккинчисини кўтариб Ободхон томон юрди.

-Вой, нима қилардингиз, овора бўлиб, кеча қайнингиз заказ сомса олиб келган эканлар, ейилмай шундайлигича турувди-я!-деди Ободхон узатилган лаганчага истамайгина қўл узатиб.

Робия “эрталабки насиба”, деб изига қайтмоқчи эди, Ободхон гапга тутиб қолди:

-Муллакам жа-а кеч келдиларми? Кечаги гапни сўраб кўрдингизми, опа?

Робия худди айбдор одамдай овсинидан кўзини олиб қочди:

-Сўрайдиган мавриди бўлмади. Жуда чарчаган эканлар. Ҳозир чой ичиб олсинлар, бафуржа гаплашаман.

-Сўраш шунчалик қийинми, опа. Ҳозир чойларини ичволиб яна ишга шошиб қолмасинлар. Кун ўтгани сайин иш қийинлашиб бораверади. Юкнинг ичида айнийдиган молларам бор,-деди Ободхон зарда билан.

-Ободхон, ўзингиз юрақолинг, бирга чой ичамиз.

-Вой, опажоним, ҳозир томоғимдан чой ўтадимми? Икки кундан бери нафас олишимнинг ҳам тайини йўқ. Қилтомоқ бўлиб қолганга ўхшайман

-Кўйинг, Худо сақласин, совуқ нафас қилманг,-Робия шундай деб изига қайта бошлади.

Ободхоннинг айтадиган гапи тилга кўчмай қолди. Тил учига келиб қолган захар сўзи тилдан учмаса Ободхон вужудини чўғдек куйдира бошларди. Бунга йўл қўймаслик учун у тезроқ чора топиши шарт эди. У овсини бериб кетган лаганчани стол устига зарда билан қўйди-да, ховлига қаради. Райҳонлар орасини титиб юрган хўрозга кўзи тушди-ю, чорани топди:

-Ҳой, Нуриддин! Хўрозинг ўлгурни инига қама, деб неччи марта айтишим керак! Қара, ҳаммаёкни титиб юборди-я, яшшамагур!

Нуриддин кеннойисининг овозини эшитиб шошиб қолди. “Бу райҳонларни, бу гулларни менинг ойим эканлар, атрофини ҳам ўзлари супурадилар”, деган гап хаёлига ҳам келмади. “Хўрозингнинг калласини шарт узиб ташлайман”, деган пўписани кўп эшитган бола шу даҳшатли ишнинг амалга ошиб қолишидан кўрқарди. Хўроз ҳам бу хотиннинг гапига тушунадиган бўлиб қолганми, боланинг киш-кишлашини кутмай катаги томон юрди. Ободхон бу манзарага бир нафас қараб турди-да захарининг қолганини ҳам ташқарига соча қолди:

-Илойим тиқилиб ўлгина. Худди эгасига ўхшаган без-а, тавба қилдим!

Робия овсинининг хўроз баҳонасида бақиргани бежиз эмаслигини билса ҳам орқасига ўгирилмади. Салоҳиддиннинг ёнига ўтира туриб беихтиёр:

-Мол аччиғи –жон аччиғи бўлганидан кейин томоғидан албатта овқат ўтмайди-да,-деб қўйди.

-Ўзингча нималар деяпсан?-деб ажабланди Тўлқин.

-Икки кундан бери ўз ёғимга ўзим қоврилиб, адо бўляпман, -деди Робия нолиб.- Келинингиз эрталабдан дийдиёсини бошлаяпти. У ёқда у мени қовуради, бу ёқда сиз.

-Мен сени қовураётганим йўқ,-деди Тўлқин хотиржамлик билан,-мен индамай чойимни ичиб ўтирибман.

-Ҳа, сиз индамайгина чойингизни ичаверасиз. Келинингизни билмайсизда, а? Унинг тилидан томган бир томчи захардан юзта илон шишиб ўлади.

Тўлқин қараса-ки, хотинининг авзойи бузила бошлаяпти. Бошқа хотинлардай жанжал қилиш Робияга хос бўлмаса-да, Тўлқин унинг кўнглига енгиллик бериш учун ҳазил қилди:

-Гапинг тўғри, шунинг учунам бу атрофларда илон зоти қирилиб кетган. Овсинингни кўрса суратдаги илоннинг ҳам ранги ўчиб кетади.

Тўлқин адашди. Унинг ҳазили хотини хасратини баттар аланга олдирди.

-Масхара қилманг,-деди Робия йиғламсираб,- ўша захарли ниш менга санчиляпти.

-Хўп, нима қил, дейсан?

Ота-онаси ўртасида бошланаётган бу суҳбат иштирокчисига айланмаслик учун Салоҳиддин сочиқни олиб, лабини артди-да ўрнидан қўзғолди. Ўғлининг аҳдини англаган Тўлқин бир қараши билан уни жойига қайтарди.

-Сен чойингни ичавер, сомсадан ол. Қани, ол,-шундай деб ўзи ҳам лаганчага қўл узатди. Кейин хотинига қараб, ўша ҳазил оҳангида давом этди:- ойижониси, сен гапиравер. Нима қил, дейсан, келинимнинг тилини кесиб итга ташлайми? Унақада бу тилни еган ит захарланиб ўлса, уволига ўзинг қоласан.

Тўлқиннинг ҳазил ўқлари бу сафар ҳам хато кетди. Робия қўлига сочиқ олиб худди тахламоқчи бўлгандай силай бошлади. Тўлқин унинг арази бошланаётганини сезиб, ҳаракатини индамай кузатди.

-Мен сизга тўғри гапиряпман,-деди Робия ҳорғинлик билан.- Шу ҳовлида тинч яшайлик десангиз, ишини қандай қилиб бўлса ҳам тўғирлаб беринг. Сиз эрта кетиб кеч келасиз, унинг ковоқ димоғига мен қарашим керак.

-Қарагинг келмаса қарама,-деди Тўлқин қўлига олган сомсани яна қайта жойига қўйиб.-Мен ўша кунидеҳ Сатторга айтганман. Сенга кеча ҳам айтдим: бу ишга аралашмайман.

-Айнийдиган моллари бор экан...

-Айнийдиган моллари? Энг биринчи айнийдиган мол – унинг ўзи! Тўғри йўл билан кириб келиш керак эди. Энди менга деса ириб-чириб кетсин. Тагин ҳам қонун бунақаларни асрайди. Аслида...

Тўлқин аслида нима бўлиши кераклигини айтишга улгурмади. Робия унинг гапини бўлди:

-Унақа деманг, нима бўлганда ҳам жигарингизнинг оиласи. Мен бу хонадонга келинман. Келин ҳамманинг кўзига ҳамиша ёмон кўринади. Буларингиз ҳар қанақа ёмонликни биринчи мендан кўришади. Агар мени десангиз, ўша савил қолгур молини олиб берасиз.

Бу шарт Тўлқинга малол келиб хотинига норози қиёфада қараб қолди. Унинг назарида Робиянинг бунақанги қатъий тарзда гапириши ножоиз эди.

“Агар мени десангиз...” Робия илгари ҳеч бунақа демаган эди. Агар овсини билан юз кўрмас даражада уришиб “Ё мени дейсиз ё уларни!” деса эҳтимол бу шартни бажариш Тўлқинга унча оғир бўлмас эди. Ҳозирги ҳолат... Робия улар томонда. Бу томонда унинг бир ўзи...

Эрининг ўйланиброқ қолганини кўрган Робия хужумни давом эттириш мақсадида бармоғидаги икки узукни ечиб унинг олдига қўйди.

-Бу яна нимаси?-деди Тўлқин энди бир оз зардали охангда.

-Шуни сотиб ҳаражатиға ишлатасиз. Бунақа матоҳ топилади. Орадаги оқибатни бузманг.

Бу гап Тўлқинни портлатиб юбораёзди:

-Нима дединг?! Оқибатни мен бузаяпманми?- у шундай деб ўрнидан туриб кетди.

Отасининг қистови билан олган сомсани есамми-емасамми, деб иккиланиб ўтирган Салоҳиддин уни қайтариб жойига қўйди-да, лабини яна бир марта сочикқа артиб ўрнидан тургач, эр-хотин орасидаги можаро ўз-ўзидан тўхтади.

-Мунча шошяпсан, ҳали эрта-ку?-деди Робия ҳам ўрнидан қўзғолиб.

-Кеча автобус кутиб кеч қолай дедим. Вақтлироқ бора қолай,-деб баҳона қилган Салоҳиддин “ёлғоним сезилиб қолмасин”, деган фикрда онасининг нигоҳидан кўзини олиб қочди.

-Болага тинчгина чой ичирмасанг, ўтириб нима қилади? Боравер,-деди Тўлқин ўғлига қараб.

Робия эрининг танбеҳига аҳамият бермай, ўғлининг елкасини силади.

-Бугун вақтлироқ келарсан?

-Бугун...-Салоҳиддин онасига тайинли жавоб қайтаришга иккиланди,- бугун келолмасам керак. Тадбирлар бор экан.

Робия ўғлининг бу баҳонасига ишонгандай бўлди. Ўғли нарсаларини олиш учун хонасига киргач, эрига қарши бошлаган хужумини бошқа томондан давом эттирди.

-Охирги курсдагилар казармада бир кун ҳам қолишмас экан. Бориб гаплашинг. Менинг боламни нега ҳадеб олиб қолаверишади?

-Биз ўғлинг билан тўрт йил аввал келишиб олганмиз: мен академиясига бормасликка сўз берганман.

-Унда ўзим бораман.

-Агар ўғлингнинг ўртоқлари орасида иснодга қолишини истасанг боравер. Ўғлингга бир кара-чи, эмиш ёшидан ўтгандир, а?

Салоҳиддин чиқиб, пичингга яраша жавоб излаётган Робия чорасиз қолди. Ўғли ёноғидан ўпиб хайрлашаётганида Робия уни билагидан ушлади:

-Тўхта, ўтир,-деди. Ўғли омонат тарзда ўтиргач, эрига қаради:-Адаси, индамай кетавермасин, дуо қилинг.

Тўлқиннинг узундан узоқ дуо қилиш салоҳияти йўқ эди. Шу боис қискагина:

-Омийн, омадингни берсин, Аллоҳу акбар!-деб қўя қолди.

Бу дуодан қоникмаган Робия билганича давом эттирди:

-Омийн, тупроқ олсанг олтин бўлсин, олтин бошинг Худонинг паноҳида бўлсин. Кўрганинг тўй бўлсин, еганинг қўй бўлсин. Ёмон кўзлардан Худонинг ўзи асрасин. Худо бизга ҳам яхши келин ато этсин,-дуо шу ерга келганида Робия боя сўрамоқчи бўлган гапини эслаб қолди:-Холанг айтган қизни қачон бориб кўрасан?

-Имтиҳондан кейин, ойижон, ҳозир вақтим йўқ.

-Имтиҳондан кейин, деб юравер-чи, шундай попукеккина киз-а! Биров илиб кетганидан кейин чапагингни чалиб, аттанг, деб қоласан, бола!

Турмоқчи бўлиб ўрнидан қўзғолган Салоҳиддинни Робия қайтармоқчи эди, Тўлқин аралашди:

-Гапни чўзма, боланг шошиляпти. Дуо қиятувдинг. Қани, келган жойидан: егани қўй бўлсин.

Робия эрининг киноясидан бир оз ранжиб, норозилик билан:

-Мендан кулманг, гапим эсимда турибди,-деди-да, дуони ниҳоясига етказди:-Омийн, йўлларинг ҳамиша ойдин бўлсин, ака-укаларнинг оқибати то қиёматга қадар мустаҳкам бўлсин.

Салоҳиддин онасини яна бир ўпиб, чиқиб кетгач, эр-хотин гапларини йўқотгандай жим қолишди. Тўлқин ишга шошмаётган эди, шу сабабли яна чой ичиш мақсадида жойига ўтирди. Робия пиёлага чой қуйиб эрига узатди-да:

-Ота бўлиб тузукроқ дуо қилишни ҳам билмайсиз,-деб гина қилиб қўйди.

-Шунақами?-деди Тўлқин хотинига синовчан қараб.-Сенинг дуойинг тилингда, сайрайверасан. Меники мана бу еримда,-шундай деб кафтини чап кўкрагига қўйди.

Робия “шунисига шукур” деб, яна бир оз жим қолди. Кейин синиқ овозда сўради:

-Ойим раҳматли ўлишларидан олдин “оқибатли бўлинглар”, деб кўп дуо қилувдилар, эсингиздами?

-Эсимда...-Тўлқин ҳорғинлик билан аста уф тортиб қўйди. Робия ўша синиқ овозда гапини давом қилди:

-Сизлар... бунақа бўлиб қолдинглар... Дуолари қабул бўлмаганмикин? Вой Худойим-ей...

Ҳозиргина эзгин руҳга тушган Тўлқин бу гапдан кейин аччиқланди:

-Дуо қабул этилиши учун бу ёқдагиларда инсоф бўлиши керак, ақл бўлиши керак,-деди баландроқ овозда.

-Сиз акасиз, тушунтиринг.

-Ҳозир уларнинг қулоқларига доллар қўрғошиндай қуйилиб қолган. Гап ўтмайди.

-Гап ўтмаса... шундай юраверасизларми?

-Юришимизга нима бўлибди? Укам салом беради, мен алик оламан. Ҳозирча шу ҳам етади.

“Шу ҳам етарли...” Робия эрининг совуққонлик билан айтган бу гапларига нима деб эътироз билдиришни билмай лол қолди. Нима десин: “наҳот ака-уканинг муносабатига шу салом-алик кифоя қилса? Меҳр-оқибатнинг чегараси шу даражада торми?” десинми? Ёки: “адангиз билан ойингиз бу қўшқанот уйни шу мақсадда қуриб сизларга ташлаб кетишганми?” дегани маъқулми? Буларни аввал айтган, жавобига эрининг норози қараши билан тақдирланган эди. Ҳозир айтса ҳам шундан бўлак ҳолат юз бермайди.

Робиянинг назарида ҳовлига бомбалар кўмиб ташланганга ўхшайди. Бомбалар йўқотилиш ўрнига ҳар куни яна биттадан ёки иккитадан янгиси кўмилаверади. Бечора шу бомбалардан бирортасини босиб олиб портлаб кетмайин деб ҳадиксираб юради. Овсинининг моли муносабати билан янада кўп, янада даҳшатли бомбалар кўмилди-ки, оёқ босишга энди жой ҳам қолмади. Эҳтимол шуларни айтгани маъқулдир? “Жон адаси, молини бир илож қилиб олдириб беринг, бўлмаса бу бомбалар бирин-сирин портлашни бошлайди”, деса-чи? У жон куйдириб айтадиган гапларига совуққон оҳангдаги “ваҳима қилаверма, сен кўрқаётган бомбаларнинг ҳаммаси пиёз пўстидан ясалган. Буларнинг бурнига сув кириши керак, шунда кўзлари очилади”, деган жавобни эшитмайдими?

Робия шундай фикрлар билан гапга тараддудланиб ўтирганида Тўлқин ҳовлидаги катак олдидан жилмаётган ўғлини чақирди. Нуриддин “Лаббай адажон, ҳозир”, деди-ю, лекин ўрнидан жилмади.

Нуриддин ўн йилга яқин умр кўриб, кўп нарсаларга ақли етадиган бўлди. Лекин катталарнинг гаплари, ишлари, ўзаро муомалаларига тушуна олмайди. Ҳозир ҳам бир муаммони ечолмай гаранг: “шундай катта ҳовли турганида бу хўрозни нима учун катакка қамаш керак? Гулларнинг орасини титса нима бўпти? Шундай чиройли, гапга тушунадиган ақлли хўрозни нима учун ёмон кўришади?” Нуриддин саволига жавоб топа олмайди. Баъзан шунга ўхшаш саволни катталардан сўраса “ҳали ёшсан, ақлинг етмайди” деган жавобни эшитади. Ақли етиши учун яна неча йил сабр қилиб улғайиши лозимлигини эса ўзича тахминан ҳисоблаб қўйган. Саккиз ёки тўққиз йил. Кўпи билан ўн йил. Ана шунда ката бўлади. Кейин юзта хўроз сотиб олади... Шундай ширин орзу билан ўтирган болага отасининг чақиргани, сомса ейишга таклиф қилгани унча таъсир этмади.

Ўғлининг индамай ўтиргани Робияни пича ҳавотирга солиб, у ҳам чақирди. Нуриддин эринибгина ўрнидан турган дамда телевизорда гапираётган қизнинг “Кўрсатувимизни тайёрлаётганимизда узоқ Кореядан хушxabар олдик”, деган сўзлари эр-хотин диққатини тортди. Шу пайтга қадар ундаги гапларга ҳам, ашулаларга ҳам парво қилмаётган эр-хотиннинг бу эътиборлари бежиз эмас. Ўртанча ўғиллари Бахриддин мусиқа чолғувчилари танловига кетганидан бери Корея мамлакати тилга олинishi билан икковларининг диққатлари шу хабарга қаратилади. Бу сафарги хабар уларнинг тутаб турган ташвишларини нари суриб, кўнгилларида шодлик алангасини ёқиб юборди. Робия шошилганича туриб, телевизорнинг овозини баландлатди. “Хабарингиз бор, у ерда шарқ халқлари орасида кенг тарқалган пуфлаб чалинувчи чолғулар ижрочиларининг халқаро кўрик-танлови бўлаётган эди. Мазкур танловда Миллий консерваториямизнинг биринчи босқич толиби Бахриддин Садировнинг найда ижро этган куйлари юқори баҳоланиб, гран-при – олий совринга муносиб кўрилди. Ўзбек санъатининг халқаро миқёсда эътироф этилиши барчамиз учун қувонарли ҳолдир. Бахриддин сафарга кетиш олдидан студиямиз меҳмони бўлган эди. Ҳозир видеотасмага ёзиб олинган суҳбатни эътиборингизга ҳавола қиламиз”.

Шу топда ота-она учун атрофдаги барча овозлар тинди. Ҳатто юракларининг дуқури ҳам эгаларига ҳалал бермаслик учун товушини пастлатгандай бўлди. Агар бир куч дунёдаги борлик шодликларни тўплаб келса Робия билан Тўлқиннинг қувончлари ҳузурида арзимас бўлиб қолармиди. Уларнинг бу ондаги ҳолатларини баён этмоққа қалам ожиз. Бундай хушнудликни фарзанди камолидан маст бўлган одамгина ҳис қила олади.

Робия телевизорнинг яқинига сурилди. У ўғлининг тасвирини шу телевизорга қўшиб қучоқлагиси келарди. Агар бирон қайғу ҳақида сўз кетса “Бунчалар ғам-аламга юрак қандай чидади экан?”, деб қўйилади. Шодлик ҳам шундай: киши олам-олам шодлик сели оқими остида қолса юракнинг чидаши қийин. Эр-хотинни ҳозир юракларининг аҳволи қизиқтирмайди. Улар учун ҳозир дунёда битта шу телевизор ва ундаги ўғилларининг тасвири мавжуд. Дастлаб суҳбат қулоқларига ҳам кирмади. Тасвирга маҳлиё бўлиб ўтираверишди. Қувонч вулкони сал босилгандай бўлгач, сўзлар ҳам эътиборларини тортди.

-Мен халқаро танловда ўзим ижод қилган “Соғинч” деган куй билан иштирок этмоқчиман,- деди Бахриддин.

-Куйнинг номини нима учун “Соғинч” деб атадингиз?-деб сўради суҳбатдош қиз,- Сизнинг ёшингизда айтайлик, “Муҳаббат наволари” ёки “Ишқим садолари” дейиш тўғрроқ бўлмасмикин? “Соғинч...” Агар сир бўлмаса айтинг-чи, қайси қизни соғиниб ёзгансиз? Балки ўша қиз ҳозир сизга қараб ўтиргандир?

Бахриддин дарров жавоб бермади. Қўлидаги найга тикилиб турди. Кейин ота-онасининг тикилиб турганини билгандай хаста овозда жавоб қайтарди:

-Куй қизга аталмаган... Бу куй... бобом билан бувимга бўлган соғинчим...

Бахриддин яна найга тикилиб турди-да, сўнг лабига яқинлаштириб чала бошлади. Куй аввалига узоқлардан эшитилгандай бўлди. Тасвирда куйга мос равишда поёнсиз боғлар кўринди. Бахриддин найни гўё нафас олмасдан чалаётгандай эди. Куй узилмасдан давом этарди.

Гуллаган боғлар умрини яшаб бўлди, ҳазонрезги бошланди...

Тасвир ортида кимдир ҳазин оҳангда шеър ўқий бошлади:

Умр бир бог, ота-она – богбон экан, жисгарларим,

Фарзандларин бахтин ўйлаб, гирён экан, жисгарларим.

Тирикликда кўрса-кўрди меҳнатлари мевасини,

Кўрмаса, қолди изим, деб шодон экан, жисгарларим...

Шеърнинг сўзларини эшитиб Робия сергак тортди. Бу сўзлар унга таниш эди. Қаерда ўқигани ёки эшитганини дарров эслай олмади.

*Ўтди-кетди икки азиз: ҳукми бу тақдири азал,
Богбони йўқ бог ҳувиллар, ёмон экан, жигарларим
На из бўлдиқ уларга биз, кўрдилар қай бир мевамиз?
Ўтганларга бари рўй-рост аён экан, жигарларим...*

Ҳа, эслади: ёзув столи устидаги бир варақ қоғозга ёзилган шеър эди у. Робия уни ўқиб ғоят таъсирланган эди. Ўғлидан “Буни ўзинг ёздингми?” деб сўраганида Баҳриддин “ха” ҳам, “йўқ”, ҳам демай жилмайиб қўйган эди. Робия ўша онни ёдлаб, кўзларига яна ёш олди.

Куй хаёлни ўғирлайдиган сеҳри билан сузиб юарди. Унинг гўё қанотлари бор эди. Тингловчиларни шу қанотларига ўтказиб ўтмишнинг хотира дунёсига учуриб борарди...

*Дуо керак энди биздан, аҳиллигу, силаи раҳм,
Бу дунё у дунё учун имкон экан, жигарларим.
Бас гина, бас кудурат, бас, ёқмас Худойимга бул бари,
Ким Худого ёқмабдир ул, нодон экан, жигарларим...*

Сўз тинди...

Куй ҳам тинди...

Ҳориж атирсовунларининг афзалликларини мақтовчи реклама бошланди.

Рекламани эшитишмади.

Куй ва шеър сеҳри элтиб қўйган хотира дунёсидан улар қайтганларича йўқ. Бу дунёнинг кўнгилга юпанч берувчи нафаси билан биргаликда дилни тилим-тилим қилувчи ошпичоқлари ҳам бор. Айни дамда ўша ошпичоқ ишга тушган, ҳозиргина шодликдан жўшаётган кўнгилларни кийноққа ола бошлаган эди.

Куйни уйғотган туйғу - бобоси ва бувиси соғинчи.

Шеърый сатрларни уйғотган-чи?

Бундай сатрлар меҳр-оқибат кўтарилган жойдагина ёзилиши мумкин. Меҳрсизликдан зада бўлган кўнгилдагина туғилади бу сатрлар.

Робия буни англади. Англагани учун кўз ёшларини дарров тўхтата олмади. Шеър Тўлқинга ҳам таъсир қилди, бироқ “буни ўғлим ёзган”, деган фикрдан узоқ бўлгани учун моҳиятига кириб бора олмади.

***

Кореядан хушхабар келганини қаршидаги уйдагилар ҳам эшитишди. Ичкари хонада кийинаётган қизлар қия очиқ эшикдан телевизорга қарашди. Ободхон эса энсаси қотиб эридан:

-Вой савил, шу таёқни пуфласа ҳам мукофот эканда,а? Қанча бераркан?-деб сўради.

-Мен қаёқдан биламан, беш-ўн минг берар.

-Долларми?

-Долларми, бошқами, сенга нима?

-Менга нималигини айттайми? Агар тузукроқ пул олиб келса, акангизга айтинг, пулларни чирт-пирт қилиб совурмасдан битта ҳовли-жой олиб чиқиб кетсин. Сиз кенжасиз.Уй ҳамма жойда ҳам кенжага қолади. Лалаймасдан ҳақингизни талаб қилинг.

-Мен талаб қилайми?-деди Саттор жаҳл билан.

Шу онда иблис усталик қилди: Ободхоннинг қўли билан унинг ярасига туз сепди. Иблиснинг режаси бўйича жаҳл оловида қоврилиган Саттор: “Мен айттайинми унга? Ўзи ақлини ишлатса бўлмайдами? Агар одамда инсоф билан ақл бўлмаса шунақа без бўлиб яшаб юраверади. Унга гапиргину қочгин: дарров ҳақиқатдан сафсата сотади. У билан милиса мактабида бирга ўқиганлардан биттаси ҳозир полковник. Қурган уйини кўрсанг оғзинг очилиб қолади. “Аканг аҳмоқ, у ўзига “ҳақиқат” деган сомон уй қуриб олган”, дейди. Тўғри айтади. Бу қайноғанг одам

бўлмайди”,-деб бақириб бериши керак эди. Унинг бу гапларини нариги айвондагилар ҳам эшитиши шарт эди. Кейин воқеа шунга қараб иблис йўриғида давом этаверарди. Лекин иблис сал янглишди, укада оз бўлса-да, андиша борлигини ҳисобга олмади. Бу сўзлар Сатторнинг юрагидан отилиб чиққан бўлса-да, тилга кўчишига ана шу андиша йўл бермади.

Бу орада мактаб либосларини кийиб олган тўнғич қизлари Офтобхон чиқиб уларга танбех берган бўлди:

-Шунақа пайтда бирам гапинглар кўпайиб кетади-ки, эшитгани ҳам қўймайсизлар,-деди у.

-Нимани эшитасан?-деди онаси зардали овозда.

-Баҳриддин гапирди-ку?

-Гапирса гапирибди, нима бўпти, осмон узилиб ерга тушибдими? Ҳозир замон ўзи шунақа тескари: қарқуноқдан булбул чиқадиган бўлиб қолган.

Офтобхонга бу гаплар ёкмади: “Вой, ойи-ей” деб қўйди норози оҳангда.

-Нима, “ойи-ей!”,-деди Ободхон зардали оҳангидан воз кечмай.-Сахармардонда қаёққа отланиб олдинг?

-Синф раҳбаримиз бугун вақтлироқ келинглар, деганлар. Маслаҳатли гаплари бор экан.

-Маслаҳатни шунақа сахармардонда қиларканми?-деб сўради Ободхон қизининг гапига ишонқирамай.

Қия эшик остонасида турган Ойниса бу гапдан кейин она-бола орасида тутаётган ўтга мой сепмоқчи бўлди. Саттор ичкўйлақда, сочлари таралмаган ҳолда чиқиб келган қизига ўқрайиб қаради-ю, кейин юзини буриб олди. Ойниса отасининг норозилигини англамай онасига юзланди:

-Вой, ойижон, қизингиз кўчада ёлғиз юришга кўркади-ку? Миршаб акажониси кўчадаги бобовлардан ўтқизиб қўймаса, мактабига етиб боролмайди-ку, бечора!

Бу пичингдан ғазабланган Офтобхон сингисини биқинидан чимчилаб олди. Оғриқдан чинқириб юборган Ойниса жавоб қайтармоқчи эди онаси ўртага тушди.

-Кир, ичкарига! Ювиқсиз бетинг билан чиқма, деб минг марта айтдим, сенга.

-Ҳадеб шунингизнинг ёнини олаверасиз, унинг юришини ҳамма билади,-деди Ойниса йиғламсираб.

-Билса билаверсин,-Ободхон шундай дейишга деди-ю, Офтобхонга қовоқ уюб қаради.-Юрса акаси билан юрибди. Бегонамас, амакисининг ўғли.

-Ҳа... акаси...-Ойниса янги фитнани бошламоқчи эди, Саттор унга қараб бақирди:

-Ўчир овозингни! Ҳамма нарсага бурнингни тикаверма, сен қиз.

-Сиз аралашмай туринг, адаси,-деди Ободхон.

-Нега аралашмайман. Кеча бунинг кийган кўйлақни кўрдингми?

-Кўрган бўлсам нима бўлибди?

-Она бўлиб сен индамай мен гапирайми? У кўйлақ эмас, бир бало-ку! Киндигигача кўриниб турибди-ку?

-Сиз аралашманг. Ёшларнинг хоҳиши шу. Хоҳлаганини қияди,-деб баҳсга кескин яқун ясаган Ободхон қизига:-Кир, ичкарига,-деб буюрди, сўнг тўнғичига юзланди:-Ҳов бирда ҳам кадамингни билиб бос, бу миршабдан узоқроқ бўл, девдим, а?

-Ҳаммаси бўлмаган гап,-деб йиғламсиради Офтобхон,-Бу шпионингиз тўқийверади. Ўзингиз айтдингиз-ку: биз ака-сингилмиз.

-Шунақами?-деди Ободхон киноя билан.- Яхши, тўйинггача ака-сингил бўлиб юравер.

Бу гапдан Офтобхон сесканиб тушди:

-Қанақа тўй?-деб сўради ҳавотир билан.

-Биз,-Ободхон шундай деб эрига қараб қўйди,- сени унаштириб қўйдик.

-Қанақасига?-Офтобхон отасига нажот кўзи билан қаради. Хотинининг гапи Саттор учун ҳам янгилик эди. Шу боис қизидан кўзини олиб қочди.Отасининг аҳволини англаган қиз онасига қараб:-Қачон?-деб сўради.

-Бунга анча йил бўлган. Шу кузда Худо хоҳласа тўй. Манави савил қолгур ишим тўғри бўлса, пулига Италиянинг мебелини оламан, деб ният қилиб қўйганман. Сенинг сепинг шу шаҳардаги энг зўр сеплардан бўлади.

Офтобхон ҳозир сеп ҳақида ўйлайдиган аҳволда эмасди. Унинг ҳатто гапиришга мадори ҳам қолмагандай эди. Жим ҳам туролмасди. Шу боис лаблари титраган ҳолда:

-Мен... ҳеч кимга тегмайман,-дейишга куч топди.

-Бу дунёда эрга тегмайдиган қиз бўлмайди, билдингми!-деди Ободхон қатъий ҳукм тарзида.

-Ойи...-деди Офтобхон йиғламсираб.

Ободхон қизига чимирилиб қараб нимадир демокчи бўлган эди, Саттор гапга аралашди:

-Бўпти, боравер, мактабингга кеч қолма,-деди. Кейин хотинига қараб танбех берди:-Бунақа гапларни оёқ устида гаплашмайди.

Бу танбех Ободхонга ёқмас ва индамади. Одамлар орасида “яхши хотин битта гапдан қолади” деган нақл юради. Ободхоннинг яхшими ё ёмон хотин эканини билмаймиз-у, аммо йилда уч-тўрт марта бўлса ҳам битта гапдан қоладиган вақтлари топилади. Алҳол шундай оламшумул воқеа содир бўлдики, Саттор Худога шукур қилса ҳам арзийди.

Офтобхон араз ҳолатида чиқиб кетгач, Саттор хотинига савол назари билан қаради:

-Ҳа, хўжайин,-деди пичинг билан,-Менсиз қиз унаштирадиган бўлиб қолибсизми?

-Ҳа,пичинг қилмай қўя қолинг, шу гапга ишондингизми? Бир попугини пасайтириб қўйгим келди-да. Шунақа деб турмасам, бу қиз ўлмагурнинг кўзи миршаб жиянингиздан узилмайдиган бўлиб қолган.

-Энди шу етмай турган эди.

-Ҳа-да! Мактабни битириши билан узатиб юбориш керак. Яна уни ўқисин, деб юрманг.

-Мен уни ўқийди, дебманми?

Уларнинг суҳбати шу ерга келганда телевизордаги реклама тугаб, яна Баҳриддин кўринди. Суҳбатдош қиз Баҳриддиннинг қўлидаги найни олиб аввал у ёқ бу ёғини қаради, кейин пуфлаб чалмоқчи бўлди. Ўзининг ношудлигидан уялгандай найни эгасига қайтариб бера туриб:

-Ажаб ва минг марта ажаб,-деди ҳаяжон билан.-Оддий дарахт шохидан ишланган бу чолғудан шунчалар сеҳр таралса. Баҳриддин, сиз билан бизга ажратилган яна бир неча дақиқа вақт бор. Шундан фойдаланиб яна бир-икки савол бермоқчиман. Айтинг-чи, сизнинг санъатга кириб келишингизга ким сабабчи? Балки ота-онангиз санъаткор бўлишгандир?

Бу саволга Баҳриддин қисқагина “йўқ”, деб қўйди-ю, лекин Ободхон бунга қоникмай телевизордаги суҳбатдош қизга қараб жаврай кетди:

-Ҳа, ота-онаси нақ санъаткорнинг ўзи! Отаси сурнайчи-ю, онаси карнайчи!-Шундай деб эрига ўғирилди:-Шуни ўчириб қўйсам бир нарса бўладими? Шуям ёниқ турса пул кетади.

Ободхон эрининг розилиги ёки эътирозини кутмасдан ўз истагини ўзи бажариб қўя қолди.

-Ўлгудай инжиқ бўлиб кетяпсан-да. Шу захарлигинг учун аслида сиқилиб, озиб, чўп бўлиб кетишинг керак эди,-Саттор шундай деди-ю, аммо хотинининг вазифаси сиқилиш эмас, бошқаларни сиқиш эканини ўйлаб кўрмади. Зотан, бошқаларни сиқиб сил қилиш учун яратилган хотинлардан биронтасининг шу пайтгача озганини тарих кўрмаган. Шундай бўлса-да, Ободхонга эрининг гапи сал оғир ботди:

-Шунақа деб туринг-чи, ниятингизга етиб қоларсиз,-деди минғирлаб. Кейин бирдан қатъий оҳангга ўтди:- Қани, чойингизни ичиб бўлдингизми? Турақолинг.

-Ҳа, яна нима бўлди. Кечаси жин-пин чалганми сени? Нима деяверасан?

-Акангизнинг олдига чиқинг. Гаплашинг. Меҳрибон янгангиз кечаси сўрамабдилар. Эрчалари чарчаб келганмишлар. Кечаси яхшилаб кўнгилларини олган бўлсалар, чарчоқлари чиққандир. Мен у ўргумчак ўлгурга ишонмайман. Ўзингиз гаплашинг. Аммамнинг бузоғидай лалаймай, дангал-дангал гапиринг. Агар ишимизни тўғирлаб бермаса, биз ҳам бошқача гаплашамиз. Шунча чидаганимиз етар. Уйни бўшатиб қўйсин. Сиз адангизнинг хатини талаб қилинг. Мен адам раҳматлига роса қараганман. Иштонларигача ювганман.

-Миннат қилавермагин энди шуни.

-Сиз жим ўтириб, гапимни охиригача эшитинг: ўша хатда адам уйни бизга васият қилган бўлишлари керак. Шунинг учун беркитиб юришибди.

Саттор чуқур “уф” тортди-да, елкасидаги оғир вазифа юкини кўтаришга қийналгандай столга тиралиб турди:

-Агар уйни бизга хатлаган бўлсалар у қоғоздан умидингни узавер, деганман сенга.

-Нега умидимни узарканман?-деди Ободхон унинг йўлини тўсиб.

-Унақа хатни кўрсатадиган аҳмоқ йўқ. Аллақачон ёқиб юборишгандир.

-Агар хатни ёқишган бўлса ўзлари дўзахда ёнишади. Ёнишмаса розимасман.

-Қўйсанг-чи.

-Йўқ, барибир сўранг. Талаб қилинг!

***

Чап томондаги айвонда иблис тантанаси авжга чиққан паллада ўнг томондаги уй соҳиблари фарзандлари камолидан маст эдилар.

-Муборак бўлсин, онаси, шунақа бўлишини истардинг, умидинг юз баравар ошиғи билан ушалди чамамда.

-Мендан кўра...-энди Робия чинакамига йиғлаб юборди. Овунгунича Тўлқин унга кулимсираб қараб турди.-Мендан кўра адам билан ойим раҳматли кўришса қанчалар қувонишарди...

-Гапинг рост,-деди Тўлқин енгил хўрсиниб,-Балки... руҳлари қувонаётгандир, а? Роби, Бахриддиннинг қайтишига тайёргарлик кўриб қўйишимиз керакмикин? Устозлари табриклар келар, тўн кийғизмасак бўлмас. Ҳар ҳолда хурмати-да! Кейин... бир нарсани ўйлаб юрувдим...

-Тўхтаб туринг, эшитиб олайлик,-Робия шундай деди-ю, кейин чап томондаги уй томон қараб қолди.-Вой адаси! Вой ўлмасам!-деди ваҳима оҳангида. Бу оҳанг эрини бир зум гангитиб ҳам қўйди:

-Ҳа, нима бўлди?-деди Тўлқин ҳавотирланиб.

-Укангиз...-Робия гапини дарров айта олмади. Бир қарши томондаги айвонга, бир эрига қараб, энди пастрок овозда деди:- телевизорларини ўчириб қўйишди. Вой ўлмасам, шунгаям ичқораликми?..

-Адашяпсан,-деди Тўлқин укасининг айвони томон қараб қўйиб,-улар эрталабдан телевизор қўйишмайди. Бугун ҳам қўйишмаганди.

Робия “Вой...” деб эътироз билдирмоқчи эди, эри гапиришга қўймади:

-Ҳар нарсадан гумонсираверма. Кўнглингни сал кенгроқ қил. Биз кенг бўлсак, улар ҳам кенг бўлишади.

Робия гапни кўпайтирмай, кўкрагини ушлаб “Хўп, майли”, деб қўйди. Бундан фойдаланган Тўлқин мавзуни бошқа томонга бурди:

-Робия, кўрдинг-а, энди ўғлимиз ижод қиладиган одамлар қаторига қўшилиб қолди. Ижодкорларга алоҳида шароит яратиб бериш керак. Бахриддинга алоҳида хона қилиб бермасак бўлмас.

-Алоҳида хона, дейсизми? Адам билан ойимнинг уйларини мўлжаллаясизми? Бўлмайди.

-Нега?

-Келинингиз омборхонасини осонгина бермас. Кўйинг, гапни кўпайтирманг.

-Унда кўйхонани бузиб, шинамгина уйча қилиб берамиз. Амал-тақал қилиб бўлсаям пионино олиш керак. Битта най билан иш битмайди.

Эр-хотин бу масалада бир тўхтама келишга улгурмай остонада Саттор кўринди. Тўлқин “ҳойнахой янгиликни эшитиб табриклагани келгандир”, деган хайрли умидда укасини шодон кутиб олди. Хотинига “кўрдингми, ҳозиргина ёмон гумон қилувдинг, укам унақалардан эмас”, деган маънода қараб кўйишни ҳам унутмади. Укаси ўтиргач, ундан табрик сўзини кутди. Хотини берган топширикни бажариш хаёли билан банд Сатторда табриклаш нияти йўқ эканлигини у қаердан билсин? Робия чой қуйиб қайнисига узатди. Тўлқин сомса тўла лаганчани у томон суриб кўйди. Саттордан садо чиқавермагач, Робия эрининг бояги танбеҳли нигоҳига “Қалайсиз энди, мен ҳақ эканманми?” деган маънода қараб кўйди. Тўлқин укасининг нима мақсадда чиққанини фаҳмласа ҳам билмагандай ўтирди. Сукут узоқ чўзилиши мумкин эмасди. Шу боис сўзни ўзи бошлади:

-Хурсандчиликнинг устидан чиқдинг, жиянинг халқаро танловда биринчи ўринни олибди.

-Қайси бири?-деб сўради Саттор бу янгиликни энди эшитаётгандай.

-Баҳриддин-да,-деди Тўлқин укасига тикилиб. У тергов қилаётган гумондор шахсининг ёки гувоҳнинг гапи тўғри ёки нотўғрилигини билиш мақсадида кўзларига қаттиқ тикиларди. Ҳозир укасига шундай қаради. Саттор бу нигоҳга дош беролмай, кўзларини олиб қочди. Тўлқин эса унинг ҳолатини сезмагандай гапи оҳангини ўзгартирмади.-Кореяга кетганини эшитмаганмидинг?

-Эшитувдим-у...-Саттор нима дейишни билмай чайналди. “Кирганимда дарров табриклаб кўя қолсам бўларкан”, деб ўзига ўзи танбеҳ берди. Оғир вазиятдан қутулиш учун нимадир дейиши керак эди. Калласига келган гапни ўйлаб ҳам ўтирмай тилига чиқара қолди:-нима, у ердагилар ҳам най чалишарканми?

-Худди бизникидай бўлмаса ҳам шунга ўхшаган чолғулари борда,-деди Тўлқин.

-Буни билмабман. Ўзи телефон қилдим?

Унинг бу ўйини Робияга ёқмай, гапга аралашди:

-Болам биринчи мукофотни эмас, ундан ҳам зўрини – “Гран-при”ни олибди. Ҳозир телевизорда айтишди. Бутун олам эшитди-, фахр ва ғурур билан айтилган сўздан кейин киноя ҳам нутилмади:- Сизнинг телевизорингиз яхши ишламайди, шекилли, а? Ободхонга айтинг, уста чақирсинлар.

Саттор кинояга тушунмагандай кулимсираб, акасига:

-Юварканмиз-да?-деб кўйди.

-Ювиш сендан айлансин, укажон,-деди Тўлқин.-Чиққанинг яхши бўлди. Сен билан маслаҳатлашадиган гап бор. Мана эшитдинг, жиянингнинг парвози яхши бошланяпти. Худо хоҳласа, у авлодимиз доврўғини бутун дунёга таратади.. Ойнисангнинг ҳам овози яхши. Унияш шу ўқишга берсанг...

-Бе, нима деяпсиз! Менинг қизим артист бўлмайди!

Бу гап эр-хотинга оғир ботиб бир-бирларига қараб олишди, аммо сир бой беришмади.

-Ўзинг биласан,-деди Тўлқин чой хўплаб олиб.- Ҳуллас, Баҳриддиннинг яхши ўқиб, яхши ижод қилиши учун шароитини яхшилаб берсам, девдим. Сен хўп, десанг, кўйхонанинг ўрнини бузиб, битта уйча қурсам.

Акасининг бу гапи Саттор учун қутилмаган эди: отасининг хати, уйнинг кенжага қолиши... бу масала қайда-ю, кўйхонанинг бузилиши қайда! У акасига ажабланиб қаради. Кейин унинг юзида заҳарли кулгу пайдо бўлди. Сўнг тилга кирди:

-Ий-е, ака, бу гап қизик бўлди-ку? Най чалишга ҳам алоҳида хона шартми? Қаерда бўлса пуфлаб юраверади-да.

-Сен шунақа дейсан-ку, лекин ижод қиладиганларга алоҳида...

Аканинг гапи чала қолди. Иблис Ободхонга бетгачопарлик дарсини ўтаётганида Сатторнинг қулоғига ҳам у-бу кириб қолганми, ҳар нечук баъзан хотинидан қолишмаслика уриниб қўяди. Алҳол шундай вазият вужудга келди:

-Алоҳида жой керак бўлса, ана, учта хонангиз бор, биттасини беринг-қўйинг.

-Барибир қўй боқмаяпсан-ку?

-Нега боқмайман? Эрта-индин сурхондарёлик танишлар бешта ҳисори кўчқор олиб келадиган.

-Шунақами?...-Бир сакраб бу уйга ўтган иблис Тўлқиннинг қулоғига: “укангнинг шу аблаҳлиги учун кўлингдаги пиёлани от! Ҳеч бўлмаса сўк! Чидашга ҳаққинг йўк!”деб шивирлади. Иблисининг бахтсизлигини қарангки, Тўлқин унинг васвасасига банди бўлмади. Тўғри, орадаги келишмовчилик жари кенгайиб бормоқда эди. Бироқ, Тўлқин отаси ва онасининг “укангни сенга қолдирыпмиз, унга меҳрингни бер”, деган васиятини четлаб ўта олмасди. Сўнгги нафас билан чиққан бу сўзлар унинг қалбига муҳрланган эди. Тўлқин “Унақа бўлса майли, укажон, энди орамизда бошқа гап йўк, чиқиб кетаверишинг мумкин”, деган маънода қаради. Саттор меровлардан эмас, бу қарашнинг маъносини уқди. Индамай чиқиб кетадиган лапашанглардан ҳам эмас, акасининг ранжиганини сезмагандай муддаосига кўча қолди:

-Ака, менинг чиққаним... келинингизнинг иши нима бўлди? Бугунга умид борми?

-Суриштирдим... таниш чиқмай турибди. Бугундан ҳам, эртадан ҳам умид йўк.

-Ака, астойдил ҳаракат қилинса, дўзахнинг ичидан ҳам таниш топиш мумкин.

-Дўзахдан дейсанми? Дўзахга бориш учун таниш топиш шартмасдир, дейманов?

-Энди бу бир гапий-да, жудаям интизор қилиб юборманг бизларни. Ука бўлиб энди ишим тушди сизга.

-Шунақами? Тўғри айтасан, бултур қайнинг қамаладиган бўлгандаям ишинг тушмовди. Ўзим тушимда кўриб, ҳал қилиб берувдим.

-Вой-бў... шу миннат қилишингиз ёмонда.

-Миннатмас бу. Гапингга яраша жавоб қилдим.

-Хўп, биздан ўтди, узр,-Саттор шундай деб, ўтирган ерида қуллуқ қилди. Кейин терсроқ охангда сўради:-Нима қилайлик, кутиб турайликми ё ўзимиз борайликми?

-Менга жудаям ишонма. Истасанг ўзингча ҳаракат қилиб кўр.

-Кенной, эшитяпсизми? Бўш пайтингизда хўжайинингизга меҳр-оқибатдан озгина ўқиб қўйинг.

Дунё ажабтовурда! Орада баҳсли муаммо юзага келса, кимда нима бўлмаса ўшани бошқалардан талаб қилишни бошлайди. Фоҳиша бошқалардан инсофни, порахўр адолатни, ғийбатчи виждонни... талаб қилаверади. Ҳозир ҳам айни ҳолат юз берди. Робия “Меҳр-оқибатни аввал сизга ўқитиш керак”, дегиси келди-ю, ўз таъбири билан айтган бомбалардан бирининг портлаб кетишидан чўчиб, ўзини ўзи яхши гапиришга мажбурлади:

-Сатторжон, акангиз сизларга яхшилик қилмасалар кимга қиладилар? Сизлардан бошқа яна кимлари бор?

-Шуни билармикинлар?

Бу гапдан кейин Тўлқиннинг қовоқлари учди. Хотинига қараган эди, унинг меҳрли нигоҳида “битта гапдан қолинг” деган маънони ўқиб, унга итоат қилди. Битта, ҳатто икки-учта гапдан қолишга қурби етарди. Лекин беҳисоб гапдан қолиш шу пайтгача ҳеч кимга насиб этмаган. Тўлқин укаси билан баҳслашишни бас қилиш мақсадида билагидаги соатига қараб олди-да, ўрnidан турди.

-Ишга кетадиган вақтим бўлди,-деб гапни қисқа қилди.

Акасининг бу ҳаракатини Саттор “Бор, уйингга жўна”, деган маънода қабул қилиб, оғринганича ўрнидан турди. Тўлқин кийимини алмаштириш учун ичкари хонага кирди. Саттор акасининг ҳаракатидан ранжиб, Робияга қараб қўйди-да, ташқарига йўл олди. Икки ўт орасида қолган Робиянинг назарида бу ҳолат бомбаларнинг портлашидан аниқ нишона эди.

ЧОРА – ЎЛИММИ?

Офтобхоннинг Салоҳиддинга кўнгли борлиги ҳақидаги гумон у чиқиб кетганидан кейин унутилди. Чунки бу хонадонга доир унданда муҳимроқ муаммолар бор эди. Саттор қизи билан жияни орасида муҳаббат туғилиши мумкинлигига унча ишонмасди. Ободхон ҳам ишонмас эди, бироқ ўртанча қизининг мактабдан топиб келаётган гаплари уни баъзан ўйга толдириб қўярди. У овсини билан қуда бўлишини тасаввурига сиғдира олмасди. Ободхонни бошини қотирган энг муҳим нарса - эрининг жияни куёв бўлса унинг уйга эга чиқиш хусусидаги кўп йиллик орзуларини тириклайин қабрга кўмиб ташларди. Келишган, кўркам йигит - Салоҳиддин бу оилага куёв бўлишга арзиса-да, унинг бу мартабага эришувига йўл қўйиш мутлақо мумкин эмасди.

Баъзи йигитлар ота-оналарининг ихтиёрларига қарши чиқмай амакилари ёки холаларининг қизларига уйланаверадилар. Айрим йигитлар эса яқин қариндошларининг қизларини ўзларига туғишган сингилдай деб билиб, улар билан турмуш қуришни истамайдилар. Қиз қанчалик гўзал бўлмасин, хушларини ўғирламасин, ака-сингиллик туйғуси ишқий туйғудан баландроқ келади.

Салоҳиддин шу тоифадан эди. Ота-онаси Офтобхонга муносабат масаласида унга бирон бир сўз айтмаганлар, Ободхон сингари гумонда ҳам бўлмаганлар. Салоҳиддин онаси, айниқса отаси томонидан шундай таклиф бўлиб қолишидан чўчирди. Чунки бундай таклифни кескин рад этишга қурби етмай қолиши мумкин эди. Айниқса кейинги пайтларда икки оила орасидаги муносабатларнинг кескинлашиб боруви уни ташвишга соларди. Қадимда икки подшолик урушнинг олдини олиш мақсадида қуда бўлишаркан. Салоҳиддин ота-онасининг шу усулни маъқул топишидан хавотирланарди. Шу ёшга қадар синглим, деб меҳр қўйиб келаётганининг хотини бўлишини тасаввур қилишга қийналарди. Унинг учун энг оғир масала – қайнонасининг ким экани! Агар Ободхоннинг феъли-табиати бунчалар бўлмаса, ака-сингиллик туйғусидан воз кечишга эҳтимолки кўнарди.

Робия айтмоқчи, хонадонга бомбалар кўмиб ташланганини Салоҳиддин ҳам сезарди. Бомбаларнинг портлай бошлашини онаси каби у ҳам ҳавотир билан кутарди. Бомбаларни зарарсизлантириш чорасини кўп ўйларди, бироқ, тополмай қийналарди. У бир йил олдинок Академия казармасидан чиқиб, уйда яшаш ҳуқуқига эга эди. Бобоси ака-укага атаб қуриб кетган уйдаги кундалик машмашалар туфайли бу имтиёздан фойдаланмади. Ҳадемай, ўқиш ниҳоясига етади. Шу уйда яшашга мажбур. Кеннойисининг илмоқли гапларини, баъзан шанғишини эшитавериш, онасининг ташвишли чехрасини кўраверишдан ўзга чораси йўқ.

Бугун ҳам атайин вақтли чиқиб кетди. Кўчада Офтобхонни кутиш, у билан суҳбатлашиш нияти йўқ эди. Гузарга етай деганда ён кўчадан келган дўсти Мансурни кўриб тўхташга мажбур бўлди. Отаси-ю, бобосининг лақаби “қулоқ” бўлган бу йигит оилавий анъаналарига содиқ эди. Бу лақабга муносиб кўрилишларининг боиси шалпангқулоқликлари эмас. Сабаб – эзмаликни касб қилганларида. Кимдир “Буларнинг гапини эшитиш учун бекорчи қулоқ керак, агар қулоқнинг расмини чизиб кетсанг ҳам кифоя - гапидан тўхтамайди”, деган, яни кимдир “булар одамнинг елкасига чиқиб бемалол ўтириб олиб, қулоққа тепаверади”, дегану оқибатда авлод ўзига яраша лақабга эришган. Салоҳиддин Мансур билан бир синфда ўқиб дарсда жим ўтирганига гувоҳ бўлмаган. Мактабни битириш арафасида “дарсда ким кўпроқ гапиради,

муаллимми ё Мансур-қулоқми?” деган баҳс кўтарилиб, муаммо ғоят мураккаблиги сабабли ечимсиз қолиб кетганди.

-Агар ҳозир кўриб қолмасам, академиянгга қидириб бормоқчи эдим,-деди Мансур унга қучоқ очиб.

-Тинчликми?-деб сўради Салоҳиддин ажабланиб.

-Тинчлик тинчликмаслигини ўзинг билишинг керак. Ҳар ойнинг иккинчи, тўртинчи якшанбаси қанақа кун?-Мансур шундай деб доно савол берган каби маъноли қаради.

-Сенлар учун дам олиш куни,-деди Салоҳиддин.

-Сен учунчи?

-Мен учун... агар бошлиқлар руҳсат берса, мен учун ҳам дам олиш.

-Йўқ, сен бола, қулоққа лағмон осма. Тентак бўлсанг – “тентакман”, дегин. Ҳар ойнинг иккинчи, тўртинчи якшанбаси “улфатнинг гапи” эканини эсда сақлаш учун ҳам ақл керакми? Сени оталиққа олган мен аҳмоқман. Гапга келмасанг- мен айбдорман.

Салоҳиддин бу кунларни унутмас эди. Фақат дўстлари билан ойда икки марта ўтириш унга малол келарди. Аслида болалиқда орттирган дўстдан аълороқ биродар бутун умр давомида ҳам бошқа топилмаслиги мумкин. Салоҳиддин ҳам уларни қадрлайди, соғинади. Фақат “гап”деб аталмиш зиёфатда кетма-кет таом тортилишию, чеги чегараси йўқ эзмалиқлардан, номи “аския” бўлмиш бемаъни масхаралардан бешиб кетади. Тагин ҳам ўртоқлари унинг ўқишда банд эканини ҳисобга олиб “аяшади”. Чунки улфатнинг ёзилмаган қонунига кўра ойда икки “гап”дан ташқари яна икки марта чойхонада ўтиришлари бор. Бунинг орасида туғилган кунларни нишонлаш, яна “ювиш”га арзирли баҳона бўла оладиган бирон тадбирни нишонлаш ҳам йўқ эмас. Ўн олти боладан уч-тўрттасигина тинмай гапириб, бошқаларнинг тоқат билан ўтиришлари Салоҳиддинни бездириб қўйган. Гапирувчиларнинг илғори – Мансурга аниқ бир мавзу белгиланиши шарт эмас. Кимдир “Бугун гинекологларнинг мажлиси бўлибди” деса, шу мавзуда сайрашни бошлаб беради. Турғунбой деганлари борки, у бир гап бошласа, охирига етгунча сабрли юракларда ҳам қон кўпириб кетади. У бозорда чиройли бир пиёла кўрганини айтмоқчи бўлса, аввал пиёланинг тарихидан келади, сўнг шу пиёланинг тупроғи қаердан олинганини тахмин қилади. Хуллас, ярим соатлик маърузадан маълум бўладики, у бозорда пиёлани кўргану яхши жарангламагани учун олмаган. Анваржон дегани борки, сочининг учидан то оёғининг тирноғигача мақтанишдан иборат. Шу даражада мақтанадики, охири бу мақтовларига ўзи ҳам ишониб кетиб, талтайиб ўтиради. Улфатлари орасида маъқули – Дониёр. Энг бўйи пасти, энг дўмбоғи, энг кам гапи ҳам шу. Лекин камгаплигини серовқатлиги билан суваб кетади. Уйга кириб, ўтиришдан то турилгунча ошқозон дод-фарёд қилса қиладики, аммо жағ тушмагур тинмайди.

Мансур ана шу улфатларнинг навбатдаги йиғинига даъват этиш учун бормоқчи экан. Салоҳиддин келолмаслигини айтишга тўрт марта шайланди-ю, бироқ Мансур қулоқ солмади, аввалги ўтиришларда юз берган воқеалар тафсилотидан бўшамади. Салоҳиддин бир томондан шошиб тургани, иккинчи томондан эса бу тафсилотлар бир йил олдингисидан фарқ қилмаётгани учун бешинчи марта уни гапдан тўхтатишга уринди. Мансур ўзлари томон яқинлашаётган Офтобхонни кўргач, Салоҳиддиннинг мақсадини нотўғри англаб, айёрона кўз қисиб қўйди. Салоҳиддин учун кутилмаганда бирдан гапидан тўхтади:

-Бўпти, болларга келолмас экан, деб қўявераманми?

-Бугун полигондаги машқларга чиқиб кетамиз. Генералнинг ўғли бўлганимда ҳам жавоб тегмайди.

-Мен-ку айтавераман. Лекин буниси учинчи марта келмаслигинг. Ўзинг жавоб берасан,- Мансур шундай деб пўписа қилгач, яқинлашган Офтобхонга қаради:-Офтоб, қалай, яхшимисан?

Ойингнинг моллари чатоқ бўлибди-да? Ҳа, майли, куюнавермаларинг, Худонинг ўзи ишларингни ўнглайди. Аканг полигонига кетаётганмиш, кузатиб қўя қол.

Мансур кетгач, икковлари унинг изидан қараб қолишди. “Ойингнинг моллари чатоқ бўлибди-да?” деган гапи икковини ҳам ажаблантирди. “Демак, бутун маҳаллага ёйилибди-да, бу янгилик?” Икковининг ҳам хаёлига келган дастлабки фикр шу бўлди. “Маҳалла билган бўлса, адам ёрдам бермасалар ёмонотликка чиқадилар. Маҳалла “мумкинми ё мумкинмасми”, деб мулоҳаза қилиб ўтирмайди, ҳукми шунақа ёмон бўлади”. Салоҳиддин шуни ўйлаб эзилди. Унинг жим қараб турганини кўриб гапни Офтобхон бошлади:

-Уйдан шошилиб чикувдингиз, кетиб қолибсизми, деб ўйлабман.

-Чиқишга шошиб чиқдим, лекин ўқишга боргим келмаяпти,-деди Салоҳиддин ўйчан тарзда.

-Полигонга кетяпсизларми?

-Йўқ, баҳона қилиб қўя қолдим. Эртага “гап”, унга ҳам боргим йўқ.

-Нега?

-Билмадим... Кўнглим ғаш.

-Уйга ҳам келгингиз келмаяптими?

Бу савол Салоҳиддиндаги ўйчанликни қувиб сергаклантирди:

-Қаердан билдинг?-деб қизнинг кўзларига тикилди. Офтобхон бу қарашга дош беролмай кўзларини ерга қадади.

-Менинг ҳам уйда ўтиргим келмаяпти... бир ёқларга қочиб кетгим келади,-деди айбдор одамнинг овози билан.

-Унақа дема, сен қиз боласан,-Салоҳиддин шу гап билан қизнинг кўнглига далда бермоқчи эди, акси бўлиб чиқди. Офтобхон аччиқланди:

-Нима, қиз бола одам эмасми? Қиз боланинг эзиладиган юраги йўқми? Қиз бола кўрми ё карми? Сиз кўрган, эшитган нарсаларни кўрмайдими, эшитмайдими?- Титроқ лаблардан учган бу саволга Салоҳиддин жавоб қайтара олмади. Оёқларининг учига тикилганича аста юриб бораверди. Ундан жавоб кутиб бетоқатланган Офтобхон:

-Гапиринг, нега жимиб қолдингиз?-деди.

-Ҳамма гапни ўзинг айтиб бўлдинг-ку?-деди Салоҳиддин унга қарамай.

-Ойим билан кеннойим, майли, овсин деган номлари бўлгани билан, аслида бир-бирларига бегона. Лекин амаким билан адам-чи? Нега муносабатлари борган сайин совуқлашиб кетяпти?

-Билмайман...

-Улар ҳатто бир-биримизни ака-сингилдай яхши кўришимизга ҳам ишонишмайди.

-“Улар” деганинг кимлар?

-Ойим... адам ҳам. Балки...

Салоҳиддин қизга ялт этиб қараб, гапини бўлди:

-Бизникида бунақа гап йўқ.

-Мен бир нарсани ўйладим: иккалаамиз ўн-ўн беш кунга бирон ёққа қочиб кетайлик, кейин шарт қўйайлик: “Бир-бирларингиз билан аҳил турсангизлар биз қайтиб келиб, сизлар билан яшаймиз”, деймиз.

Салоҳиддин тўхтаб бу қизни энди кўраётгандай бошдан оёқ қараб чиқди. Офтобхон бу қарашнинг маъносига тушунмай ўнғайсизланди.

-Кейин-чи?-деб сўради Салоҳиддин. Қиз “билмадим” деган маънода елка қисиб қўйгач, бир оз зардали оҳангда яна сўради:-Эсинг жойидами? Қаллага келган гапни айтаверасанми? Мен-ку, майли. сен-чи?

-Менга нима бўлибди?

-Уйдан қочиб кетган қизни кейин ким олади?

-Олмаса олмас. Эрга тегмай ўтарман бу дунёсидан. Менинг ҳам болаларим бир-бирларига шунақа бемехр бўладиган бўлишса эрга ҳам тегмайман, бола ҳам туғмайман.

Қиздан бундай ахдни кутмаган Салоҳиддин унга эътироз билдиришни ҳам, қўллашни ҳам билмай жим қолди. Кейин гапни ҳазилга буришни маъкул топди:

-Тўғри қиласан. Мактабни битириб олгунингча эрга тегмай тур.

Салоҳиддин яна бир марта адашди. Офтобхон аразлаб юзини буриб олди.

-Мен сизни одам деб гапирсам, масхара қиласиз-а!-деди аразлаб.

-Унда сен ҳам ўйлаб гапиргин. Боғча боласи эмассан. Сен-чи... ойинг узатаман, десалар дарров кўниб қўявер.

-Боринг-е...

Қиз болага тўйдан гап очилса кўпинча нозлироқ равишда шундай жавоб қайтаради. Тўйга тезроқ етиш орзуси борлигини яширишга уринади-ю, баъзан уддасидан чиқолмайди. Жавобдаги ноз ошкора қилиб қўяди. Офтобхоннинг ҳозирги жавобида ноз йўқ эди. Аксинча, зарда бор эди. Кўнгил истагига мос равишда гаплаша оладиган кишисидан шундай бачкана маслаҳатнинг чиқиши унинг ранжишига асос бўла оларди.

Салоҳиддин қизнинг “боринг-е”сини одатдаги ноз деб англаб, фикрининг тўғрилигини исбот этмоқчи бўлди:

-Жиддий айтяпман. Балки тўй баҳона орадаги гина-кудуратлар кўтарилиб кетар.

-Унда сиз уйланаверинг. Лекин... билишимча... тўй баҳонасида яширин гиналар очик жанжалларга айланиши ҳам мумкин экан. Буни ўйламадингизми?

-Кўп ўйлаганман буни,-Салоҳиддин шундай деб гарданини қашиган бўлди:-Айниқса мен уйланадиган бўлсам албатта бир ишқал чиқади. Агар дадам ҳовлининг этагига уй соламан, десалар амаким хўп дея қолмасалар керак.

Ажойиботни қарангки, худди шу фикр Офтобхоннинг хаёлига ҳам келган эди. Яна ажойиботни қарангки, айна шу дамда Тўлқин билан Саттор қўйхона ўрнига уйча солиш масаласини гаплашишаётган эди.

Офтобхон амакиваччасининг гапини бош ирғаб тасдиқлаган бўлиб, хўрсинди.

-Ҳа, нега хўрсиниб қолдинг?

-Агар риштанинг узилишини тўй тўхтата олмаса... балки... ўлим тўхтатар?

Бу гап Салоҳиддиннинг миясига гурзи бўлиб урилиб, товонига қадар зириллатиб юборди. Тўхтаб, қизнинг кўзларига қаради. Кулиб туриш ярашадиган бу кўзларни маъюслик пардаси қоплаганди. Бундай гапни кўз ёшларисиз айтмоқликдан қўрққулик эди. Чунки кўз ёшлари ночорлик даракчиларидир. Офтобхоннинг маъюс кўзларида эса қасд яширинганди.

-Сен бу гапни... умуман тилингга олма, тушундингми!-деди Салоҳиддин танбех оҳангида.

-Одамлар ўлимдан қўрқишади,-деди Офтобхон унинг гапини эшитмагандай.-Ҳаётда ҳамма масалаларни ечиб берадиган осонгина чора – ўлим. Сиз ўлим ҳақида ҳеч ўйлаганмисиз?-Қиз савол беришга бериб жавоб кутмади, фикрини давом эттирди.-Сиз ўлдирганлар ҳақида ўйлайсиз, уларни ушлаш чорасини қидирасиз. Одамларга хайрон бўламан. Яшайвериб, қийналиб кетишади, ҳасрат қилаверишади. Наҳот рўпараларида осон йўл турганини кўришмайди. Шунақа йўл борлигини билганлар ҳам айтишмайди. Нега?

-Офтоб! Бунақа бемаъни нарсаларни ўйлама!

-Бунинг нимаси бемаъни?-Қиз йигитнинг кўзларига тикилди. Унда ҳавотир кўриб, қувонди.-Ўлимни ҳурмат қилиш керак. Унинг яхшиликлари кўп. Қизик, а? Бу дунёда ўзинг хоҳлаганингча яшолмайсан, ўзинг истаганингча ўлолмайсан. Биз ўз истагимиз билан бу дунёга келмаганмиз. Ўз хоҳишимизча кетишимиз мумкин, лекин кетмаймиз.

-Офтоб, бўлди қил!

-Бу менинг гапларим эмас, битта китобда ўқиганман, шу эсимга келиб қолди. Чинданам аҳмақона гаплар,-қиз шундай деб жилмайишга ҳаракат қилди. Лекин унинг бу жилмайиши ҳам маъносиз тутуни ортида эди. Салоҳиддин бу тутун пардани пайқамай кўнгли сал жойига тушди. Офтобхон ёлғон гапирган эди. Буларни ҳеч бир китобда ўқимагани. Ҳозир тилига кўчган сўзлари уйқусиз тунлари хаёлини безовта қилган фикрларининг маҳсули эди.

Улар бир оз жим кетдилар. Салоҳиддин қизнинг кайфиятига мос бир гап излади-ю, тополмади.

-Ибтидоий одамларга ҳавасим келяпти,-Офтобхон шундай деб яна хўрсинди.-Биз ўзимизни ақлли, зиёли, маданиятли деб, уларни эса ярим ёввойи деймиз. Лекин улар ота-оналаридан қолган меросни талашмагандир? Битта ғордами ё чайладами яшаб, топганини ўртада бўлиб ейишган. Мен баъзан ўша замонга қайтгим келади. Худо ҳаққи, агар шунақа имконият туғилса, ўйлаб ўтирмай қайтардим. Сизда-чи, сизда ҳам шунақа орзу бўладими?

Салоҳиддинга унинг бу сафарги орзуси кулгили туйилди. Қизни эзгин кайфият жаридан тортиб олиш мақсадида ҳазил қилди:

-Менда бунақа хомхаёллар бўлмайди,-деди у жилмайиб.-Чунки у даврга қайтсам мен ишсиз қоламан. Лекин сен... агар имконият туғилса боравер. Ойингни ҳам олволсанг, ўша ёқдан ул-бул олиб келиб сотиб турадилар. Ҳар ҳолда ибтидоий даврда мол арзон бўлса керак.

Оҳ! Бу тўмтоқ ҳазилни иблис орзуқиб кутаётган эди-я!

Иблис ўзаро яхши муносабатда бўлган ёшларнинг орасини буза олса, қачонлардир қувилгани жаннатга яна қайтиб тушгандай завқ олади. Иблис дўстликдан шундай безиллайди-ки, яхши ва яқин муносабатни кўрганида худди тиконзор бўйлаб ялангоёқ югургандай азоб чекади. Ёшларнинг атрофида юриб ялинади: “қалбингиздан бир озгина жой беринг, сизга ёмонлик қилмайман, яхши нарсаларни кўрсатаман, мен туфайли сиз лаззатли ҳаёт кечирасиз...” Надоматким, баъзан ялинишлари иш бериб ҳам қолади. Салоҳиддин билан Офтобхон бу тоифадан бўлмаса-да, иблис улардан кўнглини уза олмасди. Изларидан қолмасди. Васвасадан толмасди. Ҳозир умид билан Салоҳиддинга “қизнинг дардини ҳазил билан енгиллатиш мумкин, бу гаплари айтгин”, деб шивирлади. Ёшликка ҳос нодонлиги туфайли йигит қуткуга итоат этди ва оқибат ўзини қиз рўпарасида ночор аҳволда кўрди.

Офтобхон амакиваччасининг гапини эшитгач йиғлаб юборай деди. Аввалига шарт бурилиб кетворгиси келди. Лекин иблис бунга йўл қўймади, васваса қилди: “Индамай кетма, ҳеч бўлмаса “аҳмоқ экансан!” деб айт!” Офтобхон унга тўла итоат этмаса-да, андишанинг оти кўрқок бўлишини лозим кўрмади:

-Сиз... менинг ойимни масхара қилманг,-деди йиғламсираб.- Тижорат қилаётган бўлсалар ҳалол меҳнатлари билан топяптилар.

Иблис қопқонига илиниб панд еган Салоҳиддин энди ундан чиқиб, ўзини оқлаш чорасини излади:

-Офтоб,-деди ялиниш оҳангида,-ҳазиллашдим-ку, шунга ҳам жаҳлинг чиқдимми?

-Бу гапингиз ҳазил эмас. Сиз ҳам, амаким ҳам, кеннайим ҳам, ҳаммангиз ойимни ёмон кўрасиз. Балки ойимнинг ёмон одатлари бордир. Лекин у менинг онам!-Шу гапни айтаётганида Офтобхон овозидаги титроқ йўқолди, ғурур оҳанги янгради. Салоҳиддин буни сезди, ҳозирги хатосининг ўзи ўйлагандан ҳам аянчли эканини ҳам ҳис этди. Ўзини оқлаш учун сўз айтмоқчи бўлганида қиз гапиртирмади:-Тушуняпсизми? У менинг онам!-Бу сафар янада дадилроқ ва янада фахр билан айтди.-Мен қиз бола бўлсам ҳам, сизга ўхшаган милиса бўлмасам ҳам...-Энди қизнинг гапларида онасининг кинояли оҳанги сезилди:-ойимни оёқости қилишинларга йўл қўймайман. Ойим чўмичларини кўтариб сизларнинг қозонларингиз тепасида ўтириб олганлари йўқ. Ойимни гапиргандан кўра адангизга айтинг, жигарлари ёмон бўлишса ҳам бизга озгина қайишсинлар. Битта ишимиз тушган экан икки кундан бери ҳаммамизни сарғайтирадилар.

Офтобхон бу гапларни айтаётганда Салоҳиддиннинг кўз олдига кеннойиси келди. Назарида бу гапларни қиз эмас, унинг онаси айтаётгандай туюлди, ҳатто кўзларини бир юмиб очди. Қизни овутиш мақсадида билагидан аста ушлади:

-Офтоб,-деб аста силтади,-Офтоб, шу гапларни ҳеч бўлмаса сен гапирмагин. Сен билан мен бошқача одамлармиз-ку?

-Қанақасига бошқача одамлармиз?-деди қиз зардасини бас қилмай.-Мен ойимнинг қизиман. Сиз – ота ўғилсиз!

-Офтоб, илтимос, жаҳлинг чиқмасин. Мен сенинг бу гапларингга хафа эмасман. Сен ҳам ҳазилимга хафа бўлмагин.

Айтадиганини айтиб иблисни қувонтирган Офтобхон энди шарт бурилди-да:

-Яхши ўқиб келинг, бўлажак лейтенант!-деб тез-тез юриб кетди.

Салоҳиддин унинг изидан бориб тўхтатмоқчи, шаштидан қайтармоқчи бўлди. Бир қадам босди ҳам, лекин фикридан қайтиб турган ерида:

-Бугун Шербулоққа бормоқчиман, хоҳласанг бирга юра қол,-деди.

Офтобхон бу гапни эшитди. Йигитнинг тамоман енгилганидан қаноат ҳосил қилди. Тўхтаб, орқасига қарамоқчи ҳам бўлди. Лекин иблиснинг “эсинг борми, нега қарайсан, аҳмоқлиги учун энди ўзининг ёғига ўзи коврилиб юраверсин. Сен бопладингми, энди бўшашма!” деган даъватига амал қилди.

ГУВОҲ – ВИЖДОН

Тўлқин баъзан ажабланиб қолади. Бу тақдир ёзуғими ёки омадсизлигим, фарқлай олмайди. Дунёвий фикр билан чегаралангани учун ўзича “тақдир ҳазили бўлса керак”, деб қўяди. Бошқа ҳамкасблари юритган жиноий ишларга ҳаваси келган пайтлар ҳам йўқ эмас. Гап шундаки, қўли узунроқ жаноблардан бири у юритган ишлардан ҳеч бўлмаса бештадан иккитасига аралашиб, жиноятчини қутқариб олиш мақсадида уни гангитиб юборади. Бу сафар ҳам шундай бўлди. Бозорда қўлга олинганлар орасида олифтароқ кийинган, ўзини каттароқ тутаётган йигитчага қараб: “шунинг бир балоси бор”, деб қўйган эди, адашмабди. Биринчи сўроқда ҳимоячи келмагунича гапирмаслигини маълум қилганидаёқ, иши осон кечмаслигини англади. “Бу бола жиноий иш юритиш жараёнини қаердан билади?” деган саволига жавоб топиш учун уччала йигитчанинг ўтмишини аниқлашни жиноятга доир кидирув бўлими нозирига топширганда масала сал ойдинлашгандай бўлди.

-Битгасини танийман, ҳали бозорда айтмоқчийдим, кўпчилик олдида индамай қўяқолдим. Шу боланинг ишини унча чигаллаштирмаганингиз яхши. Отаси анча ҳурматли одамлардан.

Бу гап Тўлқинни ҳам сергаклантирди, ҳам жаҳлини чиқарди. Бўлимга яқинда ишга ўтган бу йигитни яхши билмасди, шунинг учун сир бой бермай арқонни узун ташлади. Гап қайси бола ҳақида кетаётганини тахмин қилса ҳам:

-Қайси бирини айтяпсиз?-деб сўради.

-Санжар Ўлмасовни айтяпман.

-Башанг кийинган, узуними?-деб қайта сўради Тўлқин.

-Ҳа, ўшаниси.

-Уни танийсизми?

-Кўшни туманда участка нозир бўлиб ишлаганимда бултур шунга ўхшаган иш билан қўлга тушувди.Отаси ҳамирдан қил суғургандай қилиб қутқариб олди. Тергов бўлими сал қаршилиқ қилгандай бўлувди, уларнинг шўрини қуритди.

-Бизнинг ҳам шўримиз қурийдиганга ўхшаб қолдимиз?-деб пичинг қилди Тўлқин. Лекин нозир бу оҳангни англамай:

-Ҳурматингиз бор, пачакилашманг, демоқчиман,-деди.

-Менга қаранг, ука, исмингиз Қўрқмасмиди? Адангиз яхши исм қўйган эканлар-у, ҳар хил одамлардан қўркиб юрмасин, деб дуо қилмаган эканларда, а?

-Мен қўрқаётганим йўқ. Сизни огоҳлантирдим. У боланинг отаси сиз айтган “ҳар хил одамлар”дан эмас.

-Огоҳлантирганингиз учун раҳмат. Энди бошлиқ номига билдиргани ўзингиз ёзасизми ё мен ёзайинми?

-Қанақа билдирги?-деб хайрон бўлди Қўрқмас.

-Ҳозирча бу жиной ишни юритиш жараёнидан четлатиш масаласида. Кейин умуман бу соҳадан кетиш тўғрисида. Ёш экансиз, умрингизни бекор ўтказманг бу ерда.

-Ака, мени ишга сиз қабул қилмагансиз. Бу соҳадан кетишим ҳам сизнинг гапингиз билан бўлмайди.

-Биламан. Лекин ҳозирги иш жараёнидан четлатилишингиз менинг гапим билан бўлади.

Бу нохуш суҳбатдан сўнг болаларнинг ўтмиши билан Тўлқиннинг ўзи шуғулланган эди. Жиной иш очишга ижозат берувчи прокурор ҳужжатга дарров имзо чекмаёганидан Қўрқмас огоҳлантирган узун ва бақувват қўлнинг ҳаракатга келганини сизди. Прокурор мақсадни очик айтмаса ҳам “жиной иш очишга шошилмаяпсизми?” дегандай гап қилган эди, Тўлқиннинг далиллари олдида ожиз қолди.

Санжар Ўлмасовни бугун ҳимоячиси иштирокида тергов қилишни тайинлаган Тўлқин ишга барвақт келиб, хаёлини чалғитадиган гапларга ўралашиб, чалғиб қолмаслик учун белгиланган соатга бормоқчи эди. Укаси билан бошланган нохуш суҳбатдан тезроқ қутилиш учун нонуштани ҳам ниҳоясига етказмади. Шошилмаётгани учун автобус бекатида тўхтамай аста пиёда кетди. Қатор қилиб қурилган уйларга разм солди. Салкам қирқ йил аввал барпо бўлган маҳалла янги ўзгариш палласига кирган эди. Пойдевор тикланганда бир қувонган, уйнинг томи ёпилганда Худога шукурлар қилганча, чаласини келгуси йили битказиб олармиз, деган ниятда қорасувок хоналарга кўчиб кириб, қувончдан кўзлари ёшланган авлоднинг кўпчилиги бу дунёда йўқ. Чакка ўтиб турувчи уйларда болалиги кечган янги авлодга ота-оналари қуриб кетган бинолар кичик ва хунук кўрингани учун бузиб, данғиллама иморатлар тиклашни бошлаганлар. Тўлқин шу иморатларга қараб баъзан ўйланади: “пули бор экан, майли қураверсин. Лекин бу қадар баҳайбат хоналарнинг нима кераги бор? Пул топиш учун ўзини ўтга-чўкка урмасдан, бойликка етишаман, деб бировларни босиб-янчиб ўтмасдан тинч яшасалар бўлмасмикин?” Тўлқин бундай баланд иморатлар қурилишга берилиш қиёмат хабари белгиларидан эканлиги ҳақидаги шарафли ҳадисни эшитмаган. Билганида эди, бошқачароқ фикрлаган бўларди. “Уйни буздираётганлар бу деворлар сувоғида ота-оналари панжаларининг излари қолганини фаҳм этармикинлар? Уй билан бирга хотиранинг катта бир қисми ҳам ўлимга маҳкум этилганини-чи?” Тўлқин ҳозир шуларни ўйлайди.

Пиёда юришни ихтиёр этганда автобуснинг кечикишини ҳисобга олмаган экан, шу боис ўзи белгилаган пайтга етиб келолмади. Адвокатнинг маъноли тарзда соатига қараб қўйганини сезмагандай илиқ саломлашиб, хонасига таклиф қилди, сўнг соқчига маҳбусни олиб келишни буюрди.

Отаси қанотида эркин яшашга ўрганган Санжар Ўлмасовга икки кунлик қамоқ ўз таъсирини ўтказган эди. Отаси ёрдамида тез орада қутилиб кетишига ишонгани сабабли вақтинчалик қамоқхонадаги қаттиқ ўриндикда икки кеча ётиш унинг учун ғоят оғир жазо бўлиб туюлганди. Тўлқин ортиқча гап-сўз қилиб ўтирмади-да, адвокатни таништириб, терговни бошлади:

-Атҳам Синдоров билан қачон ва қаерда танишгансан?

-Қанақа Атҳам, қанақа Синдоров? Менинг бунақа оғайним йўқ!-деб бақирган Санжар “Тўғри қилдимми?” дегандай ҳимоячисига қараб олди. Ҳимоячи бу қарашнинг маъносини

англамагандай унга бирон бир ишора қилмади. Тўлқин бақиргани учун йигитчага танбех бериши мумкин эди, лекин бунақанги ҳолларни кўп кўргани сабабли эътибор бермагандай терговни хотиржам тарзда давом эттирди:

-Эҳтимол шунақа оғайнинг йўқдир. Лекин шеригинг бор...-шундай деб қоғозлар тахлами орасидан бир варақни ажратиб олиб, ўқиди:-Атҳам Синдоров, 1985 йилда туғилган. Сендан бир ёш кичик экан, а? Лекин ҳаёт тажрибаси сеникидан кўпроқ. 2001 йилда ўғирлик учун қамалган. Қулф очишга уста бўлгани учун қамоқхонада “Маэстро” деб лақаб беришган. Сенам шундай деб чақирармидинг?

Бу саволдан кейин Санжар ҳимоячиси билан кўз уриштириб олди. Тўлқин адвокатнинг лабини сал қимтиб бош чайқганини сезиб, йигитчадан жавоб кутмай, яна қоғозга тикилди:

-Амнистия туфайли қамоқдан мудатидан аввал озод қилинган. Мана шу бир ой ичида олти та машинанинг қулфини сенинг кўрсатманг бўйича очиб берганини бўйнига олди. Мени қизиқтираётган нарса – у билан 2001 йилдан аввал ҳам танишлигинг бормиди ё қамоқдан чиққанидан кейин ош-қатиқ бўлиб қолдингми? Жавоб бер, адвокатинг ҳам эшитсинлар.

-Агар машина қулфини очган бўлса, ўзидан сўрайверинг, мен унақа болани танимайман.

-Сенларни қўлга олганимизда уччовларинг бирга эдинглар-ку, ё буни ҳам рад этасанми?

-Мен ўша ердан ўтиб кетаётган эдим, тўпалон бошланганида қизиқиб қарайман десам, одамларингиз ҳовлиқишиб мени ҳам ушлаб олишди.

-Менинг одамларим бекорга ҳовлиқишмайди, сенинг тўпалонга қизиқилишингни видеотасмадаги тасвир кўрсатиб турибди. Ҳали шаҳар турмасига ўтганингда бурнингни ерга ишқашса эсинг жойига келиб қолар.

-Мен норозилик билдираман,-деди адвокат кескин оҳангда.-Сиз тергов юритиш жараёнини кўпол равишда бузаяпсиз. Сиз миждимга таҳдид қиляпсиз.

Тўлқин унга жавоб қайтаришга улгурмай эшик тақиллаб, кейин қия очилиб, Қўрқмаснинг юзи кўринди.

-Мумкинми, Тўлқин ака?-Рухсат сўрашга сўради-ю, ижозат бўлишини кутмай, ичкарига бир қадам қўйди. Кеча бошлиқ билан гаплашган Тўлқин уни бу ишдан расман четлатган эди. Шунга қарамай тергов чоғида унинг суқилиб кириши ғашини келтириб дағаллик билан:

-Йўқ, мумкин эмас!-деди.

-Бир оғизгина гап?-деб у яна бир қадам қўйди.

-Сизга “мумкин эмас”, дейилди, чикинг,-Тўлқин ўқрайиб қараганича унинг чиқиб кетишини кутди. Эшик ташқаридан ёпилгач, адвокатга юзланди:-Сиз шу гапни таҳдид деяпсизми? Айтинг-чи, жаноб ҳимоячи,-Тўлқин “жаноб ҳимоячи” сўзига киноя урғусини берди:-машинангиз борми?

-Бор, нима эди?

-Шунчаки сўрадим. Ҳар ҳолда машинангиз ҳали ўғрилар кўлига тушмаган бўлса керак. Агар бирон нимангизни ўмариб кетишганда менга бошқача даъво қилардингиз. “Уриб бўлса ҳам, ўлдириб бўлса ҳам бўйнига қўйинг, қаманг, шармандасини чиқаринг”, дердингиз эҳтимол. Ҳайронман, ўғрини ҳимоя қилишга виждонингиз қандай йўл кўяркин?

Одамзотнинг феъли қизиқ: баъзан “ҳақиқат борми!” деб айюҳаннос солади, баъзан эса ҳақиқатга рўпара келганига қарамай уни тан олгиси келмайди. Сутнинг оқ эканини кўриб туриб ё “қора” дейди, жуда бўлмаса “нега энди сут жигарранг эмас?” деб гапни айлантира бошлайди. Адвокат ҳозир шундай ҳолатда эди. Терговчи томонидан айтилган тўғри гапни одам сифатида қабул қилса ҳам вазифаси нуқтаи назаридан инкор этишга мажбур эди. Шу боис Тўлқинга тик қарамай гапирди:

-Сиз чегарадан чиқяпсиз. Мен прокурорга шикоят қилишга мажбур бўламан. Сиз ўз ишингизни қилинг, мен ўз ишим билан бўлай. Виждон ҳақида кейин алоҳида гаплашармиз. Бу ерда виждондан ҳам муҳимроқ нарса – қонун бор. Қонунни бузмаслигингизни талаб қиламан!

У шундай деб талаб қилгани билан гапи оҳангида қатъийлик йўқ эди. Шу боис Тўлқиннинг энсаси қотди:

-Сиз мутлақо ҳақсиз, жаноб ҳимоячи,-деди у адвокатга тик қараб.-Ҳамма бало ҳам айнан шу нуқтага йиғилади. Бу муҳтарам жанобчамиз қонун бўйича ҳимоячи ёллашга ҳақлилар. Сиз эса ким бўлса бўлсин уни ҳимоя қилишга ҳақлисиз. Менинг эса бу ҳақларни муҳокама этишга мутлақо ҳаққим йўқ. Айбдорни жиноят устида ушласам ҳам исбот этишни талаб қилишади. Бу жанобчангиз аввалги йили бир юз олтимиш тўртинчи модда билан кетадиган пайтда ана шу исбот деган нарса сал етишмай қолиб, қутилиб кетганлар. Буни мендан кўра ўзингиз яхшироқ биласиз. Ўтган сафар аъло даражада ҳимоя қилган экансиз, қойилман.

Тўлқин кейинги гапларни гапираётганда Санжарга қараб, ундан анчагача кўзини узмади. Бу қараш йигитчанинг баданини илма-тешиқ қилиб юборгандай бесаранжом бўлди. Охири ўзини тутолмай:

-Тухмат қилманг, мен у кишининг уйига кирмаганман,-деб юборди.

-Эшитяпсизми?-деди Тўлқин адвокатга юзланиб. Кейин киноя оҳангига қайтиб, давом этди:- Бу бола бечора ҳамиша тухматга қолади. У босқинчилик қилмаган. Ўша уй ёнидан ўтиб кетаётганида ушлаб олишган,-Тўлқин бир оз сукут қилиб жиддийлашди:- Сизга маълум қилиб қўйишни бурчим деб биламан: биз архивни кўтардик. Прокурор ўтган йилги ишни қайта тергов қилиш ҳақида кўрсатма берди. Энди сиз билан ҳам, миждозингиз билан ҳам бу ерда эмас, шаҳар турмасининг терговхонасида учрашамиз.

Бу қутилмаган янгилик уларни гангитиб қўйди. Йигитча ҳимоячисига нажот кўзи билан қаради.

-Сиз хулоса чиқаришга шошилманг. Мен эҳтиёт чорасини ўзгартириш ҳақида прокурорга сўровнома ёзганман,-деди адвокат чорасиз одамнинг овозида.

-Прокурор “Иш” билан танишиб чиқиб, илтимосингизни рад этди,-деди Тўлқин хотиржам равишда.-Тергов жараёни бўйича эътирозларингиз борми?

Адвокат “йўқ” ишорасини қилгач, Тўлқин соқчини чақирди:

-Шу эшиқ атрофида капитан турибдими?-деб сўради.

-Ҳа,-деди соқчи.

-Бир ўзимми?

-Ёнларида бир киши бор, галстук таққан.

-Улардан илтимос қил, ташқарига чиқиб туришсин. Даҳлиз бўшагач, кириб айбланувчини олиб чиқасан.

Терговнинг бу қадар тез, энг муҳими қутилмаган яқун билан тугашидан безовталанган Санжар беҳос:

-Мен адам билан учрашим керак!-деб юборди.

-Энди аданг билан... иш бир ёқлик бўлганидан кейин учрашасан, ука,-деди Тўлқин.-Унгача бир йил олдин босқинчилик бўлган уй ёнида қандай пайдо бўлиб қолганини, бозор кўчасида кулфи бузилган машина олдида нима учун ўраллашиб юрганини ўйлаб кўр.

Соқчи Тўлқиннинг топшириғини бажаргач, Санжарни олиб чиқди. Адвокат Тўлқинга нимадир демоқчи бўлди-ю, кейин дарров фикридан қайтди. Тўлқин унинг мурасага чақиришини кутган эди. Кутгани рўй бермагач, ажабланди-да, эшик томон юрган адвокатни тўхтатди:

-Оғайни, бир пасга тўхтанг,-энди унинг овозида киноя оҳанги ҳам, кескинлик ҳам йўқ эди.- Сиздан бир гап сўрамоқчиман: аммо терговчи сифатида эмас. Сиз ҳам адвокат сифатида жавоб қайтарманг. Бир инсон дилдан сўраяпти, иккинчиси эса дилдан жавоб қайтаряпти, келишдикми?

Самимий тарзда айтилган гапга адвокат самимий равишда жавоб қайтармади:

-Сиз билан дилдан гаплашиш мумкинмикин? Қани, айтаверинг-чи?-деди кўпол оҳангда.

Тўлқин эса унга жавобан заҳарли илжайди:

-Осмондаги гапларни кўпга эмас, ярим дақиқага тўхтатайлик. Сиз чиндан ҳам шу болани химоя қиляпман, химоя қилиб, қамоқдан қутқариб қоламан, деб ишонасизми? Ўтган йили ҳам “мен қутқариб қолдим”, деб ўйлаганмисиз?

-Бу билан нима демоқчисиз?

-Демоқчиманки, боланинг асл ҳимоячилари ташқарида туришибди. Ўтган йили ҳам сиз эмас, улар ташқаридан туриб химоя қилиб қутқариб олишган. Ғалаба тожи эса сизга кийғазилган. Бу сафар ҳам шундай тож киймоқчимисиз? Қўғирчоқ бўлиб юриш ўзингизга малол келмайдими?

Агар Тўлқин бўралаб сўкиб берганида адвокат ичида жавоб қайтариб, индамай чиқиб кетиши мумкин эди. Лекин терговчининг бу гаплари унинг бошига мушт бўлиб урилди. Ҳатто уни идора қилаётган иблис ҳам бир сапчиб тушгандан кейингина жавобни ўргатди:

-Сиз мени ҳақорат қиляпсиз! Аммо... фирибга уста экансиз,-деди лаблари гезарган ҳолда.- Гувохларсиз гаплашиб, ҳақорат қиляпсиз. Агар гувох бўлганида шу гапларингиз учун кўрадиғанингизни кўрардингиз. Лекин мен шошмайман, сабр қиламан, шундай кун ҳам келади.

-Нега гувох бўлмас экан, гувох бор,-деди Тўлқин унга синовчан қараб. Бир оз сукут қилгач яна хотиржам оҳангда гапини давом қилди.-Иккаламининг ўртаминдаги гувох – виждон. Лекин бу гувох биттами ё иккитами, билмайман.

-Виждонингни пишириб е!

Адвокат жавобга бундан ўзга гап топа олмади. Шунини айтди-ю, чиқиб кетди. Соқчининг илтимосига кўра ташқарида турган Қўрқмас билан Санжарнинг отасига даҳлиз остонасида дуч келди. Унинг авзойига қараб, иш юришмаётганини сезган Қўрқмас “мен кириб чиқай, сизлар гаплашиб олинглар”, деб илдамлади. Таомилга кўра эшикни тақиллатган бўлиб, қия очди-да:

-Энди мумкинми?-деб пичинг оҳангида сўради.

-Энди мумкин,- Тўлқин шундай деб ўтирган жойида қўл узатиб сўрашди. Бу Қўрқмасга малол келса-да, сездирмасликка уринди.-Кимни бошлаб келдингиз?

-Мен бошлаб келмадим. Ўлмасжон акам сиз билан танишмоқчи эканлар, иккита яхши одамни таништириш савоб-ку?

-Иккита яхши одамнинг бирлари Ўлмасжон акахонингизми? У киши ким? Нима учун бирдан мен билан танишгилари келиб қолди?

Бу гапдан Қўрқмаснинг гаши келиб томоғини қириб қўйган эди, иблис биқинидан аста чимчилаб “сал ўзингни бўш қўй, кулгинг келмаса ҳам кулсанг-чи, овсар!” деб васваса қилган эди, кулгили гап айтилмаган бўлса ҳам жилмайди:

-Гапни ҳам тешворасизда, ака! Бирданига танишгилари келгани йўқ. Сиз ҳам чакана одамсиз, ака, эл-юрт олдида хурматингиз бор. Кўп одамларнинг сиз билан ака-укадай бўлиб юргиси келади.

-Биламан. Юргиси келади-ю, лекин иш пишмаса юз кўрмас бўлиб кетади.

-Унақамас, ака... атрофларда обрўйингиз жа-а баланд.

-Ҳар ҳолда Ўлмасжон акангизни менинг обрўйим ўзига тортиб келмагандир бу ерга, - Тўлқин шундай деб ўрнидан турди-да, деразани очди. Ташқаридаги одамнинг кимлигини билиб турса-да, атай гапни айлантирди:- У киши ким, бирон хўжайинми ё зўрроқ бир одамнинг сизга ўхшаган гумаштасими?

-Унақамас, Ўлмасжон акани ҳеч бўлмаса шаҳарнинг ярми танийди, иззат қилади.

-Шунақами? Унда мен шаҳарнинг танитайдиган иккинчи қисмида эканман.

Қўрқмас бу пичингни англамагандай таништиришни давом этди:

-Ўлмасжон ака Санжарбекнинг дадалари. Орага бировни қўймай, хурматингизни қилиб, ўзлари келдилар.

-Орага бировни қўймаган бўлса, унда сиз кимсиз? Даллолмисиз, вакилмисиз ё кўшмачимисиз?

Айтилган сўнгги сўзга иблис қитиклаган тақдирда ҳам кулиб туриш мумкин эмасди. Қўркмас бу сафар иблис туртмаса ҳам ўрнидан туриб хона соҳибига норози қиёфада қаради:

-Жа-а оширворманг, ака! Менга феълингиз маълум, лекин бу сафар отдан тушаверинг. “Ўйнашмагин арбоб билан...” деган гапий бор-ку, Ўлмасжон акам арбоб бўлмасалар ҳам беллари жа-а бакувват. “Бир каттанинг гапига кир, бир кичикнинг”, дейишганини биларсиз. Ука сифатида бир ёмон гапим шу сизга.

-“Кўшмачимисиз?” деганим ёқмади, а? Билиб турибман, бу сўз ҳар қандай одамнинг ҳамиятига тегади. Энди ука сифатида айтинг-чи, агар кўшмачи бўлмасангиз нима учун ҳар боб билан уришга қодир арбоб акангизнинг ўзлари кирмадилар?

-Йўлда адвокат гапга тутиб қолди. Чақирайми, кираверсинларми?

-Чақирманг. Феълимни билар экансиз, арбоб акангизни қандай бошлаб келган бўлсангиз шундай бошлаб олиб кетинг. Мен билан гаплашиб ҳафсалалари пир бўлмасин.

-Ака, мен сизга бир гап айттайми?

-Йўк, ука, ўша битта гапни мен сизга айтаман.

Тўлқин ўша битта гапни айтишга улгурмади. Эшик очилиб, Ўлмас Келдиёров илтифотсиз равишда кириб келди. Салом бериб кўришиш учун қўл узатгунча ҳам Тўлқин жойидан жилмади. Кўришгандан сўнг “келинг, ўтиринг” ҳам демади. Илтифотсиз ташрифга шу тариқа илтифотсиз такаллуф кўрсатилди. Меҳмон ҳузурда ноқулай аҳволда қолган Қўркмас тезроқ чиқиб кетиш мақсадида:

-Ўлмасжон ака, менинг озгина чала ишларим бор эди, кетаверсам бўлармикин?-деб сўради.

Ўлмасжон акасидадан ижозат ишораси бўлгач, тез-тез юриб хонадан чиқди. Тўлқин “бу қанақа тартиб бўлди”, деган маънода бош чайқаб қўйди. У ҳам мансаб, ҳам унвон жиҳатдан юқори тургани ёки хона эгаси бўлгани учун уни тўхтатиб, чиқиш учун ижозатни бегона одамдан сўрагани боис танбеҳ бериши мумкин эди. Лекин гапни чўзишни истамади. “Нега келдингизу, нега индамай турибсиз, гапирмайсизми?” дегандай чақирилмаган меҳмонга қараб тураверди. Ўлмас бу терговчининг қайсарлигини эшитган, бирон тўхтамга келиш чоғида савдони пишириш қийин бўлишини кутган эди-ю, лекин бундай совуқ қаршилашини хаёлига ҳам келтирмаганди. “Пул бўлса – чангалда шўрва” деган мақолни Ўлмас ўйлаб топмаган. Ўлмасга ўхшаганларнинг саъй-ҳаракатларига қараб туриб қайси бир доно айтган. Дунёда ҳали ҳеч ким қайноқ шўрвани ҳовучига солиб турмаган. Камондан узилган ўқни ҳам биров ушлаб қолмаган. Шу замонга қадар қўй зоти бўрини аравасига от ўрнида қўшмаган. Ўлмас буни билади. Лекин пулнинг кучи билан буларнинг ҳаммасини амалга ошириш мумкин деб ҳисобларди. Ҳозирги муносабатни кўриб фикри сал ўзгаргандай бўлди. “Бу билан тил топишишдан кўра қўйнинг аравасига бўрини қўшиб хизмат қилдириш осонроққа ўхшайди-ку?” деган фикр хаёлини ёритиб ўтди. Терговчидан садо чиқавермагач, ўзи тилга кирди:

-Ҳорманг, ишлар билан чарчамайпсизми?

Кунда миллион ёки унданда кўп одам бирон кишини суҳбатга чорлаш учун гапни шундай бошлайди.

Кунда миллион ёки унданда кўп одам унга бундай жавоб беради:

-Саломат бўлинг...

Агар суҳбатга маҳтал турган бўлса бу тарзда жавоб қилади:

-Саломат бўлинг, раҳмат, юрибмиз соя давлатингиз остида...

Тўлқин суҳбатга маҳтал эмасди, шу боис жавобнинг биринчи турини лозим кўрди.

Ўлмас “аслинг тўнкамижозми ё нархингни оширмоқчимисан?” деган саволга жавоб топмоқчидай яна бир оз қараб, сўнг муддаога кўчиб қўя қолди:

-Нима учун келганимни билиб тургандирсиз, гапни айлантиришга ҳожат йўқдир?

-Ҳа, ҳожат йўқ. Келиб бекорга овора бўлибсиз.

-Овора бўлсак фарзандимизнинг тақдири учун овора бўламиз. Яна бу ёқда сизнинг обрўйингиз ҳам бор...-Ўлмас “гапим таъсир қиляптимикин”, деб бир нафас сукут қилди, кейин таъкид этди:-хурматингиз ҳам бор.

Тўлқин “бу улугларнинг олдида обрўйим бор экан”, деб таъсирланувчи тоифадан эмасди. Шу сабабли жавобида ҳаяжон сезилмади, совуқ оҳанг сақланиб қолди:

-Фарзанд учун овора бўлишни сал кечроқ бошлабсиз.

-Тушунмадим?

-Агар оворагарчилик фарзанднинг тарбиясига бағишланса шунақа ишлар бўлмасмиди, демоқчиман.

Тўлқин чиройли гапирди. Фарзанд тарбияси ҳақида гап кетса кўпчилик ана шундай гапирди. Ҳозир Ўлмас “ўзингиз тарбияни қойиллатиб қўйганмисиз?” дейиши ҳам мумкин эди. Агар шу савол ўртага қўйилса Тўлқин шубҳасиз “Худога шукур, болаларимнинг тарбияси яхши, ҳар ҳолда сизники каби ўғри эмас-ку?” дермиди? Шундай деса зоҳиран ҳақдай туюларди. Ботинан эса йўқ. Тўғри, унинг фарзандларини ҳозир яхши тарбия ихота қилиб турибди. Тўғри, Ўлмаснинг ўғли яхши тарбия доирасидан чиқиб кетган. Лекин Санжарни бу чегарадан чиқара олган иблис уччала ўғлига таҳдид солмаслигига унинг ишончи комилми? Санжарнинг қалбига ўғирликка меҳрни муҳрлай олган иблис эртага Салоҳиддиннинг қалбига гиёҳвандликка меҳрни муҳрлашга ҳаракат бошласа-чи? Индинга Баҳриддин қалбини кибр ва зинога меҳр билан банд этишга уринса-чи? У ишонаётган тарбия деворлари бундай ҳамлаларга дош бера оладими? Тўлқиннинг ҳозир тили узун, кўнгли хотиржам. Лекин болаларининг тарбияси учун ўзи қанча хисса қўшди? Ишдан кеч келса, барвақт кетса... “Дарсингни тайёрладингми?”, “Ойингнинг гапига қиряпсанми?”... Тарбияси шулардангина иборат эмасмиди? Қайси ўғли билан бир мартагина бўлсин ёнма-ён ўтириб дарс тайёрлашини кузатди? Ўғилларига қачон иймон ҳақида тушунча берди? Инсоф билан инсофсизликнинг фарқини ажратишни ўргатдимми? Инсоннинг ҳар бир ҳаракати Яратган томонидан назорат қилинишини онгига сингдирдимми? Йўқ! Бу борада Ўлмас билан ораларида фарқ йўқ. Унинг олдида гердаймаса ҳам бўлади. Бахтига хотини Робия бор экан, фарзандларини ёмонликдан асраш учун тарбия деворларини ўзи амаллаб тиклади.

Не ажабки, терговчи хонасида юзма-юз турган икки киши ўзга-ўзга олам одамлари бўлишса-да, тарбия бобида озми-кўпми яқин жиҳатлари ҳам бор эди. Чунки Ўлмас ҳам ўғлидан дарс тайёрлаган-тайёрламаганини баъзи-баъзида сўраб турган. Тўлқин каби у ҳам бирон марта бўлсин ўғли ўқийдиган мактабга бормаган. Санжарни иқтисодчи бўлсин, деб ўқишга олиб кириб қўйган эди. Ўтган йили ўғлини биринчи марта қамамоқчи бўлишганда қутқариб қолди, шундан кейин “қаерда эдинг?” ёки “қаерда юрибсан?” деб суриштирадиган бўлди. Назарида шу суриштиришларнинг ўзи кифоя эди. У ўғлининг ўғриларга қўшилиб қолишдан ажабланарди. Унингча одамни моддий томондан етишмовчилик ўғирликка ундарди. Ҳар жиҳатдан таъминланган ўғлининг ўғирликка шунчаки ҳаваси борлигини, буни ўзларининг тилида “ҳобби” дейилишини у тасаввур ҳам қила олмасди. Ўлмас “ўғлимни душманларим йўлдан уришди”, деб ишонарди. Аммо қайси душманлари, қандай қилиб йўлдан урганларини билолмай гаранг бўларди. Энг биринчи душмани ўзининг нафси экани, шу нафси туфайли ҳаромдан қайтмай, фарзандини ҳаром лўқма билан катта қилганини биров айтгудай бўлса ҳам барибир тан олмасди. Ҳаромдан топилган нон бўғзидан ўтган боланинг иблис тўрига илиниши осонроқ эканини иблис етовидаги одам тушуниб етармиди?

Бултур ўғлини қамоқдан қутқариб қолганини Ўлмас зўр ғалаба деб биларди. Ҳатто ўғлига бир-икки миннат ҳам қилиб қўйди. Агар иккинчи қайтарилгудай бўлса ўртага тушмаслигини ҳам таъкидлади. Лекин ўртага тушишга мажбур бўлди. Чунки ўртада фақат ўғлининг тақдиригина эмас, ўзининг обрўси ҳам бор эди. “Шунча қуввати бўла туриб фарзандини қутқаролмабди”, деган маломатдан қўрқарди.

Бултур қамоқдан кутулиб қолишини Санжар катта бахт деб санамасди. Отасидан миннатдор ҳам бўлмасди. У отаси каби бировга қуллуқ қилиб, бировдан устун туриб юришни истамасди. У барчанинг ўзига қуллуқ қилишини истарди. Бунинг бирдан бир йўли унинг назарида ўғрибоши бўлиш эди. Икки кундан бери қўлга тушиш сабабини таҳлил қиларди. Отаси кўмагида бу ердан чиққач, бошқа зўрроқ гуруҳ тузиш режасини ўйларди.

Вақтинчалик қамоқ хонасида ўзининг эртаси ҳақида ўйлаётган Санжарнинг тақдирини терговчи хонасида турган бу икки киши ҳал қиладигандай эди. Бири айблаб, жазони раво кўрса, иккинчиси бу жазо тўридан юлиб олиш умидида эди.

Шундай ниятда турган бу икки одамнинг айна чокда тарбия хусусида ўйлаши ёки бахслашиши ташқаридан туриб кузатган кишига эҳтимол нодонлик бўлиб туюларди. Шу сабабли терговчининг тарбияга доир фикрига Ўлмас унча эътибор бермай, гапининг якунига диққатини қаратди:

-Қанақа ишлар? Тушунмадим?

“Тушунмаганмиш...Балога тушунасан. Ўғлингга ўхшаб ўзингни меровликка соляпсанми?” – Тўлқин шундай деб ўйлади, лекин жавобни қисқароқ қилди:

-Тушуниб қоларсиз...

-Биродар, нохушроқ вазиятда танишаётган бўлсак ҳам келгусида ака-ука бўлиб кетишимиз ҳам мумкин. Шунинг учун осмондан сал пастроқ тушинг. Бу дунёда келишмайдиган иш йўқ.

-Сиз мен билан келишмоқчимисиз? Ахир сиз ўғлингизни айбсиз деб даъво қиласиз-ку? Ўғлингизнинг ўғирликка сираям дахли йўқ, у машина ёнидан ўтиб кетаётганида нодон милиция ушлаб олган, тўғрими?

-Нодон эмас-ку, лекин адашиб ушлаган.

–Шунга ўзингиз аниқ ишонасизми?

-Нега ишонмас эканман?

-Ишонсангиз... келишмоқчи бўлаётганингиз қизиқ. Мен ўғлингизни ўғирликда айблаяпман, демак, мен билан келишяпсиз? Тўғри тушунибманми?

Кимнингдир сабр косаси чуқурроқ, бошқа бировники саёзроқ бўлади. Ўлмас табиатан иккинчи тоифадан эди. Тўлқин совуқ қарши олгандаёқ, сабр косаси ғазабга тўлиб бўлганди. Лекин мурасага ундовчи куч бу косани чайқатмай, ғазабни тоширмай турганди. Тўлқиннинг кейинги гапи бу кучнинг илдизига болта уриб, ғазабга лиммо-лим сабр косасини чайқатиб юборди:

-Гапни айлантираверманг. Бештами, ўнтами – бўладиганини айтаверинг. Савдолашган - номард! Яна суюнчисига битмаётган ишингизни фийсабилллоҳ тўғирлаб бераман.

-Битмаётган қандай ишим бор экан?

-Келинингиз мол билан қўлга тушиб қолибдими? Истасангиз ҳозирнинг ўзида қўнғирок қиламан. Икки соатдан кейин молни олиб чиқиб кетади. Ҳеч қандай гап-сўз бўлмайди.

Бу Тўлқин учун қутилмаган таклиф бўлди: “Шуни ҳам искаб топишибдими? Демак, аҳдлари жиддий...” Терговчининг ўйлаб қолганини ризолик аломати деб тушунган Ўлмас “Қўнғирок қилаверайми?”-деб қайта сўраб жавобни кутмаёқ қўл телефонидаги рақамни тера бошлади.

-Йўқ., ,-деди Тўлқин,-келиним мол билан қўлга тушган бўлса – бу уларнинг муаммоси. Менга суюнчи керак эмас.

-Сизни ўжар десам...-Ўлмас шундай деб жимиб қолди.

-Давомини ҳам айтаверинг, гапингиз ичингизда қолиб кетмасин.

-Аҳмоқроқ экансиз!

-Юмшоқроқ қилиб айтганингиз учун раҳмат. Лекин бир нарсани аниқлаштириб олишимиз керак: сиз таклиф қилаётган беш-ўнтани, ҳар ҳолда кўкидан бўлса керак-а, олмаётган мен аҳмоқманми ё беролмаётган сизми?

-Ҳа, буни албатта аниқлаштириб олишимиз керак,-Ўлмас шундай деб телефони ўчирди-да, бир қадам олдинга босди. Терговчига ғазаб билан тикилди:-Энди гапинг ўғил боласи бундай бўлади: иккаламизнинг ишимиз қиморга айланди. Кўнда фақат менинг ўғлим эмас, сизники ҳам турибди. Ҳозирча биттаси. Каттаси Академияда ўқиркан шекилли? Агар ютқишишни истасангиз ўзингизнинг ўйинингизни ўйнайверинг.

Ўлмас шундай деб таҳдидининг таъсирини билмоқчидай унга яна бир оз тикилиб турди. Тўлқиннинг юзидан ўзгариш сезилмади:

-Агар бу ишимиз қимор ўйини бўлса, сиз эҳтиёт бўлинг. Мен яхши қиморбозман, ҳеч қачон ютқизмаганман. Ўзингиз айтинг-чи, қўлида иккита “туз” бор ўйинчи ютқизадими?

-Зўрсиз-ку?

-Зўрман. Қўлимдаги “туз”лар қанақалигини нега сўрамаяпсиз?

-Менга қизиғи йўқ. Истасангиз, майли, айтинг.

-“Туз”нинг биттаси виждоним, иккинчиси қонун.

-Катта кетманг, бу ўйинда икковини ҳам урадигани топилади.

Ўлмас “ўзингиз ҳам қўлингиздаги шу икки “туз”ингиз ҳам тупурдим!” деб терговчининг юзига росманасига тупурмоқчи ҳам бўлди-ю, ўзини бир амаллаб тутиб, шарт ўгирилди-да, чиқиб кетди.

Бу онга келиб Тўлқиннинг ҳам сабр косаси тўлган эди. Ўзаро гаплари яна пича давом этса у ҳам тупурадиган ҳолга келиб қоларди. Эшик ёпилгач, аламини қўлидаги қаламдан олди. Бармоқлари беихтиёр равишда уни сиқиб, синдирди. Кейин майда бўлакчаларни эшик томон отди.

Унга бу пайтгача турли таҳдидлар қилишган, ҳатто болаларини эслатиб ҳам туришган. Лекин бу одамнинг таҳдиди ўзгача таъсир этди. Олдингиларини куруқ таҳдид сифтида қабул қилганди, бир оз ҳавотирланиб кейин унутганди. Буниси эса амалга ошиши бошланган фожиа бўлиб туюлиб, баданида титроқ турди. Агар телефон қўнғироғи жириглаб қолмаганда балки шу телбалик таъсирида Ўлмаснинг изидан югуриб чиқиб “сен ҳали менинг ўғлимнинг тақдири билан ўйнашмоқчимисан!”, деб ёқасига ёпишишдан ҳам тоймасмиди... Ғазаб - қисқа муддатли телбаликдир, дейдилар.

Шу аҳволда телефон гўшагини кўтарди. Шаҳар прокурорининг ёрдамчиси тез етиб келишни буюрди.

РУҲЛАР ФАРЁДИНИ ҲЕЧ КИМ ЭШИТМАЙДИ

Қишлоқдан узилиб, оролчага ўхшаб қолган дўнгликка боғ қилган Иброҳим ўрик дарахти ёғра туккан маҳалда шийпонга кўчиб чиққан эди. Кампири “ҳали ернинг захи қочгани йўқ, эртага белингизни кўтаролмай менга иш орттирманг”, деб тўсқинлик қилса ҳам унамади. “Мен уйда бўлсам келинларга озодлик йўқ, ё бирон иш буюраман ёки мендан ийманишиб хоҳлаганча ўтириб, хоҳлаганча юришолмайди”, деб баҳона қилди. Аслида кенгликка интилиш болаликдан қолган одати. Айниқса ёшлик йиллари қамоқ азобини тотиб келгандан кейин кенг ҳовлиси ҳам тордай туюладиган бўлиб қолган. Дўнгликка сув чиқариб боғ қилиши ҳам шундан. Бу ердан гўё бутун олам кўринадигандай. Гўё бутун олам унинг ўзиникидай. Бу йил чиндан ҳам баҳорнинг

тафти сал пастроқ келди. Кундузи қайси бир ғовакларда беркиниб ётган қиш нафаси куёш ботиши ҳаманоқ шийпонига бостириб келиб, кечаси билан зириллатиб чиқади.

Хуфтон намозига ҳали пича вақт бор эди. Иброҳим одати бўйича шийпон ёнида кичикроқ гулхан ёқиб, харсанг устига тўнни ташлаб ўтирди. Шу ўтиришида мудради. Туш кўрдими ё акасининг руҳи яна пайдо бўлди, билолмай қолди.

Гулхан ёнига қадар аста юриб келди акаси...

Ўйчан тикилди акаси...

“Яна келдингизми?”-деб сўради Иброҳим.

“Болаларимдан кўнглим нотинч. Бир бориб келсанг бўларди”,-деди акаси.

“Мен бордим нима-ю, бормадим нима? Болаларингиз ёш бўлса экан, кулоқларидан чўзиб танбеҳ бериб келсам. Болаларингиз ҳам ўзингизга ўхшайди. Бировнинг насиҳатини кулоққа илишмайди”,-деди Иброҳим.

“Уйимга бир бориб кел, Иброҳим, мени инжитма...”

Ит хуриб, Иброҳим чўчиб тушди. Беихтиёр равишда атрофига аланглади: ҳеч зоғ йўқ.

“Учинчи марта келиши. Болаларига бир гап бўлгандирки, арвоҳи нотинч. Эртами-индинми бориб келмасам бўлмас”, деб ўйлади. Алангаси пасая бошлаган гулханга ўтин ташлаб, косов билан титиб қўйди. Юзлаб учкунлар осмоннинг ягона ҳукмдори бўлиш қасдида бир-бирлари билан жой талашганча юқорига интилишди. Аммо биронтаси ниятига етолмади, гулхан бағридан бир қулоч ҳам кўтарилмай совуқ ҳаво уларни ямлаб ютди.

“Умрнинг шу учкунга ўхшашини кўпчилик билмайди”, деб ўйлаган Иброҳим гулханнинг бу аёвсиз ўйинига узоқ тикилиб қолди. Хаёлида туғилган саволларга ўзича жавоб излади.

Аллоҳнинг “қиёматда менинг бир куним сизларнинг эллик минг йилингизга тенг”, дейишига караганда одам умри шу учкун умридан ҳам калтароқ бўлиб чиқади. Шу калта умрда одамлар онадан туғилишади-ю, осмонга интилишади. Энг юқори мартабаларни эгаллашга шошилишади. Осмон бойликларига эга бўлишни исташади-ю, ўлимнинг чангалида сўниб, лаҳадда кўним топишади. Гулхандан сапчиётган учкунлар сўндими, тамом, улардан ном-нишон қолмайди. Бизга шундай туюлади. Аслида улар қулнинг кўзга илинмас заррасига айланадилар. Эҳтимол ерга қўниб, тупроққа айланиб, кўкат илдизига ҳаёт бериб ҳаётини яна давом эттирар? Буни биз билмаймиз.

Одам ўлганидан кейин уни таниган тириклар онгида яхшими-ёмонми хотираси қолади. Руҳ жасаддан ажралади, дейилади. Ёмонларнинг руҳлари азоб чекади, дейилади. Балки руҳлар азобдан нолалар қиларлар? Лекин руҳларнинг фарёдини ҳеч ким эшитмайди. Уларнинг азобига ҳеч ким гувоҳ бўлмаган. Азоб исканжасидаги руҳни фақат тафаккур кўзи билан кўриш мумкин. Руҳларнинг азоблари тирикларникига нисбатан аянчлироқ бўлса керак. Чунки тириклар жон берадилару бу дунё азобларидан қутуладилар. Демак, тирикларнинг азобдан қутилиш чораси мавжуд. Руҳлар-чи? Руҳларни азоблардан нима қутқаради?

Иброҳим акаси билан кеннойиси руҳларининг азоб чекаётганини ақл кўзи билан кўриб, мулоҳаза қиларди. Руҳларнинг дардига дуо малҳам бўлишини биларди. Лекин азобларни фақат дуо билан муолажа этиш етарлимикин, деган саволга жавоб топа олмай, қийналарди.

Акаси билан кеннойисини кўп ўйлаганиданми, кўзига кўринаверишади. Тушларига ҳам киришади. Ҳадеб узр сўрайверишади, тавба қилаверишади. Иброҳим бу ҳолга ҳам ҳайрон. Чунки ҳар иккови жон беришдан аввал рози-ризалик тилаган. Иброҳим кўнглида гина сақламаганини, у гапларни аллақачон унутиб юборганини бир неча марта айтган. “Агар қабр азобида бўлишса, бу азобларга ўша гуноҳларини асосий сабаб деб ўйлашаётгандир”. Иброҳим ҳар сафар шу тўхташга келади. Ҳар сафар бошини саждага қўйган ҳолда Яратганга муножот қилади, уларни мағфират этмоғини сўрайди. Ўлим тўшагида ётганларга розиликни билдириб қўйиш лозимлигини билмайдиганлар йўқ ҳисоб. Аммо баъзилар қалбларини гинадан

тозаламаган ҳолда тил учида, хастанинг кўнгли учунгина “розиман” деб қўйишади. Қалби рози эмаслигини Аллоҳ билиб турганини эса ўйлашмайди. Қалб рози эмас экан, мархумнинг у дунёдаги аҳволи қандай бўлар экан? Иброҳим қалби билан рози бўлган эди. Тўғри, ундан аввалроқ ёшлик ғурурига банди бўлиб “буларни ҳеч қачон кечирмайман!” деб онт ичганди. Бу қасам бузилмас даражада қалбининг туб-тубига муҳрланиб қолган эдими? Шунини ўйлаганда Иброҳим баттар эзилади.

Аслида айрим одамларнинг баъзи гуноҳларини сира кечирмаган ҳам маъқул. Лекин мусулмонлик бурчи бунга йўл қўймайди. Мусулмон фарзандининг уч кундан зиёд аразлашишга ҳаққи йўқлиги, кечиримли бўлишга мажбурлиги кўп гуноҳларнинг баҳридан ўтилишига сабабдир. Иброҳим зиммасида ана шу мажбурият борлигини билгунига қадар кўп вақт акаси ва кеннойисидан нафратланиб юрди. Кейин уларнинг ҳузурига ўзи келди... Уларга бу ғалати туюлди. Акаси “Янганг билан бориб сендан узр сўрамоқчи эдик”, деди. Иброҳим аслида акасининг бундай нияти йўқлигини, гап тил учида айтилганини сизди. Лекин сир бой бермай: “Сиз акасииз, ҳар қандай шароитда ҳам узр укадан лозим”, - деди. Янгаси “ўшанда айб иш қилиб қўйган эканман”, демади. Аксинча, эри ошхонага кирган пайтда “укангиз бекорга кечирим сўраб келмагандир”, деб қўйди. Иброҳим буни ҳам сизди. Ош пишиб, бир-икки ошам олингунича гап-гапга қовушмаса ҳам чидаб ўтирди. Кетар маҳали ёнидан газетага ўралган бир даста пул чиқарди: “Ака, катта қурилиш қилибсиз, ука бўлиб хашарга келолмадим. Ҳали чала ишлар кўп экан, усталарга ишлатарсиз”, деб узатди. Шавкат “олмайман”, деявергач, дастурхоннинг бир учини қайириб хонтахта устига қўйди-да, хайрлашиб чиқиб кетди. Пулнинг кўплигини кўриб Фарида ажабланди. “Укангиз шунақа топарман бўлиб кетганми, қаерда ишлапти ўзи?”-деб сўради. Укасидан мутлақо хабар олмайдиган ака бу саволга нима деб жавоб берарди: елкасини қисиб “билмайман” дейишдан ўзга чораси йўқ. Пулга маҳлиё бўлиб турган эр-хотин Иброҳимнинг яқин танишидан қарз кўтарганини ўйлаб ҳам кўришмасди. Бу пулни берган киши шу уй пойдеворига биринчи қатор ғиштларни териб, сўнг кетиб қолган уста экани уларнинг етти ухлаб бир тушига кирмаган эди. Иброҳимнинг бемехр акаси айнан шу Шавкат эканини ўшанда уста ҳам билмас эди. Шавкат вафот этганида Иброҳимга таъзия билдириш учун келгандагина бундан хабар топди-ю, аммо бу хонадон эгаларини танишини ошқор қилмади.

Акасидан кечирим сўрашдан аввал Иброҳимнинг тушига онаси кираверди, “акангдан хабар ол”, деяверди. Ундан аввал уста Умар қори кечиримли бўлиш ҳақида қанча гапирмасин, қулоғига олмаётган эди. “Улар мусулмончиликни билишмаса ҳам мен уларга мусулмончилик қилайинми, йўқ, қори, бу ҳақиқатингизни тан олмайман”, деб қаттиқ гапирган вақти ҳам бўлди. Уста унинг ўжарлигидан ранжиса-да, даъватини сабр билан давом этган эди. У Иброҳимни кибрада айбларди. Ҳолбуки, Иброҳим ўзининг камситилгани учун эмас, онасига меҳр кўрсатилмагани учун акасидан ранжиган эди. Буни у ҳеч кимга, ҳатто қадрдони бўлиб қолгани уста Умар қорига ҳам айтмаганди.

Бу дунёда онасига меҳр кўрсатмаган оқибатсиз фарзандлар оз эмас. “Оқ сутимга рози эмасман”, деб оқ қилувчи оналар эса кўп эмас. Онаси жон берганида Иброҳим қамокдан чиқиб келаётган эди. “Ҳар иккала ўғлимдан мингдан-минг розиман”, деган гапини қўшниси эшитиб, кейин унга билдирган. Шу қўшниси икки ўғил номидан розилик сўраган экан... Иброҳим бу одатнинг тўғри ёки нотўғри эканини билмайди. Ҳар ҳолда йўқдан кўра бор, дегандек жигарнинг номидан бегона розилик сўраса ёмонмасдир. Иброҳимнинг йўриғи бошқа. Акасиники... Бошқа одамнинг розилик сўрашига ҳам чидаш мумкин, лекин жанозада, тобут ёнида бегонанинг туриши. “Икки ўғлим, икки қанотим бор”, деб умид билан яшаётган онанинг сўнгги йўлга кетаётганида қанотларсиз қолишига чидаш мумкинми? Бегона одамнинг “қарзлари бўлса мен тўлайман” деб туришига-чи? Бомдодга чиқариш мўлжалланган майитни асрга қадар сақлаб туришди. “Ўликнинг эгаси келсин”, дейишди. “Аёлни лаҳадга ўғли қўйиши керак”, дейишди.

Лаҳадга ҳам бегона қўйди... Буларнинг барчасини Иброҳим ўлим тўшагидан туриб, уйига қайтгач эшитди. “Акам жон берай деб ётган бўлса ҳам етиб келиши керак эди, нега келмабди?”-деб сўради. “Шу куни аканг номзодлик диссертациясини ёқлаши керак экан”, деб ёлғон айтишди. “Э Худо!-деб нола қилган эди ўшанда Иброҳим.-Акамни бир умрга бадном қилиб қўйибсан-ку? Агар заррача акли бўлса, энди бу дунёда бош кўтариб юролмаслиги керак. Ундан кўра ўша диссертациясига қўшиб оловда ёндириб юбора қолсанг бўлмасмиди?! Акамни мен учун тириклайин ўлдириб берибсан. Тирик-ўлик акам борлигини билиб яшаш менга ҳам қийин. Шу азобга лойиқ кўрдингми мени?!” Бунинг шунчаки азоб эмас, балки имтиҳон эканини Иброҳим у дамда билмасди. Уста Умар қори англатди. Иброҳим имтиҳондан ўтиш учун кибрни енгиши керак эди – энгди. Онаси тушларига кириб акасининг уйига боришга ундайверди. Уста Умар қорига ўжарлик қилган Иброҳим онасининг руҳига эътироз билдиrolмади.

Иброҳимнинг назарида онаси тўнғич ўғлини кичигига нисбатан яхшироқ кўрарди. Ҳа, бу факат Иброҳимнинг фикрича шундай эди. Аслида она фарзандларини, айниқса эридан ёдгор қора кўзларини бирини иккинчисидан афзал кўрмайди. Шавкат болаликдан илмга ихлосманд эди. Шу сабабли дарс тайёрлашига ҳалал бермаслик мақсадида онаси уни турли ишлардан озод қиларди. Иброҳимнинг ўқишга тоқати йўқ эди, оқибатда юмушларнинг асосий қисми унинг зиммасига тушарди. Кундузлари далада ишлашарди, ёрилган товонлари азоб беришига қарамасдан машоқ теришарди. Шунда онаси “Шавкатим китобини ўқисин”, деб уни уйда қолдиришга турли баҳоналар изларди. Бригадир ҳам кўпинча унинг баҳонасига кўнарди. Агар Иброҳим ишга чиқмаса дакки эшитарди, баъзан кулоқ чўзма ерди, бироқ, Шавкат бундай жазолардан мустасно эди. Ёғоч оёғини дўқиллатиб юрувчи, табиатан қўпол бўлган бригадирни Иброҳим яхши кўрарди. Қишлоққа чўлок бўлса-да, тирик қайтган биринчи аскар шу киши эди. Ҳадеб “қора хат” келавериб юраклари зада бўлган қишлоқ аҳли учун ўша кун ҳақиқий байрамга айланганди. Кимдир хатто қўй сўйган ҳам эди. Қўйни ким сўйгани Иброҳимнинг ёдида йўқ, аммо тўйиб гўшт еганини унутмайди. Бригадир Иброҳимга “Сен кимнинг ўғлисан. Биласанми? Билмасанг билиб қўй: сен зўр одамнинг ўғлисан!” деб кўярди. Уруш қаҳрамонидан бу мақтовни эшитиш унинг учун ғоят катта бахт эди.

Ёрилиб, азоб бераётган товонларига кечаси сурилган ёғ бир оз даво бўларди-ю, тонг отар-отмай яна далага йўл олиш унинг учун одатий бир ҳолга айланиб қолганди. Бригадир машоқ тераётганларни қизиқтириш учун “барака” топганларга мукофот эълон қилгани билан ваъдасини бажармасди. Шу сабабли қўшалок башоқ чиққан тақдирда ҳам суюнчи сўраб унга йўлиқишмасди. Бир куни бригадир ёнидан ўтиб кетаётганида Иброҳим топган “барака”сини кўрсатди. У эса ҳаммани ҳайратда қолдириб Иброҳимга мукофот тарзида тўрт ҳовуч буғдой берди. Ўша куни онаси иситмалагани сабабли далага чиқмаган эди. Мукофот шодлиги билан қайтган Иброҳим “онам ҳам қувонарлар”, деб ўйлаган эди, ундай бўлмади. Онаси: “дарров қайтариб бер, бизнинг бошқалардан бир тишлам ошиқча нон ейишга ҳаққимиз йўқ”, деб гапни калта қилди. Иброҳим онасининг гапини сўзсиз бажаришга одатланган эди. Айниқса отасининг ўлими ҳақидаги хабар келганидан бери онаси бир нима дейдиган бўлса хатто кўз қараши билан ҳам норозилик билдиришдан ўзини тиярди. Лекин бу сафар астойдил қаршилиқ билдиргиси келди. Тўрт ҳовуч буғдойнинг ҳалол эканини исботламоқчи бўлди. Бироқ, онанинг маънос, айна чоқда қатъий боқиши уни шаштидан қайтарди. Ноилож кўчага чиқди. Бир оз юргач, олти хонадон наридаги қўшнисини Мунисага дуч келди. Ўзидан икки ёш кичик бўлган бу қиз тўрт кундан бери машоқ теришга чиқмаётган эди. Отасидан “қора хат” келгач, онаси ётиб қолганди. “Бу хонадоннинг рўзғор ташвиши шу кичкинагина Мунисининг елкасига тушди” - қишлоқдагиларнинг ҳаммаси шундай дерди.

Иброҳим қизга яқинлашиб, ундан “Тузалиб қолдингми?” деб сўради-да, бошқа гап-сўзсиз тугунчани узатди. “Нима бу?”-деб ажабланди Муниса. “Бригадир бува бериб юбордилар, озгина

буғдой” – Иброҳим хаёлига келган ёлғонни қайтармай тилига чиқарди. “Ўзлари яқинда келиб кетдилар”-Қиз шундай деб, ёлғони фош бўлиб уятдан қизариши кутилган болага қаради. Иброҳим дарров фош бўладиган, дарров уяладиган болалар тоифасидан эмасди: “Далада эсларидан чиқиб қолган экан”, деди. Қиз тугунни олди. Ўшанда Иброҳим ғоят қувониб, ўзига ўзи: “Умримда энди битта яхши иш қилдим”, деб кўйган эди. Шу яхшилигининг орадан йиллар ўтиб мева беришини, шубҳасизки, у ўшанда ўйламаганди.

Қамоқдан қайтганида кўча эшик қия очик, ичкарида онаси хазонларни супураётган бўлади...

У шундай ўйлаганди. Онасининг вафот этганини ҳали билмасди. Кўчада келаётганида йўлда учраган ҳамқишлоқлари саломлашишганда ғамгин қараб кўйишганининг боисини ҳовлига кирганидан кейин билди.

...кўча эшик очик эди... аммо...

...ҳовлини Муниса супураётган эди...

Иброҳим уни кўриб, “онамга қарашгани чиқибди-да”, деб ўйлади. Қиз билан саломлашди. “Аям қанилар?” деб сўради. Муниса саволга жавобан: “Ҳозир”, деди-ю, Иброҳимни ажаблантириб, кўча томон шошилди.

Юракни тилим-тилим қилиб ташловчи хабарни ён кўшниси чиқиб айтди.

Орадан ярим йил ўтмай Муниса шу хонадонга келин бўлиб тушди. Улар орасида китобларда ёзиладиган севги-муҳаббат йўқ эди. Муниса “Иброҳимни севарди, шунинг учун унинг қайтишини кутди”, дейилса ёлғон бўлади. Қизга кўп совчилар келди, бироқ, ёзуғида Иброҳим бор экан, қишлоқ аҳлининг ҳаракати билан тақдир уларни қовуштирди. Тўйига акасини айтмади. Ҳамқишлоқларидан биронтаси “Нега аканг келмади?” деб сўрамади ҳам.

Биринчи фарзандининг қиз бўлишини Худодан сўраган эди, ниятига етди, онасининг исмини кўйди: Мунаввара! Кейингиси ўғил бўлди. Кичкина Мунаввара укасига меҳрибонлик қилганида Иброҳимнинг кўз олдига онаси келаверарди. “Қизимга онам раҳматлининг исмлари билан бирга меҳрибонликлари ҳам ўтибди”, деб шукрлар қиларди. Одам боласи дунёда ҳамма нарсани унутиши мумкин, аммо онасининг меҳрибонликларини унута олмайди. Энг узоқ яшайдиган хотира айнан шу. Бу хотира одамнинг ўзи билан бирга ўлади. Онасига яхши хизмат қилиб, дуосини олган бўлса бу хотира унга хотиржамлик ва хайрли оқибат беради. Кўнглини оғритган бўлса армон булоғининг аччиқ сувидан ичавериб, юрак-бағри куйиб яшайди. Иброҳим онасига яхши хизмат қилган бўлса-да, унинг сўнги нафасида лабига бир томчи сув томизолмаганидан армонда яшайди. Баъзан “акам ҳам армон қилармикинлар?” деб ўйлайди. “Ҳар қандай тошбағирда ҳам армон топилар”, деб фикр қилади.

Онанинг зарра миқдоридаги меҳрига фарзанд қай миқдорда жавоб қайтариши керак? Ўн каррами ё минг карра ортиқми? Ёки миллион-миллионларчами? Бу хусусда ривоятлар, доно гаплар кўп, аммо ҳеч ким аниқ жавоб бера олмайди. Бу миқдор ҳар бир фарзанднинг иймони даражасига боғлиқ. Кимдир онаси ҳаёт чоғида бутун жону дили билан хизматини бажаради, вафотидан кейин доимий равишда дуолари билан зиёрат қилиб турса-да, фарзандлик бурчини яхши адо этолмадим-а, деб ўксиниб юради. Қиёматдаги бўлажак дийдордан умидвор бўлиб яшайди. Яна кимдир онасиги бир марта олиб берган рўмоли билан кифояланади. Иброҳимнинг назарида акаси шундайлардан эди.

Ҳолбуки...

Тонг саҳар ва шом арафаси ўзларининг томорқаларида, кундузи колхоз даласида ишлаб толмаган онаси, кечаси липиллаб ёнаётган пилик ёруғида дўппи тикарди. Район марказида яшайдиган хотин унга мато ва ипак ташлаб кетарди. Онаси қора, кўкимтир матоларга ипакда қалампир нусха гул тикарди. Район марказидан келадиган хотин “овсин, далангиз ўлгурга чиқмай кўя қолинг, менга кўпроқ тикиб беринг. Сиз тиккан гуллар кулиб туради. Қўлингиз ҳам энгил, дўппиларим бир пасда сотилади”, дерди. Бунга жавобан онаси ҳазин жилмайиб: “вой,

қизиқсиз-а, далага чиқмасам “халқ душмани”, деб отишади-я!” дерди. Шавкат пилик ёруғида китоб ўқиб ўтириб ухлаб қоларди. Иброҳим уйкуси келса ҳам, муштлири билан қовокларини уқалаб, онасининг ётишини кутарди. Шавкат мактабни битирадиган йили онаси икки-уч кун деярли ухлამасдан дўппи тикди. Бунинг сабабини Иброҳим кейинроқ билди: район марказидан қатнайдиған хотин Шавкатга атаб янги қўйлақ олиб келди. Ўша замонлар ёшларга расм бўлган каштали қўйлақ Иброҳимнинг ҳам ҳавасини келтирди. Онаси буни билиб: “сенам мактабни битирадиган йилинги шунақа қўйлақ олиб бераман. Энди аканг катта бўлиб қолди, қизлар қарайди, яхши кийиниши шарт”, деб қўйди.

Иброҳим ўқишни битирадиган йили унга бундай қўйлақ кийиш насиб бўлмади. Чунки шаҳарда ўқиётган Шавкатнинг ҳаражатларини қоплашдек муҳим муаммо мавжуд эди. Буни билгани учун ҳам Иброҳим индамади. “Онамни ортиқча уринтирмайин, ваъдалари эсларидан чиқиб кетгандир”, деб ўйлади.

Оҳ, фарзанд-а! Бунчалар саёз ўйламаса! Она ваъдасини унутармиди!? Ёдида эди. Қўли калталигидан юраги ўртанарди. Кичигининг ўқиб қолиши унинг учун ғоят зўр азоб эди.

Турмушлари аввалгидан сал яхшиланган бўлса-да, шунга яраша орзу-ҳавас ҳам ортиб борарди. Шавкатнинг шаҳардаги ҳаражатлари ёнига энди тўй ташвиши ҳам қўшилганди. Онаси отасиз ўсган боласини ўқитмаслик учун тўйни катта қилиш орзуси билан яшарди. Бола эса бу масалани осонлик билан ҳал этганди: бирга ўқийдигани Фарида билан аҳду-паймон қилиб қўйганди. Шавкатга ичкўёв бўлиш шарти қўйилганда иккиланмай рози бўлди. Онаси билан маслаҳатлашиб ҳам ўтирмади. Унинг назарида бошига бахт қуши қўнган, энди пайсалга солиш мумкин эмасди. Бир томондан қизнинг отаси кимё соҳасида таниқли олимлардан, иккинчи томондан шартнинг “ҳеч бўлмаса укам улғайғунича ичкўёв бўлиб турасиз”, деган иловаси ҳам бор эди. Шаҳарда қолиб, илм билан шуғулланмоқчи бўлган йигит учун яна нима керак?

Онасининг топган-йиққани билан шаҳарлик олимга куда бўлиш осон эканми? Анчагина қарз кўтарилди. Тўй ўтди. Шавкат шаҳарда бахтидан маст яшайди. Қишлоқда Мунаввара билан Иброҳим қарздан тезроқ қутилиш ташвиши билан нафас олишади. Камбағални туянинг устида ҳам ит қопади, дейилганидек, қарз яримламай туриб, Иброҳимни ҳарбий хизматга чақиришди. Аслида қасалванд онасига қараш учун хизматдан озод қилиниши лозим эди. Лекин у ёлғиз фарзанд эмас, онага қараш керак бўлган яна бир ўғил бор эди. Шаҳардаги ўғилнинг бемехр чиққанини эса қонун тан олмасди.

Хизмати ҳарбий қурилишда ўтган Иброҳим топган пулини ҳеч нарсага сарф қилмай уйга олиб келди. Онасига узатиб: “Қарзларга беринг”, деди. “Қарздан қутилганмиз, болам, ўзингга яхши кийим-бош олгин”, деди Мунаввара. Шунда Иброҳим унинг кўзларига тикилди. Сал аввал соғиниб-соғиниб тикилганида кўрмагани – мунгни кўрди. Бу не ҳол? Юрагининг бир парчаси – ўғли келиб, дийдорига тўйганда бу мунг кўзларни тарк этиши керак эди-ку? Нега йўқолмади? Бу мунг ушалмаган орзу қолдирган из эди. Мунаввара кенжаси ҳарбийдан қайтғунига қадар қарзлардан қутулиб, тўй тадоригини кўриб қўймоқчи эди. Қарздан-ку, қутулди, аммо ортириб, сандиққа бир кийимлик мато ҳам ташлаб қўя олмади...

...Гулхандаги ўтин намроқ эканми, тутаб, Иброҳимнинг димоғини ачиштирди. Кўзлари ёшланиб, бир неча дақиқалик хотира дунёсидан қайтди.

ТАЛВАСА

Тўлқин “Шаҳарнинг янги прокурори нега мени йўқлаб қолди экан?” деган саволига жавоб топғунига қадар анча вақт ўтди. Қабулхонада қарийб ярим соат тоқат билан кутди. У тўсатдан чақирилувининг боисини машина ўғрилариға таалуқли иш билан боғласа-да, хулоса қандай

бўлишини билолмай гаранг эди. Унинг тахминича, осмондаги Қуёшни ҳам олишга қодир Келдиёров бу ерга ҳам келгану муддаосига етиб кетган.

Тўлқиннинг гумони қисман тўғри чикди. Прокурорнинг биринчи саволи шу ўғрилик тўғрисида бўлди. Тўлқин “Иш”нинг тафсилотини эринмай баён қилди, прокурор сабр билан тинглади. Тўлқин гапни бас қилгач, мулоҳаза билдириб ўтирмай, мақсадни айтиб қўя қолди:

-Келдиёровнинг кимлиги бизга маълум. Югуриб юрганини ҳам биламиз. Балки сизга пўписа ҳам қилгандир. Бу ҳам эҳтимолдан ҳоли эмас. Энди гап бундай: бу ишни ўзимиз тергов қиламиз. Ҳар хил гумонларга бормаслигингиз учун айтиб қўяй: биринчидан, “Иш”ни сизга ишонмаганимиз учун олаётганимиз йўқ. Сиз мени биринчи марта кўриб турибсиз, лекин мен сизнинг маҳоратингиз ҳақида эшитганман. Айниқса,-шундай деб прокурор маънодор кулиб қўйди,-ўжарлигингиз ҳақида кўп гапиришади. Туман миқёсида кўрилиши лозим бўлган бу кичкина “Иш”нинг шаҳар прокуратураси ихтиёрига олинишига бошқа сабаблар бор. Ҳозирча бу “Иш”нинг бошқа жиддийроқ “Иш”лар билан алоқадорлигини айтиш билан чекланаман.

Прокурор хузурига чақирмай, бундай изоҳ бермаган тақдирда ҳам, “Иш”ни топшириш ҳақида қисқача буйруқ бериб қўйганида ҳам Тўлқин бир нима дея олмас эди. Шу боис бошқа савол бериб ўтирмай, қайтишга изн сўради. Прокурор ўрнидан туриб, хайрлашиш учун қўл узатди-да: “Бу “Иш”ни бутунлай унутманг, вақти келса, сизни чорлаймиз”, деб қўйди.

Тўлқин ишхонасига келиб, “Иш”ни топшириш учун тайёрлади. Прокурорнинг кутиб олиши ва кузатишини, айтган гапларини қайта-қайта эслади, мулоҳаза қилди. Масала Келдиёров фойдасига ҳал бўлмаётганига ишонди. Аммо Келдиёровнинг пўписаси туфайли кўнглида уйғонган ташвиш олови пасаймади. Авваллари ҳам турли мартабадаги одамлар унга шу каби, ҳатто бундан баттар таҳдидлар қилишса ҳам чўчимас эди. Ҳатто биттаси маҳалла четидан ўтаётган катта йўлни нақ унинг уйи устидан ўтказмокчи ҳам бўлганди. Унда бу каби пўписаларнинг кўп пуч эканини сезиб турарди. Энди эса... кўрқиши бежиз эмас. Жиноят олами аввалгидан кўра ёвузлашди. Нимага шунақалигини у кўп ўйлайди, бироқ аниқ сабабини айтиб беролмайди. Унинг билгани фақат битта: киноларда кўрсатилаётган жиноятчиларнинг ёвузликлари кино тасмаларида қолиб кетаётгани йўқ, ҳаётга кўчиб, урчиб, кўпайиб боряпти.

Тўлқин “Иш”ни топшириб, расмийликларни адо этгач, ўғли ўқийдиган Академия сари беихтиёр равишда йўл олди. Эрталаб хотинига “биз ўғлинг билан тўрт йил аввал келишиб олганмиз, мен академиясига бормасликка сўз берганман”, дегани билан ваъдасига содик қололмади. Навбатчига яқинлашиб, ўзини таништирди-да, ўғлига икки оғиз гап айтиб кетиши лозимлигини билдирди.

-Тўртинчи босқичдан ҳеч ким йўқ-ку?-деди навбатчи унга жавобан.

-Нега ҳеч ким бўлмади?-деб ажабланди Тўлқин.

-Имтиҳондан олдинги охирги амалиётга кетишган,-деди навбатчи.

-Қаёққа кетишади?-деб баттар ажабланди Тўлқин.

-Буни ўғлингизнинг ўзидан сўрайсиз, айтиш мумкин бўлса, айтади,-деб гапни калта қилган навбатчи жойига қайтди.

Тўлқин сал нари бориб, тўхтади. Назарида ҳозир навбатчи уни чақириб, Салоҳиддиннинг қаердалигини айтадигандай эди. Қаерга боришни, нима қилишни билолмай, ботаётган офтоб кузатувида пастак арчалар оралаб юрди. Сўнг йўловчи машина тўхтатиб, уйига кетди.

Дарвоза остонасидан ҳатлабоқ айвони томон умид билан қаради. Назарида ўғли уйга қайтгану шу ерда ўтиргандай эди. Айвонда дазмол босаётган Робиянинг қўли ишда-ю, хаёли телевизорда эди. Эрталаб ёқилган телевизор ҳануз ўчирилмаганди. Ўғли ҳақида яна бирон суюнчли хабар эшитиш ниятидаги Робия кун бўйи телевизордан узоқлашмади. У эрининг кириб келганини сезмади. Тўлқин “уйга кирсаммикин ё изимга қайтсаммикин?” деган хаёлда тўхтаб қолди. Ўғлидан хабар олгани келганини хотини билиб қолса, бир ташвиши ўн бўлади. “Эҳтимол

ичкарида дам олиб ётгандир?” Бу умид чироғи кўнглини сал ёритиб ўтди. Бу онда чап томондаги айвон деразаси очилиб, келини салом берди. Тўлқин унга қарамай алик олди-да, ўз уйи томон шошилди. Ободхоннинг “Бизнинг ишимиз нима бўляпти?” деган савол назари жавобсиз қолди. Лабини бурганича гармдори аралаш сўзларидан бир қанчасини унинг изидан пичирлаб сочди-да, деразасини тарақлатиб ёпди. Бу шовқиндан чўчиб тушган Робия орқасига ўгирилиб, эрини кўрди-ю, аввалига бир оз ажабланди, сўнг қувонган аёлнинг жилмайиши билан қаршилади.

-Вой адаси, ниятим холис экан-а! Ҳозиргина ошни дамлаб, вақтлироқ келсангиз биргалашиб ердик, деб ўйлаб турувдим. Фаришталар омин дейишибди.

Тўлқин хотинининг кўзларига қарашга ботинмай ичкари кириб кетди. Ўғилларининг хонаси бўш. Унинг қоронғи кўнгли янада зимистон бўлди. Бу ерда узоқроқ турса хотини хавотирланиб кириб қолиши мумкин эди. Шу боис тезгина изига қайтди.

-Кийимингизни алмаштирмайсизми?-деб сўради Робия дазмолни бир четга қўйиб.

-Кийимимними?- “Нега алмаштиришим керак?” деб ўйлади Тўлқин, кейин паришон хаёлини жамлаб:-Ишга қайтишим керак. Зарур қоғозим қолиб кетган экан, шунга келувдим,-деди.

-Ишингизга бир пас кеч борсангиз осмон узилиб ерга тушмас. Ўтиринг, овқатни сузиб келаман,-деди Робия норози оҳангда.

-Овқатми?.. Яқинда ош евдим, қорним тўқ.

-Вақтли келганингиз учун қувонганимда яна дилимни вайрон қилиб кетасиз-а. Битта ўзим сўппайиб ўтираманми?

-Озгина сабр қил, келин туширсак уйимиз тўлиб қолади.

-Келадиган келин бечора ҳам эрини кутиб ўтиради ҳали.

-Сенга нима бўлди? Эрталабдан бери мени чакқинг келяпти?

-Ари бўлибми ё илон бўлибми, очигини айтаверинг.

Тўлқин қарасаки, хотини астойдил аччиқланишни бошлаяпти. Ўзини жилмайишга мажбур қилиб, белига қўл юборди.

-Вой, ўлмасам, келинингизнинг кўзлари шу томонда-я!-деди Робия чўчиганича тисарилиб.

-Бўлди. Сен енгдинг, мен таслим. Овқатингни олиб кел, бўкиб қолсам ҳам ейман.

Тўлқиннинг тили сўзласа-да, лаблари жилмайса-да, хуфтон дили портлаб кетай дерди. Қаерга боришни, кимдан сўрашни, ким билан маслаҳатлашишни билмайди. “Келдиёровнинг гапи шунчаки пўписа, бунча ховлиқасан? Ўғлинг ўзини хафа қилдириб қўядиган ёш боламас-ку?” деб ўзига ўзи тасалли бермоқчи бўларди. Лекин бу тасалли чироғини ташвиш шамоли пуфлаб, ўчириб қўярди. Хотини овқат сузиб келгунича диққати янада ошди. Хавотир булутига бурканган бир неча дақиқа бир неча йил йил каби туюлди. Бошқа ҳолатда эҳтимол хотинига қараб бақириб берган бўларди. Лекин ҳозир ундай киллолмайди, ташвишининг ошкор бўлишидан чўчийди.

Қорин оч, ош ширин бўлса-да, томоқдан ўтиши қийин эди. Тўлқин “қорни ғоят тўқ” эканини баҳона қилиб, қошиқни қўйди. Робия зўрламади. Чой қуйиб узатди.

-Ҳали сиз кетишингиз билан ўғлингиз телефон қилди,-деди чой қуйиб узатиб.

Бу хабар Тўлқиннинг зулматдаги дилини чакмоқ каби ёритиб, шошилиб сўради:

-Салоҳиддинми?

Чакмоқнинг бевафо нури алдагани каби, бу хабар умид ўтини ёқа олмади.

-Йў-ўқ, Баҳриддинингиз. Хушхабарни эшитганимизни билмайди-да, суюнчи беринг, дейди. Суюнчи тайёрлаб қўйишимиз керак.

-Тўғри айтасан.

-Ғолиб бўлганларни ҳар ҳил шаҳарларга олиб боришибди.

-Салоҳиддин келмадимми?

Гап Баҳриддин ҳақида кетаётганда тўсатдан бундай савол берилиши Робияни ажаблантирди:

-Бугун келмайди-ку?

-Нега келмайди?

-Эрталаб айтди-ку? Мен гапирсам, ўзингиз яна қайсарлик қилдингиз. Ҳалиям бўлса, боринг, бошлиқлари билан гаплашинг. Ҳар куни уйга келадиган бўлсин.

Тўлқин ўрнидан турди. Зинадан тушаётиб хотинига ўгирилиб, тайинлади:

-Келиб қолса, оғайнилари баҳона қилиб жўнавормасин, зарур гапим бор.

Зинадан тушиб бир-икки кадам қўйиши билан яқиндагина тарақлаб ёпилган дераза яна очилди.

-Муллага, ишимиз битай деб қолдими?-деб сўради Ободхон.

Тўлқин жавоб бериш учун тўхтамади, унга қарамади ҳам.

-Ишингиз қандай бўлса шундай турибди, у ерда танишларим йўқ.

-Ўзимиз ҳаракат қилайликми унда?

-Ҳа.

Шундай деб чиқиб кетди. Бу қўрслиги учун келини бомбалардан бирининг пилигини ёқиши мумкинлигини ўйламади.

Ободхон қайноғасининг изидан бир пас ғазаб билан қараб турди-да, сўнг овсинига ўгирилди.

-Вой савил!-деди зардали оҳангда.- Нокаслик ҳам эви биланда!

Робия бу гапни эшитмагандай айвонга қайтиб кириб кетаверса ҳам бўлаверарди. Лекин иблис кўкрагидан итариб ҳеч бўлмаса биттагина гап айтишга мажбур қилди:

-Ободхон, менга гапиряпсизми?

-Йўқ, деворга!

Ободхон шундай деди-ю, одатига хилоф равишда гапни калта қилиб, деразасини яна тарақлатиб ёпиб олди.

ИЙМОН ДАРАХТИ

“Мен гуноҳқорман Иброҳимжон, кечиринг, сиз кечирмасангиз Худо ҳам кечирмайди”.

“Мен сизни кечирганман кеннойи, руҳингиз қийналмасин, безовта бўлаверманг”.

“Мен бахтсиз аёлман...”

“Ундай деманг”.

“Кибримга яраша қабр азоблари берилди. Ҳали олдинда қиёмат азоблари ҳам бор. Мен сизни “қайним” дейишга ҳам орланган эдим. Сизни қайни эмас, укам ўрнида кўрганимда охиратим бунчалар аянчли бўлмас эди... Қайнисини “укам” дея олган кеннойилар қанчалар бахтли экан!..”

Гулхандан сачраб чиққан учкунлар кеннойисининг кир қўйлагига ёпишиб куйдира бошлади. Иброҳим ўтни ўчириш учун турмоқчи бўлди, бироқ оёқлари қимирламади – унинг ҳукмига бўйсунмади.

Кўйлак аланга олди. Кеннойиси бир зумда куйиб кул бўлди...

Ит ҳуриб, Иброҳим кўзларини очди. Гулхан алангаси сўнибди. Шабада чўғларни ялаб ялтиллашиб турибди. Иброҳим ҳозиргина кеннойиси турган жойга қаради. Майса босилмаган, кул ҳам йўқ.

Иброҳим чўғни титиб, ўтин ташлади. Бу тушда нима ҳикмат бор экан, деб ўйланди. Кейин шийпондаги ўрнига чиқиб ётди. Битта кўрпачаю битта ёстиққа кўниккан танасига бу сафар ўрин қаттиқлик қилди: у ёнбошдан бу ёнбошга ағдарилавериш ухлай олмади. Қишлоқдаги бир-икки хўроз субҳи козибга алданиб чала-ярим қичқириб қўйгач, ўрнидан турди. Совуқ сувда таҳорат олгандан сўнг таҳажжуд намозини ният қилиб қўл боғлади.

Мирзатилла сўфининг овози келиб, субҳи содиқ кирганини маълум қилгач, эшакка миниб кишлоқ томон йўл олди. Бомдод ўқилгандан кейин масжид қавми билан салом-алик қилиб бир

оз гурунглашиш одати бор эди. Бу сафар кўрган тушининг таъсири туфайли одатини канда қилди. Уйга кириб, кампиридан хабар ҳам олмай боғига қайтди. Қумғонда чой қайнатди. Бир пиёла чой, бир тишлам нон – унинг нонуштаси шу бўлди. Кетмонни қўлига олди-ю, яна жойига қўйди. Шийпон четида ўтириб, хаёлга толди.

У табиатан иримчи бўлмаса-да, тушда кўрганларини эътиборсиз қолдирмайди. Бунга камокхонада кўрган охирги туши сабаб бўлган. Ўшанда “эртага озодликка чиқаман”, деган хаяжонда деярли ухламаган ҳам эди. Тонгга яқин кўзи илинибди. Мўлжали бўйича ё бир ё икки дақиқа мизгиганди. Тушида онасини кўрганди Онаси оппоқ либосда эмиш.

“Аяжон, озодликка етиб келдим”, -дермиш у қувониб.

“Сен етиб келдинг, мен эсам кетяпман”, -дермиш онаси маъюсланиб.

“Қаёққа?”

“Отангнинг олдига...”

“Отам... узоқдалар-ку?”- дермиш у ажабланиб.

“Узоқдамас. Пастга тушсам бўлди, бир пасда етаман. Отангни соғиндим”,- дермиш онаси.

“Кетмай туринг, мен сизни соғинганман”.

“Соғинишимиз қиёматга қадар... Охирги гапимни унутма: ҳеч кимдан қасос олма. Суд пайтида хўжайинингни ўлдираман, деб онт ичган эдинг. Асти ундай қилма. Уни Худонинг ўзи жазолайди. Мен Худога муножотлар қилдим: сен узоқ умр кўрасан, бахтли ҳаёт кечирасан. Мен розиман сендан, Аллоҳ ҳам рози бўлсин...”

Шундай деб қишлоқ қабристонига борганмиш. Очиқ гўрга тушганмиш. Қабрга тупрок ташланмаганмиш, очиқ қолганмиш...

Онаси қасос олмасликни таъкидлаб ҳар мактубида ёзарди. Ҳукм ўқилганида, ҳақиқат ва адолат чекиниб, тухмат ғалаба қозонган онда хўрлик азобига дош беролмаган юракдан “Сени барибир ўлдираман!” деган қасос сўзлари отилиб чиққан эди. Аслида қонида зулм олови бўлмаган Иброҳимнинг озодликка чиққач тухматчи хўжайинини ўлдириш нияти йўқ эди. Лекин онанинг кулоғига ўрнашиб қолган ўша ҳайкириқ заррача пасаймасди. Баъзан сокин тун бағрини ҳам ёриб жаранглаб, уйқудаги онани сапчиб туришга мажбур этарди. Назарида ҳадемай ўғли озодликка чиқарди-ю, қасосини амалга ошириб, яна камокқа қайтарди. Ўғлига тез-тез ёзадиган мактубларини ана шундай ҳавотир сиёҳига ботириб ёзарди. Иброҳим буни ҳис қилиб турарди, ҳар жавобида қасос олмасликка ваъда берарди. Суддаги ҳайкириғи онт эмас, шунчаки алам сўзлари эканини тушунтиришга ҳаракат қиларди.

Аслида хўжайинини ўлдирмаса ҳам тухмат сўзларини айтган тилларини суғуриб олишни жуда-жуда хоҳларди. Иброҳим ҳарбийдан қайтганидан кейин хўжаликлар аро қурилиш идорасига ишга кирганди. Эски юк машинасини эплаб тузатиб олиб, хизматни беминнат бажариб юриб эди. Хўжайини бир машина тахтани қўшни вилоятдаги қишлоққа олиб боришни буюрди. Иброҳим тахталарнинг ҳужжатини сўраганида “икки қадам ерга ҳам ҳужжатми!” деган танбехни эшитди. Борадиган ери бошқа вилоят бўлгани билан ораси яқин эди. Аммо ана шу яқин масофага бориш учун милиция назорати постидан ўтилиши шарт эди. У ердагилар “икки қадам ерга ҳам ҳужжатми?” деган гапга кўнишмади. Хўжайин эса “тахтани мен жўнатмаганман, ўзи ўғирлаб сотмоқчи бўлган”, деб туриб олди. Терговчи “озгина ҳаражат билан чиқиб кетиши мумкин”лигини айтди. Иброҳимда “озгина ҳаражат”га лойиқ пул йўқлигини билиб нафси ором ололмаган терговчи қийноқларини ишга солди, фарзандни ўғри қилиб тарбия қилган онани ҳам камокда чиритишга ваъда берди-ю, оқибат ўзи истаган қоғозга имзо чектириб олди.

Болалигида оч қолган кезлари битта бошоққа ҳам хиёнат қилмаган Иброҳим “ўғри” деган тамға билан умрининг салкам беш йилини кўмир конларида ўтказиб, озодликка ҳам шу тамға билан чиққан эди.

Ўшанда иблис бир иблислигини қилди-я!

Тошкентга етиб келиб, поезддан тушгач, тўғри қишлоғига кетаверса бўлмасмиди!?

“Эҳтимол аям акамникидадирлар, қишлоқда бўлсалар акам билан бирга кириб борсам кувонадилар”, деган хаёлда ичкучёв акасиникига бориб эди.

Эшикни келин аяси очди. Аввал танимагандай қараб турди. Кейин совуққина қилиб “акангиз йўқлар”, деди.

Иблис яна иблислигини қилди-я!

Шундан сўнг индамайгина кетаверса бўлмасмиди?

Йўқ, акасига икки оғиз нордон сўз айтишни қасд қилди.

Қоронғу тушганида келди. Эшикни эмас, ётоқхона деразасини тақиллатди.

Чироқ бир ёнди-ю, яна ўчди. Акаси чикмади.

Аслида чикмоқчи эди. Дераза тикиллагач, чироқни ёқди. Хотини уйғониб, қаддини кўтарди:

-Чикманг, чироқни ўчиринг,-деди эснаб.

-Нега?-деб ажабланди Шавкат.

-Яна укангиз келгандир,-шундай деб чироқни ўзи ўчирди.-Ҳали келувди...

-Уйга кирмадимми?

-Келганида уй тўла меҳмон эди. “Эримнинг ўғри укаси қамокдан чиқиб келди”, деб таништиришим керакмиди?

-Уйга кирмаса ҳам чиқиб кўришиб кўяй.

-Ҳозир шарт эмас. Эрта-индин партияга ўтадиган одамсиз. Бунақа укангиз борлиги маълум бўлса, райкомнинг яқинига ҳам йўлатишмайди. Ҳеч бўлмаса диссертациянгизнинг жавоби келсин, кейин борди-келди қилаверасиз. Мен ҳали “акангиз Масковга кетганлар”, деганман, мени ёлғончи қилманг.

Ёлғончи хотиннинг бу ёлғон гапига Шавкат ишонди. Иблиснинг нафаси билан кейинги гап сал нозли оҳангда айтилиб, юмшоқ ва иссиқ билаклар бўйинга чирмашиди-ю, лаблар осонгина қовуша қолди.

Ичкаридаги бу савдодан беҳабар Иброҳим бир оз ҳаракатсиз турди. Дераза томон яна қўл узатди, лекин тақиллатмади. Дилида акасига лаънат тошларини отганича изига қайта бошлади. Муюлишда уч йигитча тўхтатди. Аввал соат сўрашди. Кейин “ё ҳамён ё жон!” деб дағдаға қилишди. Иброҳим уларга бас кела оларди, биттасининг қўлида пичоқ борлигини билмабди. Қовурғаси остига пичоқнинг совуқ тиғи санчилганида “мени ажал бошлаб келган экан-да”, деб ўйлади-ю, ҳушдан кетди. Касалхонада ҳуши ўзига келганида ёнида ўтирган нотаниш кишини кўриб ажабланди. У киши ўзини “Уста Умар” деб таништиради. Аммо уч кун аввал кечаси кўчада учратиб, бу ерга олиб келганини айтмади. Иброҳим оёққа тургач, уйига олиб борди, меҳмон қилди. “Қиёматли оға-ини бўлайлик, сиз Худонинг марҳамати билан ўлим жаридан чиқиб келдингиз”, деди у. Иброҳим унинг таклифини қабул қилиб, “мен ҳали бери ўлмаيمان, онам менга узоқ умр тилаб дуолар қилганлар”, деди. Бу гапни эшитган уста Умар “Онанинг дуоси қабул, инша Аллоҳ”, деб кўйди.

Иброҳимнинг биқинига пичоқ санчилган пайт...

Икки ўғилни туғиб, тарбия қилган онанинг лабларига бегона одам сув томизаётган вақт...

Такдирни қаранг-ки, ҳар икки воқеа бир дақиқада юз берган эди.

Акасиникига кирмаганида онасидан ризолик тилаб қолишга улгурарди...

Булар энди ўтмиш. Акаси ва кеннойисининг гуноҳларини кечирган бўлса-да, дилни тирнаб яралаган бу аламларни унута олмайди. Эҳтимол қиёматда яна учрашишар. Лекин Иброҳим бу дардларни Аллоҳнинг ҳузурда дастурхон қилиб ёзишни истамайди. Аксинча, акасини дўзах азобидан қутқаришни сўраб, Аллоҳга ёлборади. Акаси шаҳарга ўқишга кетгунига қадар қишлоқда қандай ахил яшашган бўлишса, жаннатда ҳам шундай қовушиб яшашни умид қилади. Фақат...

Кейинги ойда кўраётган тушлари, кўзига кўринаётган шарпалар уни безовта қилиб қўйди.

Қайта-қайта истиғфор айтди-да, кетмонни яна қўлига олди. Иш билан овунишни ният қилди. Аммо боққа олиб келувчи йўлда бир аёл ва бир эркакка кўзи тушиб, шаштидан қайтди. Аёл – ўзининг кампири. Эркак шу кампирининг амакиваччаси Мардикул. Иброҳим ҳеч маҳал отини тўғри айтиб чақирмаган. Болалик кезлари шу қишлоқ кўчаларини чангитиб ўйнаб юришганида “Кулвачча” деб ҳазил қила-қила оқибат бу лақабга ўрганиб қолган. Ҳозир ҳам Мардикул яқинлашгач:

-Ҳа, Кулвачча, тинчликми, амакингни қизини бекорга эргаштириб келмагандирсан?-деб қаршилади.

-Намоздан кейин уйингга кирарсан, деб кутдим, кирмадинг, шошмасанг боғингни биров таг-туги билан ўмариб кетармиди?-деди Мардикул.

-Сенам одамга ўхшаб пешонангни саждага қўйсанг ҳар куни эрталаб масжидда кўришиб турардик.

-Эски гапингни чувамай тур, бунинг ҳам вақти-соати келиб қолар.

-Вақти-соати деганинг ёғоч отга миндириб олиб келишларими? Унда кеч бўлади.

-Ҳай, отаси, биров олдингизга келганида сал ширинроқ гапиринг,-деб танбех берди Муниса.

-Бу биров эмас, қиёматли ошнам, қиёматда бунинг учун ҳам жавоб бераман. Сен қариндошингни олдида ўзингдан кетмагину, тезда ўт ёқиб, қумғонни қўй.-Муниса итоаткорлик билан нари кетгач:-Тинчликми, ўғлингнинг иши нима бўляпти?-деб сўради.

-Терговчи кўнадиган, лекин катта сўраяпти. Камайтирадиган ҳар йили учун мингдан беришим керак экан.-Мардикул бу гапларни оғир фожиага гирифтор бўлган одам овози билан айтди. Кейин “кўкидан” деб изоҳ берди-да, уф тортди.

-Сўрайдиган - у, берадиган - сен. Нима қилмоқчисан?

-Шунинг маслаҳатига келдим. Иккита буқани сотишим тайин. Лекин унинг пули урвоқ ҳам бўлмайди. Ўлимликка асраганим ҳам бор.

-Нима асрагансан, пулми?

-Ҳа.

-Ўлимликка пул асралмайди, иймон асралади.

-Шунақа гапларингни қўйиб тургин. Нима қилай, қарз йиғайинми ё уйни сотайми?

-Эсингни еб қўйибсан. Қариндошларинг орасида минг доллари бор одам топиладими? Хўп, уйни сотдинг, ўғлингни чиқариб олиб келдинг. Кимнинг оғилхонасида яшайсанлар?

-Кўчада қолмасмиз?

-Ўзинг аҳмоқсан. Ўғлинг кичкиналигида “шу болани домлага бер, ўқитсин, овози ширали, зўр қори бўлади”, деганимда унамовдинг. Ашулачи бўлади, деб Худо берган овозни хор қилдинг. Оқибат ашулачи ҳам бўлмади, бошингга бир балони орттириб берди.

-Кўй, шу гапларингни, ўғлимга тухмат қилишди, нашани душманлари атайин ташлаб қўйишган.

-Энанг тирилиб келса бу чўпчагингни энангга айтарсан. Икки грамм қорадорини ташлаб қўйишибди, десанг ишонардим. Икки қоп нашани биров ташлабди-ю, ўғлинг оғзини очиб лаллайиб ўтирибди-да, а? Билиб қўй, миллион доллар берсанг ҳам чиқара олмайсан. Баҳонада терговчи сени шилиб олмоқчи.

-Совуқ нафас қилма, ҳеч бўлмаса ярмига қисқартириб беради. Сен энг қадрдон ошнамсан. Қарз сўрашни сендан бошляпман: қанча бера оласан?

Иброҳим бу саволни кутган эди. Жавоби ҳам тайин эди. Лекин айтилажак сўзларнинг ҳавога сингиб кетишини билгани учун шошилмади. Умид билан тикилиб турган кўзларга қарамади. Қумғонга ўт қалаётган кампирга тикилганича ўтираверди. Бу сукутни Мардикул ўзича англаб:

-Икки марта қарз олиб қайтармаганман, эсимда турибди. Шуни миннат қилма. Ҳаммасини қўшиб қайтараман. Қарзларни узолмай ўлиб кетсам, ўғлим беради,-деди.

Бу гапдан кейин Иброҳим унинг кўзларига қаради. Дўстининг ғамли боқиши юрагини ўртади. Лекин ҳақиқатдан чекинишни ҳам истамади.

-Қарздан қутулолмай ўлиб кетишинг аниқ,-деди босиқ оҳангда.-Сен олдинги қарзларингдан ҳавотир олма. Аллоҳнинг розилиги учун кечиб юборганман. Лекин ҳозир бир сўм ҳам беролмайман.

-Нега? Пулинг йўқми?

-Пулим йўқ, десам ёлғон айтган бўламан, гуноҳга ботаман. Пулим бор. Лекин бу ҳаражатинг учун беролмайман. Сен пора бермоқчи бўляпсан. Гуноҳингга шерик бўлишни истамайман. Терговчининг меъдаси шайтоннинг аталасига ўрганиб қолган, сен шу аталадан яламагин.

-Порани мен бераман, сенга нима?

-Айтдим-ку...

-Ўғлим қамокда чириб кетаверсинми?

-Чиримайди, балки эсини бутлаб чиқар.

-Отаси, бу ғарибларга ёрдам бериш савоб-ку, нега унақа дейсиз?-деди кампир гапга аралашиб.

-Сен қумғонга қара,-деди Иброҳим жеркиб.

-Агар шу гапингда турадиган бўлсанг, ошначиликдан кечвораман, билиб қўй,-деди Мардикул. Энди унинг гапи оҳангида ғам эмас, дағдаға мавжуд эди. Иброҳим буни сезиб бир сесканди-ю, бироқ сир бой бермади.

-Бизнинг ошначилигимиз сен сўраётган пулга қараб қолгани йўқ. Ошнам деб мен сени кидириб топганим йўқ, сенам мени изламагансан. Аллоҳнинг иродаси билан шу ерда туғилиб, шу ерда топишганмиз. Икковимизни Аллоҳнинг иродаси билан фақат гўр ажратади. Ишқилиб қил кўприкда айри-айри бўлишдан Ўзи асрасин! Сен ҳадеб валдирайвермасдан гапимга кир: пешонангни саждага қўй. Тавба қил. Ўғлингга ҳам етказ: у ҳам тавба қилсин. Юракдан истиғфор айтсаларинг Худо гуноҳларингни кечиради.

-Мунис! Бунингнинг гапларини эшитяпсанми!? Жуда-а ақлли бўлиб кетган бу!-деб бақирди Мардикул кампирга қараб.-Ахволимни бошқалар тушунмаса ҳам бу тушуниши керак эди. Ҳар ҳолда қамок нималигини биларди. Қамокдан чиқиб келганида сенга минг марта айтганман: шу оқибатсизга тегма деб! Ошначилик ҳурматини билмаса, қариндошчилик ҳурматини билмаса! Қалин пулига бир тийин сўрамасдан сени берганмиз бу ялангоёққа. Энди яланг оёқларига кавуш битиб ақл ўргатадиган бўлиб қолдиларми! Ҳе, ўлгурдим! Менга қара, сен донишманд!-Шундай деб Иброҳимга захарли нигоҳини қадади:- Мен гўр-пўрингни кутиб ўтирмай сен билан ошначиликни уздим. Сен берадиган тўрт тангасиз ҳам боламни кутқариб оламан.

Шундай деди-ю, Мунисанинг ҳай-ҳайлашига қарамай тез-тез юриб кетди. Иброҳим эса ўрнидан жилмади. У ошначилигининг узилганидан эмас, дўстининг иймонга яқинлашишни истамаётганидан мутаассуф эди.

Тутундан ёшланган кўзларини артган Муниса нима қиларини биллолмай ўртада туриб қолди.

-Бошлаб келган амакиваччангни энди бориб ову, -деди Иброҳим дағал оҳангда.

-“Бори шу”, деб озгинагина пул бериб қўя қолсангиз бўларди-ку?-деди Муниса нолиш оҳангида.

-Сен ёлғончига эмас, ҳақгўйга текканингни шу пайтгача билмасидинг?

-Биламан, лекин онда-сонда ёлғон гапирсангиз бўлаверади.

-Сен қачондан бери фатво берадиган бўлиб қолдинг? Хотинлардан муфтий чиқиши мумкинлигини билмаган эканман. Қулоғингга қуйиб ол: игна ҳам кўзни кўр қилади, ходанинг учи ҳам. Гуноҳга шерикликнинг катта кичиги бўлмайди. Мен фақат ўзимни ўйлаганим

йўқ.Нодон қариндошингни гуноҳдан сақлаб қолмоқчи эдим. Ошначиликни узса уза қолсин. Тобутимнинг бир чеккасини шу кўтарадиган бўлса, кўтармай кўя қолсин.

-Унақа деманг, аччиқ устида гапириб юбордилар.

-Бунақа аччиқни онасига бориб қилсин. Пул қаерда туришини биласан, уйга боргинда ҳаммасини олиб бер. Қарзга эмас, еб кетарга, дегин. Қариндошлар бир бўлиб охиратимни куйдиришдан ҳам қайтмайсанлар!

Иброҳим шундай деди-да, кетмонни олиб дарахтлар орасига кириб кетди. Унинг феълини билган кампир бошқа гапирмай, изига қайтди.

Кун тиккага келганида Иброҳим чарчади. Кетмон уриб ҳансирамасди, асабийлашгани сабаб бўлди шекилли нафаси сиқилди. Шийпонга қайтиб, ўчоққа ўт қалади. Кечаги овқатдан қолганини иситди, чой дамлади. Бир коса шўрвага қаноат қилмайдиган одам ярим коса таомни ҳам ичолмади. Бир пиёла чойдан сўнг косанинг тепасига сочиқ ташлаб қўйди. Кўрпачага ёнбошлай туриб боққа олиб келувчи йўлда келаётган милисага кўзи тушди. Тикилиб қаради: таний олмади. “Ким бўлди экан?” деган хаёлда қаддини кўтарди. Милиса йигит яқинлашгач, жияни Салоҳиддинни таниб кўнгли яйраб кетди.

Салоҳиддин уни кўриб жилмайди: “Опоқдада, ассалому алайкум!” деб қулоч ёйганича худди ёш боладай югурди.

-Опоқдадангни соғинтириб қўйдинг-ку, тойчоғим!-деди Иброҳим уни бағрига босиб. Кейин шийпонга бошлади. Қайноғи ўлмаган чойдан куйиб узатди. Сўнг ҳовузчадаги бидондан косага қатиқ қуйди:-Офтобда анча уриниб қолибсан, даров ичиб ол, қуёшнинг тафтини босади. Тоғнинг офтоби жуда иссиқ бўлмаса ҳам сенга ўхшаган нозик ниҳолчаларни уриб қўйиши мумкин.

-Унчалик эмас, опоқдада. Шу офтобда йигирма километрга югуриб, имтиҳондан “беш” олганман,-деди Салоҳиддин қатиқни ичиб олгач.

-Энди бу имтиҳонинг йилда бир бўлса бўлар, бўлмаса йўқ. Кунда югурганинда менам сенга беш кетардим,-деди Иброҳим жиянининг қаршисига ўрнашиб ўтириб олиб,-Қани, гапир-чи, ота-онанг, укаларинг, амакингникидагилар соғ-саломатми?

-Ҳаммалари яхши, салом айтишди,-деди Салоҳиддин. “Салом айтишди” деган ёлғон пардаси ёрдамида ҳеч кимга билдирмай келганини яширди.

-Саломат бўлишсин,-деди Иброҳим.-Сен шу ерда пича дам ол. Кўнглинг кўтарса мана бу шўрвани ичиб ол, бир-икки қошиқ урганман халос.

-Сиздан қолган овқат табаррук-ку?-деди Салоҳиддин кулимсираб. Иброҳимга бу гап маъқул келиб суви қочган нондан бурдалаб косага солиб берди.

-Барақалла, қарияларни иззат қилган одам дунёда иззат билан яшайди. Сен овқатни ичиб олгин, кейин қишлоққа тушиб паловхонтўра дамлаймиз. Уйга киргандирсан, опоқ бувингни кўрдингми?

-Уйда ҳеч ким йўқ экан. Лекин ҳамма эшиқлар очиқ. Мен шу ерда бўлсалар керак, деб чиқиб келавердим.

Иброҳим кампирининг қаерда бўлишини билса ҳам кулимсираб бош чайқаб қўйди-да, нолиган оҳангда деди:

-Бу кампир тек ўтиролмади. Мен уйда бўлсам-ку, жилдирмайман-а! Йўқлигимдан фойдаланиб озодликка чиқиб олади-да. Мен опоқ бувингга ҳайрон қоламан: шундай катта қишлоққа ҳам сиғмайдиганга ўхшайди. Агар шаҳарга олиб бориб, сенларникига ўхшаган каталакка қамаб қўйса нима қилардийкин?

-Бизники каталак эмас, опоқдада, катта ҳовли-ку?-деб эътироз билдирди Салоҳиддин.

-Сен мана бунақа кенг ерларда катта бўлмадингда. Кўзингга ўша каталагинг ҳам бир олам бўлиб кўринади. Хўш, энди менга бир ҳисоб бер-чи: ўқишни тугатдингми, милиса бўлдингми? Энди шу ёққа ишга келасанми?

Салоҳиддин қариянинг кетма-кет ёғдирган саволларини кулимсираганича эшитиб, ҳазил тарзида жавоб қилди:

-Битта ўзим келаверайми ё тўрт-беш ўртоғимни оллолайми? Бу ерларда ўғри кўпайиб кетдими?

-Нега кўпаяркан?-деди Иброҳим йигитнинг ҳазилини жиддий қабул қилиб:-Бизнинг қишлоқдан биттагина Думбул ўғри чиққан. Шунинг ўзи етти қишлоққа татийди. Билиб қўй: қайси қишлоқдан номдорроқ ўғри чиқса, ўша ерга бегона ўғри ораламайди. Думбул ўғри шу атроф қишлоқлардан битта чўп ҳам олмаган.

-Ҳозир қаерда у, қамокдами?

-Нега қамокда бўларкан? Уни сендақалар бирор марта ҳам ушлашолмаган. Шунақа чапдаст ўғри эди. Қирқ йил бўлдимикин, қишлоққа беҳос сел келганида битта қизчани кутқараман, деб ўлиб кетди бечора.

Бу гапни эшитиб Салоҳиддин ажабланди:

-Қирқ йил? У киши ўлиб кетганидан кейин ҳам қишлоқда ўғирлик бўлмадими?

-Бўлмади.

-Рост айтяпсизми?

Салоҳиддиннинг ишонқирамай берган бу саволидан Иброҳим оғринди:

-Энди росмана милиса бўлибсан, болам,-деди у.

-Нега?

-Негаки, милиса деганлари бировнинг гапига ишона қолмайди. “Шу еру осмонни чарақлатиб турган куёш бўлади”, десанг ҳам ишонмай, саволни қалаштириб ташлайверади. Менга қарагин-чи, шу оппоқ соқолим билан сен мишиқига ёлғон гапираманми?

-Опоқдада, кечиринг, билмасдан айтворибман.

-Шунақасанларда. Ҳали эплаб буринларингни артолмайсанлару, катталарга ақл ўргатасанлар. Анави томонга қара-чи? Кўряпсанми, тоқлар ола бўлиб ётибди. Битта ҳам ғўраси йўқ. Шу боғнинг эгаси сенга ўхшаган бир маҳмадана. Қарасам, эрта баҳорда тоқларини очяпти. Очмай тур, бола, ҳов чўққидаги қорлар эриб битсин, кейин очгин, десам, “сиз тушунмайсиз ота, баҳор аллақачон келиб бўлди”, дейди-я! Менинг бобом ҳам, бобомларнинг боболари ҳам шу чўққида қараб тоқларини очишган. Мен тушунмаган чол бўлсам ҳам, билганимдан қайтмай, тоқларни очмадим. У маҳмадана тоқларини очган куни эртасига қор ташлаб, совуқ уриб кетди. У-ку, даромаддан қолди, энди бир кунини кўрар. Ток бечораларга ачинаман. Қара, ҳали ҳам касал, ўнглолмай ётибди. Агар мен милиса бўлганимда шунақа ношудларнинг ҳам адабини бериб кўярдим.

-Ие, оппоқдада, нима деяпсиз? Бунақа иш милисанинг вазифасига кирмайди.

-Шунақасанларда. Сенларга ўғри керак. Қачон бировнинг шўрини қуритаркин, деб пойлаб ўтирасанлар. Кейин югур-югурни бошлайсанлар. Хўп, энди ақлингни ишлатиб айт-чи: мана шу маҳмадана ношуднинг ўғридан нимаси кам? Қанчадан қанча одамнинг ризқини қийди-ку? Бу милисанинг вазифаси эмас, дединг, майли, бу гапингга кўнайин. Лекин шаҳарликларинг чиқавериб лозазорларни пайҳон қилиб ташлашганига нима дейсан? Ҳозир бу атрофда бир дона ҳам лола йўқ. Шаҳарлик овчиларинг чиқиб ҳали каклик, ҳали учраган бошқа жониворларни отиб кетишяпти. Илгари шу тоғларда айиқлар бўларди. Қишлоғимизнинг номи нима учун “Шербулок”, ўйлаб кўрганмисан? Илгарилари шерлар шу булоқлардан сув ичишган. Энди қани улар? Сен бола, милисаликка ўқибсан-ку, лекин ҳаётни ўқмабсан. Аслингга тортибсан.

-Опоқдада, нима гуноҳ қилибман?-деди Салоҳиддин қариянинг таъналарига тушунмай.

-Ҳали гуноҳ қилганингча йўқ. Шу томонларга ишга келиб, мен айтган фалокатларга бефарқ қарасанг, гуноҳкор бўласан. Аслингга тортибсан, деганим, бобонг ҳам бу тоғларнинг кадрига етмасди. Унга кимё бўлса бас эди. Бир куни “Яқинда буғдой экиш ҳам шарт бўлмай қолади. Нонни кимёвий усулда оламиз”, дейди. Чин айтувдимми ё ҳазиллашувдимми, билмайман, лекин гапи росманасига аҳмақона эди. Бобонгга қойил эмасман, шундай жойларни ташлаб шаҳарга кетворди. Шу ерда мазза қилиб яшаса бўлмасмиди?

-Бўларди-ку... лекин илм...

-Ҳа, бобонгнинг баҳонаси ҳам шу эди,-деди Иброҳим армон билан.-Бу ерларда олимлигини қила олмасди. Лекин барибир ўладиган пайтида қишлоқни қўмсади. “Қишлоққа борсаму, юзгубан ётиб сойнинг сувини симириб-симириб ичсам”, деб армон билан кетди. Билиб қўй: одам тупроқдан пайдо бўлган, барибир ерга талпиниб яшайди. Қолган ҳамма гаплар бекор. Қани, энди мақсадга кўч-чи, мени кўргани келдингми ё бирор дардинг борми?

-Сизни соғиндим, кўргани келдим.

-Ёлғон гапирма. Кўзинг айтиб турибди. Ҳар ҳолда амакинг билан аданг орасидан ола мушук ўтгандир.

-Қаердан билдингиз?

Иброҳим беҳаловат тушлари ҳақида гапиришни истамади. Йигитга тикилиб турди-да вазиятни ўзича таҳлил қилиб берди:

-Каталакдек уйда икки оила турса, албатта битта гап чиқади. Амакингнинг феъли тор, биламан. Хотами Той деган одамни эшитганмисан? Бу одам Той қабиласининг подшоси бўлган. Шунинг эгизак укаси ҳам саҳийлик қилиб донг таратмоқчи бўлибди. Улар яшайдиган кўрғоннинг қирқта дарчаси бор экан. Тиланчи кампир келиб биринчи дарчадан тиланибди. Ҳотами Тойнинг укаси садақа берибди. Иккинчи, учинчи дарчадан ҳам берибди. Тўртинчисига келганда яна ўша кампирни кўриб аччиқланибди: “Қанақа суллаҳ кампирсан, учта дарчадан садақани олдинг-ку, кетавермайсанми!” деб уришиб, ҳайдабди. Шунда кампир бошидаги рўмолини ечиб, қулибди. Подшонинг обрўталаб укаси қарасаки, тиланчи либосидаги кампир ўзининг онаси экан. Шунда она ўғлига қараб: “Аканг қирқта дарчадан ҳам садақа бериб оғринмаган эди. Шунинг учун халқ уни яхши кўради. Сен болалигингда ҳам нокас эдинг. Аканг битта кўкрагимни эмиб, иккинчисини эммас эди, сенга илинардди. Сен эса битта кўкрагимни эмиб туриб, қизғаниб, иккинчисини кўлчанг билан чангаллаб турардинг”, деган экан. Амакинг шунақа тоифадан. Хўп, жанжал нимадан чиқди?

-Ҳозирча жанжал чиқмади. Лекин... етилиб турибди. Вулқон отилмасидан туриб бир бориб келсангиз бўларди.

-Уйни талашисияптими?

-Очиқ эмас-ку... лекин...

-Қачондир шунақа бўлишини билардим. Шунинг учун адангга: “Кўй шаҳарни, шу ёқларда ҳам милисалик қилсанг ҳам бўлаверади”, дедим. Сенларни ўқитаман, деб баҳона қилиб кўнмади. Э...э,-Иброҳим шундай деб хўрсинди,-Одамларнинг юраги тор бўлиб кетди. Қарагин, атрофга минг-минг одам сиғади-я! Лекин бир каталакни талашиб ётаверишади. Нимага шунақа, биласанми? Билмайсан. Эт билан суяк орасига шайтон жойлашиб олган. Иймони суст одамни ҳар куйга солаверади. Энди эшит: сенга ривоят айтиб берай, бирон ишга қасд қилсанг шунга қараб фикр юритарсан: “Одам алайҳиссалом билан Момо Ҳавво шайтон гапига кирганларидан кейин жаннатдан қувилганларини эшитгандирсан. Одам алайҳиссалом минг йил йиғлаб тавба қилдилар, кейин тавбалари қабул бўлиб, Момо Ҳавво билан қовушдилар. Бир куни Одам алайҳиссалом йўқ пайтларида Иблис алайҳилаъна Ҳаввонинг қошларига келди. Ёнида бошлаб келган ўғилчасини Ҳаввонинг хузурларида қолдириб: “Олдингда тура турсин, кейин келиб, оламан”, деди-ю, кетди. Ҳазрати Одам келдилар, бу болачани кўриб: “У нега бу ерда турибди?”

деб сўрадилар. “Бир киши кўйиб кетди”, дедилар Ҳавво. Одам алайҳиссалом болага қараб туриб, бу иблиснинг иши эканини ва унинг шарридан қочмоқ шартлигини англадилар. Ҳаввони койидилар. Сўнг болани ўлдирдилар-да, парча-парча қилдилар. Ҳар бир парчасини дарахтларга осиб, кейин яна ўз юмушларига кетдилар. Шу замониёқ иблис қайтиб келди-да: “Ўғилчамни нима қилдинг?” деб сўради. Ҳавво бўлган гапни яширмай, айтдилар. Шунда иблис “Хоннас!” деб чақирди-ю, боланинг парча-парча бўлаклари яна бирлашди. Иблис уни олиб кетмай яна Ҳаввога “Шу болакайга қараб тургин, мен тезда келаман”, деди. Ҳавво “Одамдан кўрқаман, қабул қилмайман”, десалар ҳам иблис ялинавериб кўймади. Ҳавво яна рози бўлдилар. Иблис кетди. Одам алайҳиссалом келиб кўрсалар-ки, болача яна Ҳаввонинг ёнларида турибди. Бундан ғазабланиб Ҳаввони инжитдилар. Бу гал ўт ёқдилар-да, болакайни ўтга отдилар. Кейин кулини иккига бўлиб, ярмини денгизга, ярмини ёбонга совурдилар-да, ишларига кетдилар. Иблис келиб, ўғли ўтда ёқилганини, кули эса совурилганини эшитди-ю, “Хоннас!” деб чақирди. Боланинг кули яна қайта тирилиб, отаси ёнига келди. Шундан кейин иблис Ҳаввога яна ҳам қаттиқроқ ёлборди. “Шу сафар ҳам қараб тургин, келиб болани олганимдан кейин сира бошқа келмайман”, деб қасам ҳам ичди. Унинг бу хийласи ҳам иш бериб, болани ташлаб кетди. Одам алайҳиссалом яна келиб қарасалар, бола Ҳаввонинг ёнида турибди. Бу гал Одам алайҳиссалом ғазабланиб: “Шайтоннинг сўзига кирасану менинг сўзимга кирмайсанми!” деб Ҳаввони урдилар. Эракк кишининг хотинни уриши шу воқеадан бошланган. Бу гал Одам алайҳиссалом Хоннасни олиб бориб қояга урдилар. Сўйдилар. Гўштини пиширдилар. Ярмини ўзлари едилар, ярмини Ҳаввога едирдилар-да яна ишларига кетдилар. Иблис келиб “ўғлим қани?” деб сўради, Ҳавво бўлган воқеани айтдилар. Иблис шунда қувониб: “Менинг мақсадим шу эди! Ҳосил бўлди! Энди мен ичингизга кирдим, кўксингизга маҳкам ўрнашдим!” деди”.

Иброҳим ривоятни айтиб бўлгач, бошини куйи эгиб бир оз сукут сақлади. Кейин хазин овозда давом этди:

-Одамзотнинг фожиаси ҳам шу. Ичида шайтон бор. Кимнинг иймони сушт бўлса, ичидаги шайтони ғолиб. Ким иймонда собит бўлса шайтони занжирбанд. Болам, сен тўғри гапимга ранжимагину, агар уйинглар нотинч бўлса бир-бирларингдан айб қидирманглар. “Иймонда қандай эканмиз?” деб ўйлаб кўринглар. Аслида мен бу гапни аданг билан амакинга айтишим керак. Борсам айтаман ҳам. Сенлар ҳам уч ака-укасанлар, иймондан узоқлашсаларинг бу савдо сенларнинг бошларингга ҳам тушади. Шунинг учун бу ҳақиқатни ҳозирдан билиб, олдини олиш чорасини кўришларинг керак. Мен уйларингга боришни ният қилиб турувдим. Бораман. Лекин боришимдан бирон натижа чиқиши қийин. Эгилиб қуриб қолган иймон дарахтини тўғирлаб кўйиш қийин. Яна Аллоҳ билади. Аллоҳ истаса тўғрилаши ҳеч гап эмас.

Шу гапларни айтиб, Иброҳим ўрнидан турди. Шийпонни йиғиштиргач, жиянини эргаштириб кишлоқ сари йўл олди. Кампири уйда эди. Икковининг кўзлари бир зумгина тўқнашди.

“Қариндошингни овутидингми?” – деб сўради Иброҳимнинг кўзлари.

“Шунча гапдан кейин овутиш осон эканми, қаҳрингиз бирам қаттиқки...” – деди Мунисанинг кўзлари.

Агар Салоҳиддин бўлмаганда бу гаплар кўз қараши билан ифода этилмай иблис ёрдамида тилга кўчар ва алмисокдан қолган бошқа гапларни ҳам кавлаб юзага чиқарарди.

Муниса Салоҳиддинни кучоқлаб пешонасидан ўпди, ҳол-аҳвол сўради. Иброҳим эса унга қарамай паловнинг тадоригини кўра бошлади.

ЮЗМА - ЮЗ

Тўлқин уйдан чиқиб, яна ишхонасига қайтиб боришга борди-ю, аммо ўтиргиси келмади. Шом қоронғуси тушганида кетмоқчи эди, бошлиқ чақиртириб, прокуратурада бўлган гапни суриштирди. Тўлқин суҳбатни баён қилгач, таътилга чиқиб, дам олишга рухсат сўради.

-Исомованинг “Иш”и ҳали ҳам охирига етгани йўқ. Йигитларга ёрдам беринг, шу иш бир ёқлик бўлсин, кейин иккаламиз баравар дам олишга чиқиб келамиз,-деди бошлиқ.

Тўлқин Қўрқмас юритаётган ишга аралашгиси йўқ эди. Агар ҳозир бу ҳақда фикр билдирса, албатта бошлиқ уни майдакашлиқда айбларди. “Кенгроқ бўлинг, ёшларнинг камчилигига осилманг, аксинча, ёрдам беринг”, деганга ўхшаш насихатларни қалаштириб ташларди. Шу боис топширикни қабул қилиб, хонасига қайтди. Бироқ, Қўрқмасни чақиришга, “Иш” билан танишишга хуши бўлмай, ташқарига чикди. Кўчада мақсадсиз равишда бир оз юргач, уйига кетди. Робия эрини хурсандчилик билан қаршилади. Тўлқин унинг қувончини ҳайдаб, ташвиш тўзонига буркашни истамади. Ҳатто “ўғлинг келмадими?”деб ҳам сўрамади.

Баҳриддиндан келган қувончли хабардан маст Робия тонгни яхши кайфият билан қаршилади.

Тўнғич ўғли ташвишида бўлган Тўлқин эса тунни азоблар чиғириғи остида ўтказди. Назарида бу тун унга ялдо кечасидан ҳам узунроқ бўлиб туюлди.

Нонушта қилгиси келмаса ҳам, хотинининг кўнгли учун икки пиёла чой ичди. Рўпарадаги айвонда жонланиш сезилмай туриб, ишига шошилди. Ишга шошиш баҳона эди, тўғри Академияга борди. Навбатчига учрашмай, бирон таниш учраб қолар, деган умидда четда қараб турганида бир йигит келиб салом берди. Тўлқин уни таниса-да:

-Салоҳиддин билан бирга ўқийсизми?-деб сўради.

-Ҳа,-деди йигит.-Ўғлингизни чақириб берайми?

-Шу ердамикин, уни бугун кўрдингизми?

-Бугун кўрмадим. Холам қайтиш қилиб, қишлоққа кетувдим. Энди келяпман.

Йигит шундай деб ичкари кириб кетди. Сал ўтмай чиқиб, Салоҳиддиннинг вилоят милициясида амалиётда эканини, кеча шошқич равишда Беговотга юборилганини маълум қилди. Тўлқин бу гапга дарров ишонгиси келди. Лекин касбида одат бўлиб қолган қараши билан йигитнинг кўзларига тикилди. Бу ердагилар берухсат чиқиб кетган дўстларининг айбини яшириш учун шунга ўхшаш ёлғонларни тўқишарди. Тўлқиннинг қарашига дош беролмай кўзларини олиб қочган йигит ёлғонини фош этиб қўйди. Лекин Тўлқин уни айбситмай “Беговотга кетган бўлса бугун келиб қолар, келиши билан менга кўнғироқ қилсин”, деб изига қайтди.

Ишхонасига бориб, тушликка ҳам чиқмади. Телефон ҳар жиринглаганда гўшакни умид билан кўтарди. Кун асрга яқинлашганда ниҳоят, интиқ кутгани – ўғлининг овозини эшитди. “Қаерда эдинг?” деб сўрамади, саломга алик олди-ю, “Командирингдан сўраб, бугун уйга кел”, деб гапни калта қилди.

Гўшакни жойига қўйган онда вужуди бирдан бўшашиб кетди. Кечадан бери уни сиқувга олаётган ташвиш уни тарк этгач, назарида танасида ҳеч нарса қолмагандай эди. Ташвиш ҳукмрон пайтида иблис унинг хаёлларини ўғирлаб қайси кўчаларга олиб кирмади! Шундай кўчаларки, ҳар бирининг боши берк, ҳар бири зулумотга ўралган, ҳар бири юракни эзади. Вужуддаги бўшлиқ узоқ давом этмади. Иблис яна ташаббусни қўлга олди. “Қаерда бўлди экан?” деган саволни иблиснинг ўзи кўндаланг қўйиб, ўзи жавоб истай бошлади. “Биронта суюк хотиннинг кетида юрибдимикин?” деган гумон кеча ҳам хаёлини бир ёритиб ўтган, жонига қасд қилиниши эҳтимоли бош кўтарганда бу гумон унга хатто тасаллидай бўлиб кўринган эди. Энди эса шармандалиқнинг муздек суви устидан қуйилгандай туюлиб этлари жимирлашиб кетди. “Худо сақласин!”деб беихтиёр пичирлади. “Ўғлим тўғри юряптимикин?” деган ўй авваллари ҳам бот-бот хаёлига келиб турарди. Номусига тегиб, зўрланганлар милицияга арз-дод қилиб келишганда юраги бир зирқираб оларди. Қизларнинг айримлари кўчада тасодифан тутиб

зўрланса, аксари шу йигитлар тўдаси билан зиёфатдан кейин номуссизлик балчиғига беланган бўлиб чиқарди. “Ғунажин кўзини сузмаса буқача арқонни узмайди”, деган мақолни қонун тан олмасди. Ҳали мўйлаби сабза урмаган кўпгина йигитчалар бадном бўлиб кетишарди. Тўлқин ўғилларининг бу йўлга юрмасликларига ишонса ҳам барибир, баъзан ҳавотирга тушарди. Биронтаси ҳадеб кўзини сузаверса, ишва қилаверса ҳар қандай ақлли, одобли йигитни ҳам иблис бу йўлга тортиб олиши мумкин.

Салоҳиддинни уйлантириш масаласини Робия ўтган йилиёқ кун тартибига қўйган эди. Лекин Тўлқин “аввал ўқишини битирсин, ишласин, ҳаётнинг паст-баландини кўрсин”, деб галга солаётган эди. Алҳол, кеча кутилмаганда ғойиб бўлишини ҳаёли аёлларга боғлагач, “шу йили уйлантириш керак, ҳаётнинг паст-баландини кейин кўраверади”, деган тўхтамга келди.

Ўғли билан гаплашиб олиш ниятида уйга эртароқ қайтди. Салоҳиддин ҳадеганда келавермади. Тўлқин бундан тутоқиб, кимгадир захрини сочгиси келди. Ишхонада бўлганида биронтасига бақириб бўлса ҳам хумордан чиқиши мумкин эди. Бунда кимга бақиради, кимдан аламини олади? Хотиниданми? Сал овозини кўтарса ўша заҳоти Робиянинг кўзларида ёш милтиллайди-ю, юраги баттар сиқилади. Укасига ёки келинига сочсинми захрини? Худо сақласин! Уларга сочилган бир мисқол захар ўзига ботмон-даҳсар бўлиб қайтиши аниқ-ку?

Тўлқин кеча хотинидан ҳавотирини яширган бўлса, бугун ғазабини ичига ютишга мажбур эди. Телевизорда олти одам тўпланиб олиб масала сўқирди. Тўлқин уларнинг тузсиз гапларига бир зум қулоқ тутди-да, ўчириб қўйди.

-Бугун кайфиятингиз йўқроқми ё тобингиз қочдимиз?-деб сўради Робия унга синовчан тикилиб.

-Телевизордаги аҳмақона гапларни эшитгиси келмаган одамнинг тоби қочган бўладими?-деди Тўлқин.

-Кечадан бери юрагингиз сиқилаётганга ўхшаяпти.

-Юрагим жойида. Фақат ўғлингнинг ақли жойида эмас!

Робия бу гапдан чўчиб тушди, эрига нажот кўзлари билан қаради:

-Вой, яна нима бўлди?

-Ҳеч нима бўлгани йўқ, боя телефон қилувди, вақтлироқ келгин, маслаҳатли гапим бор, девдим.

-Қанақа маслаҳат?

-Ғалвани бошлаб қўйиб яна “қанақа маслаҳат?” дейсан-а? Уйлантириш маслаҳати!

-Вой Худойим-е, бир гап бўптимикин, деб жоним чиқай деди-я. Бўғилманг, пайшанбада кечки пайт маърифат дарси бўлади-ку, дарсидан чиқиб келади-да.

Робия айтганидай бўлди. Салоҳиддин отасининг “Нега кеч қолдинг?” деган саволига худди шундай жавоб қилди. Овқатланиб бўлишгач, ота-бола ичкарига киришди. Робия айвонда қолди. Ўзи истаган мавзуда суҳбат бўлишига ишонгани учун унинг кўнгли хотиржам эди. Бироқ, ичкарида бошқача суҳбат бошланган эди.

Юзма-юз ўтирганларнинг бири – узоқ йиллар давомида тергов ишида суяги қотган одам, иккинчиси - бу соҳага эндигина қадам қўяётган йигит, ота-боладай эмас, айбланувчи ва сўроқ қилувчи каби ўтиришарди. Суҳбат оҳанги ҳам шундай бошланган эди. Тўлқин ўғлига эмас, айбланувчига тикилгандай кўзларини унга қаттиқ қадаган эди. У ҳозир фавқулотда бир нарсани фош қилишга ишониш кайфиятида эди.

-Кеча қаерда эдинг?

-Ўқишда.

Суҳбат шундай қисқа ва қуруқ оҳангда бошланди. Агар айни чоқда бирон одам кириб сўроқ баённомасини ёзиб ўтирганида бу ҳолатни “тергов жараёни” деб атасак ҳам бўларди. Бу онда иблис Тўлқиннинг елкасига жойлашиб ўтириб олиб, уни ўғилга қарши қайрарди.

-Нега ёлгон гапиряпсан? Ўқишга бормадинг-ку?

Салоҳиддин отасидан шундай савол кутган бўлса ҳам, унга тик қарай олмади, айбдор одам каби кўзини олиб кочди. Бу ҳолдан қувонган иблис отага зардалироқ оҳангга ўтишни буюрди.

-Қаерларда санқиб юрувдинг?

-Санқиганим йўқ, керакли ишлар билан юрувдим.

-Шунақа ишчан бўлиб кетдингми? Қанақа иш, билишим мумкинми?

-Амалиётга доир иш.

-Кўзимга қараб гапир. Яна алдаяпсан. Академиянда “отани алдаш” дарси ҳам ўтиладими? Бу дарсдан имтиҳонни аъло баҳога топширмоқчмисан? Тушингни сувга айт. Мен лақма оталардан эмасман. Кўзимга қара, деяпман!-Салоҳиддин отасига иложсиз равишда қаради.-Ана энди менга очиғини айт: сенга нима бўляпти? Уйда тургинг келмаяпти, онанг тўйдан гапирса ўзингни олиб кочасан?

Салоҳиддин яна пастга қаради. Отасига дарров жавоб қилмади. Иблис “яна бир-икки каттиқроқ сўк”, деб даъват қилса-да, Тўлқин унинг айтганига юрмай, ўғлидан жавоб кутди.

-Тўғрисини айтаверайми?-деб сўради Салоҳиддин паст овозда.

-Айт.

-Дада, нима учун амакимлар билан чиқиша олмайсизлар?

Айбланувчи каби соме ўтирган ўғлидан бу саволни кутмаган Тўлқин довдираб қолди. Миллион ҳийла эгаси бўлган иблис ҳам суҳбатнинг бу тарзда бошқа томонга бурилишидан ажабланди.

-Бу гапни қаёдан олдинг?- Тўлқин саволга савол билан жавоб беришдан ўзга чора топмади. Аслида чора бор эди, чора – ҳақиқатни айтиш эди. Лекин Тўлқиннинг елкасида ўтирган иблис бунга йўл қўймасди.

Ҳақиқат кўрғонини забт этиш мақсадида отган ўқининг нишонга текканига ишонч ҳосил қилган Салоҳиддин энди дадилроқ гапира бошлади.

-Бизни ҳали ҳам ёш бола деб ўйлайсизлар. Ҳеч нимани кўрмайди, эшитмайди, сезмайди, фаҳламайди, дейсизлар тўғрими? Биз фақат сиз истаган нарсани кўришимиз керак, сиз хоҳлаган гапларни эшитишимиз шарт, сизга маъқул нарсаларни фаҳлашимиз зарур. Бунинг учун кўзларимизни юмиб, қулоқларимизни беркитиб, сиз етаклаган йўлда кўр одамдай юришимиз керакми? Биз бу шартга кўнганимиз билан ҳаёт йўл қўймайди-ку? Шу уйда яшаб, бу уйда нималар бўлаётганини сезмасак, билмасак, довдир ёки лақма ёки тентак эканмиз. Ойимнинг гаплари тўғри, ҳовлимизга бомбалар кўмиб ташланганга ўхшайди. Портлай-портлай деб турганини биз ҳам сезиб турибмиз. Лекин сизлар буни тан олгингиз келмайди. Уйланишимдан гап очяпсиз, келинни бомба кўмилган шу ҳовлига туширасизми?

Ҳар икки томон бу суҳбатга ўзича тайёргарлик кўрган эди. Гарчи “тергов” Тўлқин истаган тарзда бошланган бўлса-да, давоми телба дарёни буриб юборган сел оқими каби бўлди. У ўзи тайёрлаб қўйган йўлдан воз кечиб, ўғли таклиф этган йўлга ўтишга мажбур эди. Аввалги шашти пасайган бўлса-да, зардали оҳангини сақлаб қолди:

-Сенга бошқа ҳовли олиб беришим керакми?

-Бошқа ҳовли керакмас, фақат амакимлар билан...

Шу ерга келганда иблис ортиқ чидай олмади, Тўлқиннинг қулоғига шивирлади: “Шунча чекинганинг етар, қандай отасан, ўғлингни гапиртириб қўйиб лаллайиб ўтирасанми!” Бу танбех таъсир қилиб, Тўлқин ўғлининг гапини шарт бўлди:

-Буни эшитдим. Битта гапни ҳадеб чайнайверма. Сезгирман, деяпсан, а? Агар сезгир бўлсанг билишинг керак эди. Сен айтган бомбаларни мен кўмиб қўйганим йўқ. Портласа ҳам менинг айбим билан портламайди. Сезгир бўлсанг, амакингнинг ҳам кеннайингнинг ҳам феъли қанақа

ёмонлигини билишинг керак эди. Агар ақлли бўлсанг, бунақа феълли одамларни тузатиш мумкинмаслигини фаҳмлашинг шарт эди. Менинг муросадан бошқа чорам йўқ.

-Дада, сиз каттасиз...

-Менга ақл ўргатма.

-Ақл ўргатмоқчи эмасман. Балки... кеннайимнинг молини олиб берсангиз орадаги совуқлик кўтарилар?

-Сен калта ўйлаяпсан. Молини олиб берганим билан улар ўзгаришмайди. Ўй-хаёли пул билан банд одамларда ака-укалик меҳри бўлмайди. Улар меҳр-оқибатни мендан талаб қилаверишади. Ўзлари томондан ҳам оқибат бўлиши шартлигини ўйлашмайди. Чунки ўйлаши зарур бўлган ақллари бойлик ҳаваси чандиб ташлаган.

Тўлқиннинг бу гапидан кейин орадаги тўқнашув ҳолати йўқолиб, ҳар икки томон ҳам яхшиликка олиб боровчи йўл ҳақида ўйлай бошлади.

-Дада, наҳотки ҳеч чораси бўлмаса?-деб сўради ўғил боши берк кўчада нажот кўрмай.

-Очиғини айтсам...-Тўлқин юрагидаги оғир дардни фош қилиб хўрсинди-ю, иблис орада жиддий низо чиқишидан умидини узди.-ўзимнинг ҳам бошим қотиб кетди. Нима қилишга хайронман.

-Сизлар келиша олмасангиз, унда бизлар ҳам...

-Нима демоқчисан?

-Бизлар ҳам бемеҳр бўлиб юрамизми? Наҳотки бу ҳаётда уй таллашишдан ҳам муҳимроқ масала бўлмаса?

-Ким учундир шундайдир... Лекин... ҳамманинг қаричи ҳар ҳил. Алам қиладиган ери ҳам шунда.

-Дада, мен кеча Шербулоқда эдим. Опоқдадам эрта-индин келадилар. Мен ҳамма гапни айтдим.

Тўлқин ўғлига қаради-ю, “тўғри қилибсан”, демади. Танбеҳ ҳам бермади. Робия кутаётган ўйланиш ҳақидаги масала ечилмай қолди.

ГЎРКОВНИНГ ТЎНЛАРИ

Тўлқин билан Салоҳиддин гаплашаётган онда қаршидаги уйда кечки овқатни сузиб, жам бўлиб ўтиришган эди. Баъзи оилалар таом пайтида сўзлашмасликни одат қилишган. Бу оилада эса акси, Ободхон гапирмаса ҳамма бараварига иштаҳадан қолади. Ҳозир ҳам Саттор пиёлани тўлдириб шайтон сийдигидан ичиб, иштаҳасини очиб олгач, хотинининг гапи бошланди:

-Эртага эрталаб тоғамнинг ўғлиникига бориб келасиз.

Бу топшириқ ёқмаганиданми ё ароқнинг аччиқлигиданми, ҳар ҳолда Сатторнинг афти буришиб сўради:

-Қайси тоғамнинг ўғлиникига?

-Менинг битта тоғам, битта тоғаваччам бор. Сизникига ўхшаган итуруғ эмасман, Худога шукур.

-Гўрковникими?-шундай деб Сатторнинг яна афти буришди.-Кимга гўр қазиб бериши керак экан?

-Нафасингиз қурсин, совуқ бўлмай,-деди Ободхон лунжининг ярмини бўшатиб олгач.-Ҳали атай уйига бориб келдим. Анча тўн йиғилиб қолибди. Бозорнинг ярим нархига сотаётган экан. Бизга янаям тушириб беради. Йигирмата тўн олиб келасиз.

-Шунча тўнни нима қиласан?

-Вой, тавба! Кўзингизни очинг: учта тўй қаторлашиб турибди.

-Калланг борми, ўликка ёпган тўнни қудаларингга кийдирмоқчимисан?

-Ўликка ёпилган бўлса нима бўпти! Охори тўкилмаган яп-янги тўн. Гўрковдан олганимизни биров билиб ўтирибдими?

-Ойи!-деди Офтобхон норози оҳангда.-Овқат пайтида шунақа гапларни гапирманг, илтимос.

-Сен менга ақл ўргатмай, овқатингни е!-деб жеркиди она.-Менинг бошимда мингта ташвиш. Қайси иш қайси пайтда эсимга келса ўша пайтда гапираман. Тўн топиб қўйишни ҳам мен ўйлашим керак, отанг юраверсин лаллайиб.

Иблис Ободхоннинг ҳам овқат чайнаб, ҳам гап топиб беришига маҳлиё бўлиб мириқиб ўтирди. Кейин “Яна олмайсанми”, деб Сатторни туртиб қўйди. Бу туртки Сатторнинг нафсига маъқул келиб яна қўйиб ичмоқчи эди, Ободхон шишани олиб қўйди. Саттор хотинига эътироз билдирилмади, аммо мингирлаб қўйишга ўзида куч топди:

-Қизинг тўғри гапиряпти. Овқат пайтида оғримаган бошни ҳам оғритиб юборасан.

-Сизнинг бошингиз нимага оғриб қолди?

-Менинг бошимми... Ҳозир келаётсам, девнинг чала туғилган боласи рўпарамдан чиқиб турибди.

-Кимни айтяпсиз?

Саттор “билмайсанми?” дегандай хотинига қараб олди. Гавдаси росмана катта одамникидек, аммо оёқлари ўсмай қолган кишини маҳаллада ҳамма танирди.

-Ахлат пулини тўплайдиган паканани айтяпман,-деди Саттор таомга қўл узатиб.-Ҳали келувдими?

-Келувди, пул бермадим.

-Берсанг ўларминг, бошимни тоzza қотирди.

Эрининг норозилигини жавобсиз қолдирмаслик учун Ободхон оғзидаги таомни чайнамаёк ютиб юборди. Бунақа ҳолатлар тез-тез учраб тургани учун бўғиз ҳам, қизил ўнғачу ошқозон ҳам каршилиқ билдирмадилар.

-Нега биз берарканмиз? Ана, акангиздан сўрасин. Нима, милиса ахлат пули тўламайди, деган зақун борми? Ўтган ойда сув пулини ҳам биз тўлаганмиз. Индамасак, ўликларини ҳам биз кўмиб беришимиз керак.

-Бўлди. Жаврама.

-Нега жаврамас эканман! Етим боққандай акангизнинг оиласини мен боқишим керакми? Ҳа, айтмоқчи, суюнчи беринг, кеннайижонингиз қиз овига чиқишни бошлабдилар. Боши кирса кети сиғмайдиган уйининг қаерига келин тушираркан, хайронман.

-Бу сенинг ишинг эмас, бунга ўзларининг бошлари оғрийверсин.

-Оғрийди, шунақаям оғрийди-ки... Шу тавия боласига қиз танлаганига ўлайинми! Милисага қайси аҳмоқ қизини бераркин?

Онасининг гапларига аранг чидаб ўтирган Офтобхон бу гапдан кейин қошиқни тарақ этиб лаган четига қўйди.

-Вой жинни, лаганни синдирасан-а?-деди Ободхон қизини яна жеркиб.

-Ойи, бўлди-да, энди! Гап деб гапираверасизми?

-Сен жим ўтир.

Офтобхон жим бўлди-ю, лекин опасига ниш санчиб олиш фурсати келганини англаган Ойниса гапга аралашди:

-Ойи бунингиз кеча яна Салоҳ акаси билан бирга кетган.

Ободхон қизига дакки беришга улгурмай, Офтобхон “шпион ўлгур”, деб сингисининг сонидан чимчилиб олди. Чақимчилиги учун шу оннинг ўзида жазо олишини кутмаган Ойниса сакраб тушиб:

-Нега чимчилайсан! Ойи, қаранг...-деб йиғлаб юборди.

Уларнинг қилиғини кузатиб ўтирган Ўғилой мазза қилиб кулганича масхара қила кетди:

-Келин-куёв, келин-куёв! Энди қоронғида ўпишади!

Бу масхарадан уялган Офтобхон синглисининг кичиклигага қарамай юзига тарсаки тортиб юборди-да, йиғламсираганича ўрнидан туриб, ётоғига кириб кетди. Ободхон астойдил йиғисини бошлаб юборган Ўғилойни бағрига босиб, Офтобхоннинг изидан “Хув урмай кўлгинанг синсин”, деб қарғаб қолди. Бир пиёла шайтоннинг сийдигига нафси ором олмай қийналаётган Саттор кизларига қараб бақирди:

-Жўна ҳамманг! Тинчгина овқатлангани ҳам қўймайсанлар.

Ўғилой онасига ёпишиб олди, Ойниса йиғламсираб опасининг изидан ётоққа кирди. Саттор қолган заҳрини хотинига соча қолди:

-Тузни текинга олганмисан, шунақа шўр қиласанми овқатни!

Аслида иблисининг ўргатганига кўра “Тузни ҳам гўрков амакиваччангникидан олиб келганмисан, пешонаси шўрликдан ўлганларнинг тузларини йиғиб қўйгандир хойнахой”, дейиши керак эди. Лекин қарши хужумдан чўчиб, соддагина қилиб “Тузни текинга олганмисан?” деб қўя қолди. Лекин бу соддагина даъвоси ҳам жавобсиз қолмади:

-Вой савил, энди овқатим ҳам ёкмай қолдимиз?-деди Ободхон, кизчасини тиззасидан тушириб.-Қорнингиз тўйган бўлса, акангизнинг олдига чиқинг,- шундай деб лаганни нари сурди.-Гап сўрасам мени еб қўяй деяпти. Мижғовланмай дангал сўранг: молимизни олиб берса олиб берсин, бўлмаса орани очик қилиб олинг. Бўлди, шунча чидаганимиз етар.

-Чидолмаётган бўлсанг мен айтган беш хоналик уйни сотиб олиб, кўчиб чиқайлик.

Бу гапдан кейин Ободхон ўрнидан туриб, қўлларини белига тиради-да, эрини босиб кетадиган танк мисол яқинлашди:

-Ҳо-о, шунча уйни теп-текинга ташлаб чиқиб кетаверадиган аҳмоқманми? Шу гапни учинчи марта айтяпсиз. Бошқа эшитмай. Уй ҳамма жойда кенжага қолади. “Акамда уй оладиган пул йўк”, деб довдираб юраверманг. Милисада ишлайдиган одам камбағал бўлади, деса ҳозир ҳамма кулади. Акангизнинг босиб қўйган миллионлари бор, сиз билмайсиз. Сиз –меровсиз! Агар акангизни чиқариб юборишга кучингиз етмаса, бундай қиламиз: уйни сотамиз. Майли, пулнинг ярми уларга бўла қолсин. Агар адангизнинг васиятномасини беркитишмаганида уларга бир тийин ҳам бермасдим.

Ободхон авжга чиққан маҳалда ичкари хонада қизларнинг шовқини кўтарилди.

-Бор, кизларингга қара, киз эмас, бир балоларни тукқансан,-деди Саттор.

-Вой савил, кўчадан орттирганманда, а уларни? –Ободхон шундай деб кизларнинг хонаси томон юрди. Эшикни очиб “Бўлди қилларинг!” деб бақиргач, яна эрига қаради:-Бўлақолинг. Амманнинг бузоғидай ўтирмасдан акангизнинг олдига чиқинг.

ТОРГА ТОР ДУНЁ

Саттор хотинининг амрини бажариш учун ўрнидан тураётган маҳалда Иброҳим шийпони ёнидаги гулханга ўт қалаб мудраб ўтирган эди.

Олов четига қўйилган қумғондаги сув қайнаб жўмрагидан тўкилади, аммо оловни ўчиришга қурби етмайди. Ўтин пича тутагандай бўлади-да, сўнг яна аланга олиб, қумғон атрофини ялашни давом эттиради. Ахён-ахёнда олов бағридан учқунлар отилиб чиқиб, атрофга сачрайди. Ана шундай учқунлар сачраган маҳалда Шавкат билан Фаридани яна пайдо бўлишди. Улар мунгли кўзларини Иброҳимга тикиб жим тураверишди. Сачраган учқунлар уларнинг устига тушса ҳам жим тураверишди.

-Ҳа, ака, кеннайимни бошлаб яна келдингизми? Болаларнинг ноиттифоқлиги – ота-онанинг шўри. Ўлиб, гўрда ҳам тинч ётолмайсан. Мен бунақасини энг разил душманга ҳам раво кўрмайман. Неварангиз келиб кетди. Шу боланинг ақли етган нарсага ўғилларингизнинг фаҳми

калталиқ қияпти. Неварангизнинг ақли ҳали покиза, дунёнинг балчиқлари билан булғанмаган. Кейинроқ нима бўлади –Худо билади! Ўғилларингизнинг бунақа бемехр, беоқибат бўлиб қолганининг сабабини мен билмайман. Сизни ҳам кеннайимни ҳам айбламайман. Балки нотўғри тарбия қилгандирсизлар, балки луқмасига ҳаром аралашгандир? Сиз менга бунақа қараманг. Биламан, тўғри яшаганман, демокчисиз. Лекин ўқувчи шогирдларингиз “совға” деб кўтариб келган нарсаларни егансизлар. Агар улар бу совғани холис эмас, мажбурият юзасидан, оғриниб берган бўлсалар ҳаром луқма дегани шу бўлади. Сиз буни билмагансиз. Билсангиз ҳам ҳамма яхшилиқларни динга боғлаб, сарқит деб рад этавергансиз. Ҳатто мехр-оқибатни ҳам бидъат, дегансиз. Ҳамма фақат ўз иши билан машғул бўлиши керак, деб ҳисоблагансиз. Ҳа, нега жим турибсиз? Гапирмайсизми? Қарашларингиз бошқача... Мендан хафамисиз? Ўлаётганингизда “болаларимдан хабардор бўлиб тур”, девдингиз. Ваъдам эсимда, унутганим йўқ. Мен ўғилларингиз кап-катта бўлиб қолишган, қишлоқи чолнинг зиёратига муҳтож эмсидир, деб ўйлаб хато қилибман. Майли, яра мадда олмасидан бориб келаман. Гўрларингда тинч ётинглар...

Иброҳим мудроқ кўзларини очди: учқунлар сўнган, акаси билан кеннойиси ҳам йўқ. Олов ўтинларни ямлаб тугатай деяпти. Иброҳим гулханни косов билан кавлаб, ғўлача ташлади.

-Одамларга нималар бўляпти, ўзи?-деб ўйлади у.- Бир қориндан тушган оға-инилар бир ҳовлига сиғмаса? Тўғри, ҳовли нима экан, дунё ҳам торлик қиладиган юраги тор бандалар ҳам бор. Ака-ука шаҳзодалар тахт талашишиб, қанча-қанча бегуноҳ қонларни тўкишди-ю, барибир дунёга устун бўла олмай, лаҳаддаги битта гувалага эришишдан бошқа чора топишмади. Одамлар нима учун ўшалардан ибрат олишмас экан? Нуҳ алайҳиссаломнинг биттагина чайлалари бор экан. Чайла ихчамлигидан оёқларининг учи ташқарига чиқиб тураркан. Умрлари адоғига етиб, Азроил алайҳиссалом жон олгани ташриф буюрганларида Нуҳ алайҳиссалом Аллоҳга муножот қилиб: “Эй яратган Тангрим, менга минг йил умр берувдинг, бу минг йилнинг бунчалик тез ўтишини билганимда овора бўлиб шу чайлани қуриб юрмасидим”, деган эканлар. Энди қандай замон бўлди? Вақтида ўн-ўн икки бола чакка ўтиб турган битта уйда катта бўлишади-ю, улғайишганидан кейин данғиллама уйларга, ҳовлиларга сиғмай қолишади. Бу нимадан? Манманликданми? Ношукурликданми ё тўқликка шўхликданми? Одамларнинг юраклари бунчалик тор бўлиб кетмаса?..

Иброҳим хаёлида уйғонган саволларга жавоб тополмай анчагача ўтирди. У “яра мадда олмай” жиянлари ҳузурига бориб келишни ният қилган эди. Аммо яранинг аллақачон йиринглаб кетганидан беҳабар эди.

МОТАМ АЗОБИ

Ўғлининг Шербулоққа бориб келганини эшитган Тўлқиннинг кўнгли сал ёришди. Аслида амакисини йўқлаб, маслаҳатини олишни анчадан бери ният қилиб юрарди. Ишларга берилиб, бу зиёратни ҳадеб орқага сураётган эди. Бу ишни ўғли осонгина амалга ошириб қўя қолибди. “Вақт йўқ” деган баҳона кўп одамнинг оёқ-қўлларига қишан бўлиб тушган. Лекин қишаннинг калити ўз қўлларида. Қулфни очиб, чиқиб кетишлари мумкин, бироқ, уларга шу қишан ҳукмида умр ўтказиш маъқулроқ. Узоқ вақт кўришмаган қариндоши ёки дўстини учратганда эса бу қишан азобларидан зорланадилар. Аллақанча вақтларини беҳуда сарфлаб юрганларини эса тан олгилари келмайди. Тўлқин ўйлаб қараса, амакисини кўрмаганига бир йилдан ошибди. Ўтган йили неvara тўйи қилганида борган эди. Шундан кейин амакиси икки марта келибди. Тўлқин уйда йўқ эди, тоғдан кўтариб келган меваларни ташлаб, салом деб кетибди. Узум-олмаларни татиб кўраётганида “эрта-индин албатта бориб келаман”, деб аҳд қилганича юраверди. Ўғли эса бир кунлик ўқишдан воз кечиб, бориб келибди. Агар у эрталаб “Ада, опоқдадамни кўриб келсам майлими?”-деб рухсат сўраганида бир кунлик ўқишни афзал кўрувчи ота-онасидан рад

жавоб олиши тайин эди. Ҳеч кимдан сўрамасдан бориб келди. Ўқишга бормагани учун командиридан дакки эшитгандир, лекин осмон узилиб ерга тушгани йўқ. Тўлқин ҳам ишларини ярим кунга нари суриб бориб келса бўларди. Бу вақт ичида оламини ўғрию каллакесарлар босиб кетмасди...

Шуларни ўйлаган Тўлқин ўғли олдида изза бўлди. Ҳам бу ҳижолатлик, ҳам ўғлининг ҳақиқатни тик айтиши унинг тинчини олди. Айвон деразалари очиқ бўлса-да, ҳаво етишмагандай туюлди. Она-болани телевизор қаршисида ёлғиз қолдириб, ташқарига чиқди. Кўпдан бери фойдаланилмай чирий бошлаган ёғоч сўрига ўтирди. Буни кўрган Робия чаққонлик билан туриб, эрига кўрпача олиб чиқди-да, тўшади.

Тўлқин сигарет тутатиб, ўйга толди. Ўғлининг Шербулоққа бориб келгани унинг болалик хотираларини қитиқлаб уйғотди.

Иброҳим амакиси ўғил тўйи қилганида боришиб, ака-ука ўн-ўн беш кун қишлоқда қолиб кетишган эди. Ҳандалак пишган маҳал эди ўшанда. Кўчадаги шум болалардан бири шаҳарлик ака-уканинг ҳам ғашига тегиш, ҳам ҳавасини келтириш учун уларнинг рўпараларига келиб иштаҳа билан хандалак ея бошлади. Буни кўрган Саттор “олиб беринг” деган маънода акасининг пинжига кирди. Тўлқин эса бу болага ялинишни истамади.

-Юр, хандалак егани олиб бораман,-деди.

-Қаёққа?-деди Саттор, хандалак еяётган боладан кўз узмай.

-Анави тоғнинг орқасида росалик кўп хандалак пишибди. “Сарик машак” ҳам ўша ердан олиб келган. Егинг келаётган бўлса юрасан.

Қишлоқ кўчаларида ялангоёқ юришга кўника бошлаган ака-укалар шу ҳолларича тоғ ошишни мўлжаллаб йўлга тушдилар. Қишлоқдан чиқиб сўқмоқ йўлга ўтганларида Саттор “оёғимга тикон кирди”, деб йиғлаб юборди. Тўлқин қараса-ки, оёқ остида тиконнинг изи йўқ. Укасини етаклаб кетаверди. Бир оз юришгач Саттор энди “чарчадим”, деб хархаша бошлади. Тўлқин укасининг райига қараб ортига қайтгиси ҳам келди, лекин хандалак ейиш истаги кучлилик қилди: укасини опичиб юқорилаб юраверди. Бироқ, тезда чарчаб, тўхтади. Шу пайт уларга эшак минган қария яқинлашди. Тўлқин унга салом бериб, ўзини четга олди-да, сўқмоқ йўлни бўшатди. Қария алик олиб ўтиб кетавермай тўхтади.

-Ҳа, тойчоқлар, қаёққа?-деб сўради меҳрибонлик билан.

-Анава тоғнинг орқасига боришимиз керак. Укамнинг оёғига тикон кириб кетди. Эшагингизга мингашиб олса майлими, ўзи жудаям енгил,-деди Тўлқин унга умид кўзларини тикиб.

-Олдин эшагимдан сўраб кўрайчи, уканг ростданам енгил бўлса йўқ демас,-деди қария ҳазил оҳангида. Кейин эшакнинг қулоғидан ушлади:-Нима дединг, эшаквой, бу дўнгпешоналарни мингаштирсак сенга оғирлик қилмайдими? Оғирлик қилса, уялмай айтавер, мен ёнингда пиёда ҳам кетавераман,-қария шундай деб кулгач, Тўлқинга қаради,- Ана, эшак кўнди, ҳаммамизни кўтара оларкан, сенам мингашавер.

Қария Сатторни олдига олди. Тўлқиннинг мингашиб олишига ёрдамлашгач, “хих” деб қўйди. Эшакнинг йўргалаши учун шунинг ўзи кифоя қилди.

-Бу ерликка ўхшамайсан-ку, тойчоқ, сени танимадим?-деди қария орқасига қараб.

-Тошканли Шавкат аканинг ўғлиман.

-Ҳа... домланинг ўғлимисан? Лекин Тошканли деганинг қизиқ бўлди. Аданг шу тоғда туғилган, шу ерда ўсган. Адангни ҳам эшагимга мингаштирганман.

-Шу эшакками?-деб сўради Саттор қизиқиш билан.

-Йўқ, унда бу ҳали туғилмаганиди. Бу эшакнинг катта отасига мингаштириб юрардим. Ўзларинг бу тоғнинг орқасида нима қилмоқчисанлар?

-Ўша ерда хандалак росалик пишибди,-деди Тўлқин.

-Ростданми? Кимдан била қолдинг?

- Шоди сариқ деган бола айтди. Уни танийсизми?

-Шоди сариқми? У шумтакани танитайдиган одам бормикин, бу атрофда? Менам сал-пал танийман.

- Ўзи мацца қилиб еганмиш, алдамаганмикин?

- Шоди сариқ айтган бўлса, ишонавер, у алдамайди. Кеча келиб, полизни анча пайҳон қилибди, эгаларининг жаҳли чиқиб юрувди.

- Эгасининг жаҳли ёмонми?-деди Тўлқин энди ҳавотир билан.

-Жуда ёмон. Шоди сариқни ушлаб олса, нақ чуқини кесиб олади.

- Ўзи кесилган-ку?

-Унда қолганини ҳам кесиб олаверади.

- Бизниям ушлаб олса шунақа қиладимиз?

- Албатта. Агар катта одам ўғирлик қилса, қўли кесилади. Кичкина бола ўғирлик қилса чуқи кесилади. Бу ернинг қоидаси шунақа.

Бу гапдан Тўлқин росманасига кўрқиб кетди.

- Амаки, эшагингизни тўхтатиб туринг,-деб ялинди.

-Нега, тойчоқ?-деб ажабланди қария. У ҳазил гапининг болага бунчалик таъсир этишини ўйламаганди.

- Ҳандалак егимиз келмай қолди, уйга кетамиз.

- Йўқ, энди бунақаси кетмайди. Ҳандалак ейман, деб йўлга чиқдингми, энди қайтма. Аммо сен ўғирлик қилмай, эгасидан сўрасанг, у сенга учта хандалак беради. Биттасини ўша ерда уканг билан мацца қилиб ейсан. Иккитасини уйингга олиб борасан. Амакинг Иброҳим мўйлов ҳам хандалакни жа-а-а яхши кўради-да. Амакинг хандалагини бир ҳафта кеч экувди, шунинг учун уни ҳали пишганича йўқ.

- Амакимни танийсизми?-деб сўради кўркувдан бир оз қутулган Тўлқин.

- Сал-пал танийман. Менинг полвон ўғлим амакингни курашда беш марта йиқитган.

- Ёлғон гапиряпсиз.

- Ё алҳазар! Нега ёлғон гапирарканман?-Қария шундай деб яна орқасига қараб олди.

-Амаким сираям йиқилмаганлар, энг биринчи полвонлар, менга адам шунақа деганлар.

-Шунақа дегин... Агар аданг айтган бўлса, эҳтимол тўғридир, мен адашгандирман. Яна Худо билади.

Шу зайлда суҳбатлашиб, полизга етиб бордилар. Тўлқин атрофга аланглаб, полиз эгасини кидирди. Буни сезган қария кулимисраб қўйиб:

-Бировни қидиряпсанми, тойчоқ?-деб сўради.

- Ҳеч ким йўқ-ку?-деди ажабланиб Тўлқин.

- Мен ҳам ҳайронман, ростданам ҳеч ким йўққа ўхшайди,-деди қария мийиғида кулганича унга саволмуз қараб.

-Унда кимдан руҳсат сўраймиз?-деди Тўлқин бўшашиб.

- Ҳа, бу ёғи чатоқ бўлди. Балки хандалакнинг ўзидан сўрармиз? Қани, “хандалакжонлар сизларни жудаям егимиз келяпти, олсак майлими?” деб сўранглар-чи?

Тўлқин бу гапга унча ишонқирамади. Қария таклифини яна такрорлагач, Саттор айтди, кейин у ҳам бўшашганича:

-Индашмаяпти-ку?-деб қўйди.

-Нега индамаяпти? Э, ҳа, сенлар хандалакнинг тилини тушунмайсанлар-ку, мен эсам тушунаман. Улар ҳозир менинг қулоғимга шивирлаб: “Тойчоқларга айтиб қўйинг, бизлар шунақа яхши болалар учун пишиб турибмиз. Ким сўраб олса, қувонамиз”, дейишди. Ана, руҳсат

тегди, энди сен манави хандалакни уз,-қария шундай деб полиз четидаги хандалакни Тўлқинга кўрсатди.

Бундан қувониб кетган Саттор ёнидаги хандалакни кўтармоқчи бўлди:

-Бунисини ҳам,-деди у.

- Йўқ, буниси хали хом. Сен мана буни уз. Ҳа, баракалла!

-Амаки, хандалакнинг гапини ўзингиз тўқидингиз-а?-деб қолди Тўлқин, қарияни ажаблантириб.

-Нега унақа деяпсан, тойчок?

- Одамдан бошқа ҳеч ким гапирмайди.

- Шунақами? Буниям аданг айтганмилар?

- Ҳа.

-Аданг айтган бўлсалар тўғридир. Яна Худо билади.

-Унда биз хандалакни ўғирлапмизми?

-Нега ўғирларканмиз? Ҳаппаи ҳалолидан оляпмиз. Тўғриси айтсам... мен эгасидан кеча рухсат сўраб қўйган эдим. Майли, деган эди.

-Бизнинг келишимизни қаердан билувдингиз?

-Тушимда кўрувдим, сен бола жуда эзма экансан, улғайганинда қози бўласан шекилли. Қани, юр-чи, тилимлаб берай,-қария Тўлқиннинг адоқсиз саволларидан шу зайлда кутилган эди. Кун ботгунча хандалакхўрлик қилган болалар яна қариянинг эшагига мингашиб қайтганларида амакиларидан кулоқ чўзма ҳам еган эдилар. Уларни йўқолиб қолди, деб гумон қилган Иброҳим билан Муниса то улар келгунларига қадар ҳавотир оловида қовурилиб адои тамом бўлаёзган эдилар. Буни англамаган болалар кулоқ чўзма учун Иброҳимдан астойдил ранжидилар. Саттор амакисига атаб кўтариб келган хандалакни бергиси ҳам келмади... Тўлқин “амаким энди бизни уйимизга ҳайдаб юборадилар”, деб чўчиган эди. Йўқ, ҳайдамади. Аксинча, уларни яна уч марта хандалакхўрликка олиб борди...

Тўлқин шу ширин хотиралар булутида анчагина сузди. Хотинидан қатъий топшириқ олган Саттор унга дераза орқали бир оз қараб турди-да, сўнг ховлига чиқиб акасининг ёнига ўтирди. Ширин хотиралардан аччиқ ҳақиқатга ўтган Тўлқин унга сигарет узатди. Саттор олди-ю, аммо тутатмади. Сатторнинг изидан умид билан чиққан иблис базм ноғораларини шай қилиб, уларнинг оғзини пойлади.

-Уйқинг келмаяптими?-деб сўради Тўлқин.

-Шу... юракни сиқадиган ҳаво бўляпти.

-Ҳаводан сиқилаётган бўлса ўтиб кетади. Мен... кеча ғалати туш кўрибман: иккаламиз ёш бола эмишмиз. Қумдан уйча ясаб ўтирибмиз... Эсингдами уй қурилаётганда кўп ўйнардик.

Бу гапдан Сатторнинг энсаси қотди.

-Эсимда,-деб қўйди нохуш оҳангда.

-Мен ясардим, сен эркалик қилиб бузиб ташлайверардинг. Бувимниқидан чиқиб, олтинчи каватда турганимиз ҳам эсингдами?-Саттор жавоб бермади. Тўлқин бунга парво қилмай гапини давом эттирди:- Агар бахт ҳақида ўйласам, ўша уйимизни кўп эслайман. Биттагина хонада яшардик. Биз учун ҳеч қандай ғам-ташвиш йўқ эди. Ўша ширин дамлардан ўтадиганини мен хали учратганим йўқ. Сенам шуни ҳеч ўйлайсанми?

-Ўйладим нима-ю, ўйламадим нима? Бахт бир ҳил бўлмайди. Бир қориндан тушганимиз билан, бир ҳовлида яшаётганимиз билан меники бошқа, сизники бошқа.

-Яхши гапирдинг. Бахтимиз ҳам худди қозон-товоғимизга ўхшаган бошқа-бошқа. Ҳаётнинг ҳукми шунақамикин ё бизнинг нодонлигимиз учун шундай бўлиб қолганмикин?

-Билмайман,-деди Саттор жеркиш оҳангида.

-Менам билмайман,-деди Тўлқин босиқлик оҳангини ўзгартирмай.- Лекин ҳар қандай бахтсизликнинг аввал бошида одамнинг нодонлиги туради.

-Ҳар кимнинг нодонлиги ҳам ўзига яраша ҳар хил бўлади.

-Бу гапинг ҳам тўғри. Мана сен...

-Мени кўя туринг, ака, ундан кўра ишимиз нима бўляпти, шуни гапиринг.

Бу кескин гапдан кейин иблис базмининг бошланишини ошкор қилувчи дастлабки оҳанглари чала бошлади.

Тўлқин укасига норози қиёфада қараб олди. У укасининг бекорга чиқиб ўтирмаганини биларди. Шу ҳақда гап очилишини ҳам қутган эди. Лекин болалик хотиралардан сўз очилганда шашти сал пасайгандир деб ўйлаганди. Ўйлагани сароб бўлганидан ғашланиб, у ҳам қўполрок оҳангга ўтди:

-У ерда танишларим йўқ, деб айтувдим-ку?

-Танишларингиз йўқми ё ёрдамлашишга хоҳишингиз йўқми?

-Саволингга жавоб беришим шартми?

-Шартмас, нима дейишингизни биламан. Ака, тўғриси айтинг, нега бунақа бемехрсиз? Биз сизга нима ёмонлик қилдик?

Аслида бу саволни Тўлқин укасига бериши керак эди. Бир мавриди келса сўрарман, деб кўнглига тугиб юрарди. Саттор чаққонлик қилиб, мавриди келишини кутиб ўтирмай, бетгачопарликдан ҳам қайтмади. Шу боис Тўлқин сал довдираб қолди:

-Нима, нима дединг?

-Ушлалаш-қамашдан бошқа нарсани билмайсиз. Одамларга ёрдам беришни истамайсиз?

-Одамлар деганда сен ўзингни назарда тутяпсанми?-деди Тўлқин кўрслик билан.

-Биламан, сизнингча биз одам эмасмиз.

-Сен гапни тескари бурма. Мен пичинг билан сўраганим йўқ. Тўғри маънода сўрадим. Агар “одамларга ёрдам беришни истамайсиз”, деб ҳозирги ишингни айтаётган бўлсанг, тўғри, бу ишингга ёрдам беришни истамайман. Буринларингга сув кирса, тўғри яшашни ўрганасанлар.

-Одамлар қандай яшашса, биз ҳам шундай яшаймиз,-Саттор шундай деб ўрнидан туриб кетди.-Таталаган таталаб топяпти, ҳовучлаган ҳовучлаб топяпти. Мен сизнинг қозонингизга чўмич солаётганим йўқ.

-Гапларинг ғалати-ғалати, укажон. Бир сўз айтишдан олдин ҳеч ўйлайсанми? Аспирантурада ўқиётганингда бошқача фикрлардинг?

-Замон ўзгарди. Сиздан бошқа ҳамма ўзгарди.

-Шунақамикин?-Тўлқин шундай дегач, ўрнидан туриб укасига тик қаради:-Балки сендан бошқалар ўзгармай қолишгандир. Менда илмга қобилят йўқ эди. Адам раҳматли сенинг олим бўлишингни истаган эдилар. Мен уринишларим бекор кетганига ачинаман.

-Ўқитганингизни миннат қилманг. Илм билан тирикчилик қилиб бўларканми ҳозир.

-Илм билан тирикчилик қилиб юрганлар-чи? Ҳамма сенга ўхшаб ўзини тижоратга ургани йўқ-ку? Жасур ўртоғинг “укангиз илмга хиёнат қилди”, девди. Шу гапини ўйлаб кўр. Худо берган қобилятингга хиёнат қилсанг, биринг барибир икки бўлмайди.

-Ака, қандай яшашни ўзимга кўйиб беринг. Сиз менинг ҳаётимга аралашманг, мен сизникига аралашмай. Шунда иккаламизга ҳам яхши бўлади.

-Мен айтдим-кўйдим. Кўлингдан етаклаб юрадиган ёшдан ўтгансан. Ҳа, сенга бир нарсани айтиб кўяй: кўйхонани бузишга унамадинг, унда адамнинг хоналарини бўшатиб кўй, бўяб-оқлаб кўяман.

Астойдил хужумни давом эттириш қасдидаги Сатторга бу қарор кутилмаган зарба бўлди:

-Нега?

-Айтувдим-ку, Бахриддинга ижодхона керак.

-Яхши, ўша хона сизга бўла қолсин. Лекин аввал ишимизни тўғирлаб берасиз.

-Ака-уканинг оқибати ҳам савдо-сотик билан битадиган бўлибди-да?

-Бу савдо-сотик эмас. Санжар деган бола тухмат билан ушлаб турилган экан. Агар шунинг ишини тўғирлаб берсангиз, отаси бизнинг ишимизни тўғирларкан.

-Ишлар зўр-ку!-деди Тўлқин бармоқлари орасидаги сигарет қолдиғини жаҳл билан ерга ташлаб.-Сенга ҳам йўл топишибди-да! Ҳозиргина ўзинг бир-биримизнинг ҳаётимизга аралашмайлик, девдинг. Шартни биринчи бўлиб ўзинг бузаяпсан. Ўша валломатингга айтиб қўй, ука, ўлган отасини тирилтириб олиши мумкин, лекин ўғлини қамокдан қутқариб қололмайди.

-Шунақами? Бўпти! Энди менинг елкамда гуноҳ йўқ. Энди ора очик!

Саттор шундай деди-да, уйи томон юрди. Зинага етганида ўгирилиб қаради:

-Тинчгина юзкўрмас бўлиб кетақолайлик. Ҳовлини сотайликда иккаламиз икки томонга кетайлик!

Бу гап гурзига айланди-ю, Тўлқиннинг кўзларидан олов учқунлари сачрагандай бўлди.

Бу гап иблисга мойдек ёқиб, ноғорасини авж пардага кўтарди.

Қия очик деразадан ака-ука машмасини жон қулоғи билан тинглаётган Ободхон чехрасига бу гап мамнунлик шабадасини уфурди.

Тўлқин бир зумгина қотиб турди-да, сўнг укасига яқинлашиб, ёқасидан олди.

-Нима деяётганингни бияляпсанми!-деди хирқироқ овозда.-Уйни сотасанми?! Библиб қўй бола: мен бу уйни сотгунча кўчаларда хор бўлиб яшашни афзал биламан. Бу уйда сенинг ҳам менинг ҳам ҳаққим йўқ. Буни адам билан ойим қуришган. Биз бу уйда вақтинча яшовчилармиз. Эртами-индин сенам менам ташлаб, ота-онамизнинг ёнларига борамиз. Ана ўшанда уларга нима дейишингни ўйлаб қўй.

Тўлқин шундай деб укасини бир силтади-ю, қўйиб юборди. Саттор чекиниб зинага оёқ босди. Акаси ёқасидан олганида юрагида уйғонган саросима босилди. Яна аввалги ҳолига қайтди:

-Сотмасак, ҳовлини иккига бўламиз. Бошқа йўл йўқ.

-Эсингни йиғ, жиннилик қилма! Адам билан ойим гўрларида тик туришади.

-Бунисига сиз айбдорсиз. Аслида сиз уйни бўшатиб чиқиб кетишингиз керак. Адамнинг хатларини атай йўқотгансиз.

-Адам сенинг уйингда жон берганлар. Хатни ўша хонангда олганман-у, қўйганман. Ишонмасанг қасам ичайми?

-Энди фойдаси йўқ.

Саттор шундай деди-ю, “акам яна сапчиб қолмасин”, деган ҳавотирда зинадан тезгина кўтарилиб уйига кириб кетди. Айвонда уни Ободхон очик чехра билан қаршилади.

Иблиснинг базми тун бўйи давом этди.

Тўлқиннинг оиласи тунни мотам азоби билан ўтказди...

ЁВЛАНИШ

Эрининг жасорати туфайли қувонч уммонида яйрай бошлаган Ободхон бир неча дақиқага бўлса-да, мол аччиғини унутди.

Хонадонига асқотиши лозим бўлган бу “қувонч” қизлар хонасига кира олмади.

Ака-уканинг, айниқса опа-сингилнинг бирон нимани талашиб аразлашиб қолиши ҳар бир оила учун одатий ҳол. Лекин Ойниса билан Офтобхон орасидаги муносабат ҳар бир оилада ҳам бўлавермайди. Ойнисанинг опаси хусусидаги чақимчилиги шунчаки гап эмас. У чиндан ҳам Офтобхон ва Салоҳиддин орасидаги муносабатни синчиклаб кузатади. Мактабдаги миш-мишларни ҳам жон қулоғи билан тинглайди. Битта гап эшитса, ёнига ўзи яна иккитасини қўшиб онасига етказиб туради. Онасининг Офтобхон билан Салоҳиддин орасидаги яқинликка

билдирган салбий муносабати унга ёқади. “Қиз ўлгур”ни мактабни битириши биланоқ бегонага узатиб юбориш қарори эса Ойнисанинг айна муддаоси. Сабаб: Салоҳиддин Ойнисага ёқади. Офтобхон амакиваччасини ака ўрнида кўрса, уни сингил муҳаббати билан яхши кўрса, Ойнисанинг севгиси бўлакча эди. Бўйи етган қизлар оламига эндигина қадам қўйган, севги-муҳаббат ҳақида муҳам тушунчага эга бўлган Ойниса амакиваччасини опасидан қизгана бошлаган эди. Уйда ёлғиз кезлари Салоҳиддиннинг чеҳрасини кўз олдига келтириб муҳаббат қўшиқларини бир-бир куйларди. Баъзан шу қўшиқлар орқали севгисини йигитга изҳор этишни ҳам хоҳларди. Аммо уят деган фазилат уни бу ҳаракатдан тўхтатиб турарди. Салоҳиддин уйига келган кунлари Ойниса учун гўё байрам эди. Унинг ҳовлига кўпроқ чиқиб туришини истарди. Баъзан дераза пардаси ортидан кузатарди. Юраги ўйнардди. Ширин орзулар қанотида учарди. Нодон қиз буни чин муҳаббат деб ҳисобларди. Иблис юрагига ҳавас солаётганини у бечора қайдан билсин? Ойниса ва унга ўхшаш қизлар ана шу тўрға ўралиб қолиб азоблар чекадилар. Айримлари бу ҳолатни ҳавас эканини англайдилар, баъзилари эса “менинг ақлу ҳушимни муҳаббат оташи оляпти”, деб гангил юраверадилар. Ақллари муҳаббатга эмас, иблисга банди бўлиб қолганини тушуниб етгунларича ҳаётнинг аччиқ меваларини териб юраверадилар. Яхшики ҳаё деган ҳис-туйғу бор, уларни кўп балолардан сақлаб қолади. Бундай фазилатдан маҳрум қизлар эса умрларини барбод қиладилар. “Билмайин босдим тиконни, тортадурман жабрини, билсам эрдим, тортмас эрдим, ул тиконни жабрини” дейилмиш мақол шу каби қизлар ҳаётига таалуқли. Чунки севги деб аталмиш ёлғон оламга ялангоёқ кирган Ойниса ёшидаги қизлар оёғига дастлабки тиконлар айнан шу даврда санчилади.

Ойнисага ҳали бу азоблар бегона. Унинг учун энг муҳим муаммо - йўлига тўғаноқ бўлаётган опасини олиб ташлаш. Опасининг тўйи куни, куёв навкарлар карнай-сурнай, ноғоралар билан кириб келишганда, опасининг кўзлари ёшланганида унинг қалби бахтиёрлик билан тепа бошлайди. Бу кунни орзиқиб кутаётган Ойнисанинг йўлида янада мураккаброқ муаммо пайдо бўлди. Онасининг “кеннайижонингиз қиз овига чиқишни бошлабдилар”, деган гапи у бечоранинг қўл-оёқларини боғлаб, тубсиз жар сари улоқтириб юборгандай бўлди. Опасини олиб кетгани келган куёв унга бахтиёрлик жомини тутқазса, куёв сарпосидаги шодон Салоҳиддиннинг келини олиб келиш учун дуо олиб чиқиб кетиш манзараси унга ўлим захри билан лиммо-лим тўла жомини тутқазарди. Бу ҳар икки манзара амалга ошгунича ҳали анча фурсат бор. Аммо ҳозирдан икки муқобил тўлқин каби олишади.

Опасини йўлдан олиш қийин эмасдай туюлганди. Энди буниси-чи? Кимга арз қилади? Кимга юрагидаги сирни очади? Кимга дод дейди? Унга фақатгина онаси ёки опаси сирдош бўлиши мумкин. Қалбини таталаётган ишқ мижаросидан онасини огоҳ қила олмайди. Ойниса европалик қиз бўлганида йигит билан ишини пишириб олиб “ойи, танишинг, бу йигит билан турмуш курмоқчиман”, дейишдан қайтмасди. Шукрки, Европа қизи эмас. Агар Салоҳ акасини опасидан қизғанмаганида сирини унга айтиб маслаҳат сўраши мумкин бўларди. Бу жиҳатдан ҳам сирдошлик дарвозаси тақа-тақ ёпиқ.

Ҳамма қизлар муҳаббат саройига киришни дилдан истасалар-да, интилсалар-да, остона хатлашда ҳавотир булут ичида қоладилар. Сирларининг ошкор бўлишидан кўрқадилар. Ойниса ҳам шулардан бири. Салоҳиддинга бўлган муносабатининг ошкор бўлишидан чўчиган қиз бу борада кўзғалиши мумкин бўлган даҳшатли куюн йўналишини опасига буриб, ўзи омон қолишни ўйларди.

“...Кеннайижонингиз қиз овига чиқишни бошлабдилар...”

Бу хунук хабар опасининг чимчилашидан минг карра азоблироқ эди унга. Хабарни эшитибок йиғлаб юборгиси келди. Офтобхоннинг чимчилаши қалбида тўпланаётган фарёд вулкониға йўл очиб бера қолди. Кейин уйга киргач, опасидан яна чимчилашми ёки шапалоқми кутиб, туртди. Муддаосига етди: юзига шапалоқ тушиб, янада авжга чиқди.

Бу ҳунарларни сабр билан ўргатган иблис миннатдор устознинг жилмайиши билан унга қараб кўйди.

Синглисидан фарқли ўлароқ, Офтобхон ҳам йиғлагиси, дардларини юракдан чиқариб ташлагиси келарди, бироқ ўзини тутишга мажбур эди. Агар йиғласа, йиғисининг сабибини онасига ёки отасига тушунтириб бериши керак бўлади. Уларга қизнинг дарди бегона, айтгани билан фаҳм этишмайди. Чунки уларнинг олами ўзга, дарди бошқа. Дардсизнинг олдида бошимни оғритма, деганларидек, қиз уларга юрагини очолмайди. Йиғласа-ю, сабабини айтмаса, шубҳасизки, Салоҳиддин билан ораларидаги муносабатдан гап очилади. Дардини Салоҳиддин тушунадигандай эди. Кеча у ҳам гапни ҳазилга буриб, онасини масҳара қилди. “Ҳазиллашдим, кечир”, деди, аммо бу узрхоҳлиги билан дилпора қизнинг яраланган қалбига малҳам қўя олмади. Онасининг нотўғри ишларини Офтобхоннинг ўзи ҳам билади. Лекин унга қарши гапиролмайди. Онасининг қусурларини бировнинг оғзидан эшитиш эса унга оғир, жуда оғир. Икки оила орасидаги муносабатнинг кундан кунга ёмонлашиб бораётгани, охир-оқибат эса ришталар узилиб кетиши унга оддий воқеа бўлиб туюлмасди. Ака-укалар юз кўрмас бўлиб кетган куни унинг назарида қиёмат бошланиши шарт эди. Қиёмат бошланиб, ҳаммани ер юта қолса-ку, яхши бўларди-я, қалб азобларидан қутуларди-я! Бошланмаса-чи, ер ютмаса-чи? Ана унда онаси ва отаси томонидан жорий этилган янги тартиб бўйича яшай бошлайди: бобоси каби суюмли бўлиб қолган амакисини кўрганда юзини тескари буради, салом бермайди. Саломига меҳрибонлик билан алик олиб, “илойим бахтли бўлгин, қизим”, деб дуо қилиб кўювчи кеннойсига қарамайди. Ака ва укалари ҳисобланган Салоҳиддин, Баҳриддин, Нуриддиндан юзини тескари буради. Салоҳиддин билан Баҳриддин-ку, вазиятни тушунишар, “опажон” деб кучоқлаб оладиган Нуриддин нима деб ўйлайди?

Ота-оналари-ку, уй талашишяпти. Улар-чи?

Фарзанд ҳар қандай вазиятда ота-онага тобе, дейишади. Наҳот бу қабих вазиятда ҳам уларга кулоқ солиш шарт бўлса? “Амакингга салом берма, болалари билан гаплашма”, деган буйруқни бажариш ҳам фарзандлик бурчига кирадими? Шу инсофданми?

Офтобхонни шу саволлар қийнайди. Онасининг узатиб юбориш ҳақидаги гапларини эшитганда баъзан кўнгли таскин топгандай ҳам бўлади. Шу уйдан тезроқ чиқиб кетса, бу машмашалардан тезроқ нари кетса олам гулистонга айланадигандай туюлади. Бироқ, тўла хотиржам бўла олмайди. Борган ерига “келиннинг отаси билан амакиси юзкўрмас бўлиб кетган экан”, деган гап етмайдими?

Бу ҳол кимгадир арзимасдай туюлар, аммо Офтобхон учун бу иснод. Бу иснод уни ертубан қилиши керак эди. Агар қиз бола номусини йўқотса уни лаънатлайдилар. Лекин ака-ука ёки она-сингил юзкўрмас бўлиб кетса биров индамайди. Ахир бу ҳам номуссизликка, виждонсизликка кирмайдими? Мана шу саволлар гирдобиданда қиз оила номуссизлигидан қутилиш йўллари изларди, изларди-ю, топа олмасди. Баъзан онаси билан ёлғиз ўтирганда “Ойи, амакилар кўчиб кетишса, бизларни ҳам турмушга узатсангиз адамлар билан шўппайиб ўтирасизми?” дегиси келарди. Бу саволига онасининг “Куёвлардан биттасини ичқуёв қиламан”, деб жавоб қайтаришини ҳам билади. Аммо “сизнинг бу феълингизга қайси ичқуёв чидаркин?” дея олмайди.

Офтобхон хаёлида чора излаб-излаб “бу дунёнинг нимаси яхши? Ундан кета қолган афзал эмаси?” деган тўхтамга ҳам келади. Шунда кўрқиб, юраги орқасига тортиб кетади.

Бу кеч Ойниса билан ёвлашиб, онасидан қарғиш олгач, жойига ётиб олди. Унсиз йиғлади. Ойниса тинчигач, ҳовлида амакиси билан отасининг гўнғир-гўнғир овозларини эшитиб, сергакланди. Қанча диққат қилмасин, гапларини яхши эшита олмади. Фақат зина яқинида овозлар баландлагач, эшитди. Ҳаммасини эшитди. Эшитди-ю, бадани музлаб кетди. “Бу дунёда

яшашнинг ҳеч бир қизиғи йўқ...” Аҳён-аҳёнда уйғонаётган бу фикр хаёлини яна ёритди. Бу сафар нима учундир кўркмади...

БОМБАНИНГ ПОРТЛАШИ

Тунни руҳ азоби билан ўтказган Офтобхон “бошим оғрияпти” деган баҳона билан мактабга бормади. Қизларининг турли баҳоналар билан мактабдан қолишига Ободхон монелик қилмасди. “Ҳа, мактабинг ўла қолсин, тузукроқ ўқитмайдиам, дамнингни ол”, деб кўя қолади. Бугун “ўқишларингнинг охири кўришиб қолди, энди бормасанг ҳам бўлаверади”, деб қизига узок муддатли таътил берди. Офтобхон бир пиёла чойни чала ярим ичиб, хонасига кириб ётганича ташқарига чиқмади.

Ойниса ҳам яхши ухломмаган эди. У ҳам мактабга бормасликни ният қилиб эди. Бирок, опасининг ниятини билиб, фикридан қайтди. Синглисини эргаштириб мактабига жўнади.

Эрининг кўчага отланаётганини кўрган Ободхон гўрков амакиваччасиникига бориб тўнларни олиб келишни яна тайинлади.

-Бугун вақтим йўқ,- деди Саттор,-ҳозир қурилиш бозорига бораман. Арзонроқ ғишт учраса олиб келаман. Амакиваччангга телпон қил, тўнларни сақлаб турсин.

Эрининг шу бугуноқ девор олиш ҳаракатига тушишини кутмаган Ободхон қувониб кетди:

-Вой ақлгинангиздан айланай,-шундай деб Сатторни елкасидан қучди.-Тўн ачиб қоладиган нарса эмас, тура туради. Бу ишни тезлатинг.

Кўчани супураётган Робия қайнисини кўриб, саломлашиш учун қадини ростлади. Бирок, Саттор қайнилик бурчини бажармади – салом бермади. Индамай ўтиб кетди. Робия аввал ажабланди, кейин хўрлиги келди. Ўзи айтган биринчи бомба ўз оёғи остида портлаб, руҳини мажруҳ қилди. Кўзлари ёшланди. Супургини четга отиб, уйга кириб хўнграб-хўнграб йиғлагиси келди. Робия бу хонадонга келин бўлиб қадам босиб келганида уларнинг муносабати кеннойи-қайни эмас, опа-ука мартабасида эди. Сатторнинг ўзи бир неча марта “Менинг опам йўқ эди, сиз менга опасиз, уйлансам келинингизга овсин эмас, унга ҳам опа бўласиз”, дер эди. Робия бу гапдан қувонарди. Сингил-келин келишини орзиқиб кутарди. Қайнисининг кийим-бошларига гард юқтирмасди. Бирон сабаб билан акаси тергаса ҳаммиша Сатторнинг ёнини олиб турарди. Қайниси кеч қолгудай бўлса ухламай кутарди. Аввал қайнонаси билан бирга ўтириб кутарди. Фарида қайтиш қилгач, ёлғиз кутадиغان бўлди. Чунки энди у фақат опа эмас, меҳрибон она масъулиятини ҳам зиммасига олган эди.

Робияни опа, ўзини ука деган инсон салом бермай ўтиб кетди...

Кечқурунги ака-ука машмашасининг сўнгида айтилган аҳд Робия юрагини қалқитиб юборди. Жаҳлдан бўзариб уйга кирган эрига индамади. Овутиш учун айтилган ҳар бир сўз ғазаб оташига мой каби қуйилиши мумкинлигини билди. Робия туни билан ўз ёғига ўзи қоврилса-да, “Сатторжон бу гапни жаҳл устида айтиб юбордилар, бунчаликка бормаслар”, деб умид қилган эди. Қайнисининг салом бермай ўтиши умидини пучга чиқарди, аҳднинг қатъий эканидан далолат берди.

Кечқурунги гапни онаси билан бирга айвонда ўтирган Салоҳиддин ҳам эшитган, отасининг қайтаётганини кўриб ўз хонасига кириб кетган эди. Эрталаб нонушта тайёр бўлишига карамай, бир пиёла чой ҳам ичмади. Саф текширувига кеч қолиши мумкинлигини баҳона қилиб шошилиб чиқиб кетди. Робия ўғлининг баҳона қилаётганини сизди. Салоҳиддиннинг кўнглидан нималар кечаётганини ҳис қилгани учун ҳам “бугун келасанми?” деб сўрамади. Тўлқин бугун ишга кечроқ бормоқчи эди, шу сабабли шошилмади.

Робия кўз ёшлари билан кирса, эрининг кўнглини янада вайрон қилиб юбориши мумкинлигини билиб, супуришда давом этди. Ўғли ўқишга кетди, ўртоқлари билан кўришиб

кўнгил чигиллари бир оз бўлса-да, ечилади. Эри иш билан овунади. Бу ғурбатхонада бир ўзи қолади...

Ғурбатхона?!

Қайнонаси, қайнотаси ўтган уйни ғурбатхона дейиш? Хаёлига келган бу фикрдан ўзи ҳам ғашланди. Бундай бемаъни хаёлларни қувмоқчи бўлгандай тезроқ супура бошлади. Ўзи яшайдиган уй қаршисини супуриб бўлиб қаддини ростлади-да, овсини томонини супуриш ёки супурмасликни ўйлаб қолди. Қизлари ишга ярайдиган ёшга етганидан бери Ободхон қўлига супурги ушламайди. Баъзан қизлар “ҳадеб мен супуравераманми” деб аразлашиб қолишса, хонадоннинг бош келини Робия вазифасини беминнатгина адо этиб қўярди. Кўчага супурги билан чиққан кезлари ҳеч қачон ажратмаган. Ҳозир ҳам ажратиш нияти йўқ, фақат бу томонни супураётганимда овсиним чиқиб бир захарли гап айтвормасмикин, деган ҳавотирда эди.

Тўлқин чиқиб, хотинига қараб “нега сен супурасан, ўзлари супурмайдими?” дегиси келди-ю, ўзини тутди. Совуққина қилиб “кетяпман”, деди. Робия синиқ овозда “яхши бориб келинг”, деди...

Тўлқин кетиши билан “ҳорманг кеннойи, овсинингиз уйдадилар?” деган овозни эшитиб, орқасига қаради. Ободхоннинг мижозини кўриб, истамайгина сўрашди. Робия бу хотинни яхши танитайди, исмини ҳам билмайди. Овсинига мижоз эканини билади халос. Лекин остона хатлаши билан атрофга олазарақ қарайвергани учун ёқтирмайди. Ҳозир хушламайгина сўрашганининг боиси ҳам шунда.

-Уйдалар шекилли, кираверинг,-деб ишини давом эттирди.

Мижозга унинг бу қилиғи малол келиб, лабини буриб қўйди. Остона хатлаб икки марта “Ободхон опа!” деб чакирди-да, жавоб бўлишини кутмай айвон сари юрди. Ободхон сохта жилмайиш билан уни кутиб олди. Мижоз ўтириб, дуо қилгач, ҳол-аҳвол сўраган эди, йиғламсираганича бошига тушган кулфатни баён қилиб берди. Мижоз азага келган хотин таъзия билдирганидай унга тасалли берди-да:

-Аттанг, ҳозир шу нарсаларнинг бозори чакқониди-я!-деб афсусланди. Кейин:-Муллакангиз милиса-ку, эплай олмадими?-деб сўраб, Ободхоннинг ярасига туз сепди.

-Вой, нима деяпсиз! Буларга иши тушган одамнинг икки дунёда косаси оқармайди-я!-деди Ободхон лабини буриб.-Турган-битгани - аммамнинг бузоғи. Шунинг учун ҳам кўкармайди-да.. Туғилганидан бери майорми, сержантми, бир бало.

-Вой, шунақами, овсинингизнинг димоклари жа-а баланд-ку?-Мижоз шундай деб “ҳеч ким йўқмикин?” деган ҳавотирда дарвозахонага қараб олди. Кўнгли тичигач, давом этди:-Мен эрининг қўли анча узунмикин, депман.

-Димокқиналарига қурт тушсин. Ўзларининг назарларида эрларининг қўллари нақ қуёшгача етади. Шулар билан муроса қилиб яшаётганимга менга минг марта раҳмат дейиш керак.

-Ободхон опа!

Таниш овозни эшитиб дарвозахонага қаради. Остона хатлаб ўтиб, айвон томон қараб турган Махсумани кўрди-ю, афтини буриштирди

-Оббо... энди оғримаган бошимга шу етишмай турувди,-деди

-Нима дедингиз?-деди мижоз унинг бу гапига тушунмай.

-Нозик меҳмон келиб қолди, сингилжоним. Молни олишим билан сизга телпон қиламан. Бозордан кеч қолманг, эрталабки бозорнинг тушуми яхши бўлади,-шундай деб Ободхон ўрнидан турди.

-Молни бошқалардан олмай турайми?

-Озгина сабр қилинг.

-Сабр дейсиз-у, бу ёқда тирикчилик нима бўлади?

-Худо берса, тирикчиликка бало ҳам урмайди. Худо деб туринг.

Мижоз эътироз билдирмоқчи бўлганида Махсума яна чақирди.

-Ҳозир,-деди Ободхон ғашланиб,- вой-воей, одамлар бунча бесабр-а!

Дарвозахонада мижозни кузатиб, Махсумани худди қадрдонидай кутиб олди. Ичкари бошлай туриб ҳовлидаги хўрозга кўзи тушди-да, меҳмонни ҳам унутгандай:

-Кишт-е, шунчаям сурбет бўласанми, а!-деб ҳайдагач, нариги айвон томон қараб овозини баландлатди:-Ҳой Нуриддин! Хўроз ўлгуригни қама, ҳамма ёқни титиб ташлади,-кейин меҳмонга қаради:-Махсумахон сингилжоним, тортинмай кираверинг. Шу каталакка боши сиғса кети сиғмайди-ю, хўроз боқишларига ўлайми.

Ичкари киришгач, Ободхон дастурхон солмоқчи бўлди. Махсума унамади.

-Опа, ҳадеб телпонда безор қилавермай, йўл-йўлакай кириб, хабар олай дедим. Ишларимиз нима бўляпти?

-Нима бўларди, ҳаракат қиляпмиз,-деди Ободхон, бу саволдан энсаси қотганини яширмай.

-Тезроқ бўлгани яхшийди. “Муллакам милиса, бир соатда тўғирлаб ташлайди”, девдингиз.

-Вой, Махсумахон, бу дунёнинг одамига ярашмайдиган гапни айтасиз-а? Бир соатда ё бир кунда битадиган ишми шу?

-Буни мен тўқиганим йўқ, ўзингизнинг оғзингиздан чиққан гапни айтяпман.

-Озгина кутинг, бесабр бўлманг, сингилжон.

-Мен-ку, қанча бўлсаям сабр қилавераман-а, лекин кетишимда анча қарз олгандим, қистаб келишяпти.

-Қистаб келишса тушунтирингда.

-Тушунтиряпман...-Махсума шундай деб афсус билан хўрсинди,- аммо тепасида прасенти бор, кун ўтган сайин туғяпти.

-Энди бунисига мен айбдор эмасман. Мен сизга “қарз олинг, тепасига прасан қўйдириг”, демаганман. Ўзингиз пиширган ош...

-Ўшанда гапингизга кирмаганимда шу ғалвалар йўқ эди.

-Менга осонми?-деди жеркиб Ободхон.- Отамнинг ўлишини билганимда бир қоп кепакка сотиб юборардим, дейишган. Мен билибманми ўлгуларнинг ҳийласини. Энди гап бундай: иш шу бир-икки кун ичида пишади. Божхонадан ўзим битта одам топдим. Лекин озгина чиқими бўлади. Чиқим ўртада, яна “билмабман”деб юрманг.

Бу гапни эшитиб, Махсума норози қиёфада бош чайқади:

-Йўқ. опажон, чиқимини мен билмайман. Ҳамма ғалвани ўзингиз бошладингизми, ҳар қанақа чиқимини ҳам ўзингиз тўлайсиз,-деди қатъий оҳангда.

-Вой савил, мен бўйнингиздан судраб мажбур қилибманми? Ёш бола эмассиз-ку, бурнингизни оқизиб, орқамдан эргашадиган. Ақлингиз энди кириб қолдими?

-Ҳа, ақлим кириб қолди. Майли, яна икки кун кутаман. Учинчи кун молимнинг ҳақини тўлайсиз.

Жувондан бундай қатъийликни кутмаган Ободхон уни биринчи марта кўраётгандай тикилиб қараб қолди. Иблис “шу гапи учун сочларини битталаб юлиб ташламайсанми!” деб васваса қилди. Иблисининг амрига жон деб итоат этгиси келса-да, ўзини тутди.

-Нима дедингиз, сингилжон! Вой, кўнглимнинг кўчаси! Сиз менга шарт қўйманг, оповси!

-Бошқа иложим йўқ, уч кундан кейин келаман, пулларимни тайёрлаб қўйинг.

-Шунақами, келинг, келинг, пояндоз солиб кутиб оламан. Билиб қўйинг: агар сиз шунақа ёмонликка юрсангиз, мендан яхшилик кутманг. Мендан бир тийин ҳам ололмайсиз. Мен сизга пулни эмас, эрингизга мойдек ёқадиган икки оғиз ширин хабарни тайёрлаб қўяман.

-Қанақа хабар яна?

-У ёқларда кимларнинг қўйнига кириб чиққанингизни айтаман. Пул керакми, оила керакми, ўзингиз танлаб олинг.

-Шунчалик пастмисиз? Ёлғон гапиргани Худодан кўркмайсизми?

-Худони ишимизга аралаштирманг-у, шаштингиздан тушинг. Опа-сингиллигимизча қолайлик. Ҳали четга билла-билла кўп чиқамиз, роса бойиб кетасиз.

-Сиз билан билла бир ёққа боришдан Худо асрасин. Агар сиз дўзахга тушадиган бўлсангиз, дўзахдагилар ҳам сиздан хазар қилишса керак керак.

-А?! Тилингиз чиқиб қолибдими, оповси?

-Нима, мени меров деб ўйловдингизми? Сизда бор тил менда ҳам бор. Сизни одам деб иззатингизни қилиб юрувдим. Мен ҳозир...

Махсума Ободхоннинг бобиллаб беришини кутмай чаккон ўрнидан турди. Унинг ҳаракатига тушунмаган Ободхон:

-Ҳа, қаёққа, бир пиёла чой ичиб кетинг, сингилжон,-деб пичинг қилди.

-Чойингиз ўзингизга сийлов,-деди Махсума жаҳл оловини пасайтирмай,-мен эримни чақирай, иғво гапингиз ичингизда ириб кетмасин, ҳозироқ айта қолинг.

Ишнинг бу томонга оғиб кетишини кутмаган Ободхон шошиб қолиб, “вой, тўхтанг, сингилжон, уйдаги гап кўчага чиқмасин”, деганича унинг йўлини тўсмоқчи бўлди. Махсума унинг ҳай-ҳайлашига парво қилмай кўчага чиқди-да, эрини бошлаб қайтди. Уларнинг орқасидан кирган Робия нохуш воқеадан четда туриш учун тезгина уйига кириб кетди.

-Опагинам, мана эрим, айтинг, айтадиганингизни,-деди Махсума.

Эрнинг вазоҳати, айниқса унинг чап иягидаги чандиқ Ободхонни сал чўчитди. Чандиқни безорилик аломати, деб ўйлади. Ўтган йили бу йигитнинг автохалокатга учраганини билганида бунчалик кўркмасди.

-Вой, оповси, шунга шунчами, ҳазилни чинга айланторманг, гиргиттон,-деб бир оз паст тушишни маъқул кўрди.

Махсума жавоб бермади, унинг ўрнига эри гап бошлади:

-Нима деди бу опачанг? Айт!

Махсума Ободхоннинг гапларини такрорлагиси келмади.

-Кўйинг, турган битгани тухмат,-деди пастроқ овозда.

-Ў, менга қара, алвасти!-деди эр Ободхон сари бир қадам босиб. –Аввал ўзингни эпла. Сендақаларнинг иғвосини мен яхши биламан. Билиб қўй, мол эртага шу ерда бўлсин. Ё прасани билан тўлайсан. Мен билан ҳазиллашмаларинг.

Ободхон бир қадам орқага чекинмоқчи ҳам эди, лекин чўчиганини фош қилишни истамади. Унинг жойидан жилмай тик қараб туришини кўрган йигитнинг шашти пасайди, яна бир қадам кўйишга журъат қилмади. Ободхон буни сезди, шу боис овозини бир парда кўтарди:

-Ҳой, ўғил бола, индамаса жа-а сапчиманг, ўзингизни тутиб олинг.

-Сапчиганда нима келарди кўлингдан. Сен милиса қариндошингга ишонма. Милиса-пилисанг билан инингга кирғизвораман. Эринг қани ўзи? Чиқсин, эркак билан эркакча гаплашиб кетай!

-Эркакча гаплашасанми? Вой савил, ҳали сен эркак бўлдингми? Эркак одам хотинини бозорга солмайди.

-Нима дединг, қани қайтар-чи?

Эрнинг ҳалиги гаплари ёлғон пўписа деб ҳисобланса, буниси астойдил ғазаб эди. У вазоҳат билан Ободхонга ташланмоқчи бўлди. Эрининг феълини билган Махсума уни енгидан ушлаб, тортди. Ободхон аввалига орқасига тисарилди, кейин дод солиб уйига қочиб кирди. Аҳвол жиддийлигини кўрган Робия уйдан шошиб чиқиб, эрнинг йўлини тўсди. “Укажон, ўзингизни босинг”, деб овутишга ҳаракат қилди. Эр бисотидаги барча ҳақоратларни айтиб бўлгач, сал ховури босилди шекилли, хотинининг сўзига кириб изига қайтди. Робия уларни кўчага қадар кузатди. Дарвозахонага қайтганида айвоннинг деразасини ланг очиб олган Ободхон уларнинг изидан қарғашни бошлаб юборган эди:

-Э, гўлаймайгина кўзларинг тешилсин! Э, молларинг билан кўшмозор бўлларинг!
Қарзларингдан қутулолмай лаҳадда чирилларинг!

Робия бу қарғишлар ёмғири остидан индамай ўтиб кета олмади:

-Ободхон, бўлди энди. Қўйинг,-деди-ю, бало ёмғирини ўз бошига ўзи чақирди.

-Нимага кўярканман!-Ободхон энди унга ғазаб билан тикилганича бакира кетди.- Кўриб қувоняпсизми! Чапак чалиб ўтираверинг. Шуларнинг ҳаммаси сизларни деб бўлди. Сизлар бизларни кўролмайсизлар, ҳа! Ичларинг қозоннинг қуясидан ҳам қора! Билиб қўйларинг: ўша молларимни ўзим қайтариб оламан. Эримга “Мерседес” олиб бераман. Қизларимни бойваччаларга узатаман! Уччала чарларида уччала куёвимнинг қўлига биттадан “Мерседес”нинг калитини тутқазаман. Ҳа! Кўриб, кўйиб-куйиб адо бўлларинг!

Робия бу гапларга чидолмай кафтлари билан қулоқларини беркитганича уйига кириб кетди. Шунда ҳам Ободхоннинг жағи тинмади:

-Хой, хўрозларингни йўқотларинг! Ҳаммаёқни ахлатхона қилиб ташлади. Ахлат пулини ҳам тўлаб қўйларинг. Сенлар учун тўлайдиган аҳмоқ йўқ!

Ободхоннинг дийдиёси дарвозахона яқинида катта юк машинаси тўхтагунча давом этди. Дарвоза эшиги очилиб, эри кўрингач, уни қаршилашга шошилди.

-Пул олиб чиқ, - деди Саттор уни айвон эшиги оғзида тўхтатиб.-Бозор нархидан арзон тушди. Қурилишга олиб кетаётган экан, бу ҳам омадданда.

Машина ғиштни ағдариб, ҳайдовчи ҳаққини олиб кетгач, Саттор:

-Бозорга тушиб иккита мардикор олиб чиқай,-деди.

-Мардикорни нима қиласиз? Ғишт ташишгами? Ойниса келсин, қизларнинг ўз ташиб қўяди. Шунга ҳам пул сарф қилиш керакми? Сиз устанинг ҳаракатини қилинг. Қизигида битириб олиш керак. Кейин гап-сўз кўпаяди.

-Бу ғишт етмайди, яна камида икки машина керак. Устани ўшанда топамиз.

-Шунча ғишт етмайдими? Менга қаранг: нима, ғиштга ҳам, устага ҳам биз тўлаймизми? Девор ўртада бўлгандан кейин чикими ҳам ўртада! Акангизга айтинг.

Қани эди шундай бўла қолса! Сатторнинг яширин муддаоси ҳам шу. Лекин девор олиш ташаббуси улардан чиқди, акаси бир тийин ҳам бермайди. Чиқимни зиммасига олишдан ўзга чора йўқ.

Саттор бунга айтиб тушунтирмоқчи эди, Ободхон катта кўча томон имлади:

-Қаранг, амакингизми? Шу етмай турувди.

-Нимага унақа дейсан? Қўрқма, сенинг ош-нонингни еб кетмайдилар.

-Мен уни айтаётганим йўқ. Фақат... деворни айтмай туринг, гап чайналмасин.

-Сен айтмасанг ҳам ақлим етади,- Саттор шундай деб жилмайганича амакисига пешвоз чиқиб, кучоқлаб кўришди.

ҚАБРГА САНЧИЛГАН ЎҚ

Баъзан кишининг ақли бовар қилмайдиган воқеалар юз беради. Кайфиятинг синиқ, ҳатто яхши одамлар суҳбати ҳам ёқмайди. Ана шундай пайтда албатта сенга ёмонлар дуч келишади-ю, шундоғам синиқ кайфиятингни парча-парча қилиб ташлашади.

Тўлқин укаси билан бўлган кечки тўқнашувдан кейин бўлари бўлган эди. Агар укасининг гапи қутилмаганда янграганда бунчалик азоб чекмасди. Тўлқин шундай гап қачондир айтилишини кутиб яшаётган эди. Кутса-да, “эхтимол адашаётгандирман, бу оқибатга бормас”, деган умид билан ўзини овутиб келаётганди. “Укам “уйни сотамиз ё ховлини ўртадан бўламиз” деб қолса, ер ёрилиб ҳаммани ер ютиб кетармикин?” деб ҳам ўйларди.

Ўша гап айтилди.

Ер ёрилмади, бировни ер ҳам ютмади.

Шундай осонгина учар экан бу гап тилдан.

Лаблар ҳатто титрамас ҳам экан...

Бироқ...

Қулоқлардан осонгина ўтган бу гап ўққа айланиб юракка қадалиши ўрнига ер ютгани яхшироқ эмасмиди.

Акасига қарата ғазаб билан айтилган бу сўзлар ҳовлига сингиб кетмай, ўққа айланиши, учиб бориб қабристондаги икки гўрга санчилиши-чи?

Тўппончадан учиб баданга санчилган ўқнинг давоси бор. Қалбга санчилган сўз ўқлари давосиз.

Агар бу сўз ўқлари жигаринг томонидан узилган бўлса сен учун қиёмат бошланибди...

Яраланган Тўлқиннинг туни тун эмас, гўё лаҳад зимистони бўлди. Ҳаётдан тўйиб кетди. Миллиардлаб одамларга етиб ортаётган ҳаво унга етмаётгандай туюлди. Бир вақтлар тасодифан йўлиққан фолбин унга “сен узоқ яшайсан, шундай узоқ яшайсанки, ҳаёт жонингга ҳам тегиб кетади. Ўлгинг келади. Аммо ўлолмайсан”, деган эди. Тунда фолбиннинг шу башорати беҳос ёдига тушди. “Ҳаётдан тўйишим бошландими? Яна қанча давом этади бу? Ҳовлини бўлиш машмашаси бошимга битган балоларнинг ҳаммасими ё бундан баттарлари ҳам борми?” – уйқусиз тун унинг бу саволларига жавоб бера олмади.

Шундай кайфиятда ишга борганида биринчи учрашгани Қўрқмас бўлди. Кеча у олиб бораётган “Иш”билан танишиб, фикрларини бошлиққа баён қилган, унинг бу соҳага яроқсизлигини баён этувчи билдирги ҳам ёзиб берган эди.

Қўрқмас тил учуда салом берди, Тўлқин бош ирғаб, хоҳламайгина алик олди. Қўрқмас, гапни айлантирмай муддаога кўчиб кўя қолди:

-Келдиёровнинг ишидан четлатганингиз етмай, энди бутунлай хайдатмоқчимисиз?

-Бу соҳадан кетсангиз ўзингиз учун ҳам яхши бўлади,-деди Тўлқин маслаҳат оҳангида.

-Мен сизга нима ёмонлик қилдим?

-Шахсан менга ёмонлигингиз йўқ. Мен ҳам сизга ёмонлик қилмоқчи эмасман. Агар вақтида бошқа касб қилсангиз ўзингизга яхши.

-Ишимнинг нимаси сизга ёқмаяпти?

-Қизни ким зўрлаган деб гумон қиляпсиз? Ғайрат Санақуловми? Кимни қамоққа олдингиз? Шухрат Санақуловними? Нега?

-Булар ака-ука.

-Биламан. Лекин воқеа содир бўлган куни Шухрат Санақулов Кореяда бўлган.

-Бунга менам биламан. Мен айбни унга ағдармоқчи эмасман. Акасини уч-тўрт кун қамаб кўйсам, укасини топиб беришади. Бу синовдан ўтган услуб-ку, нега менга ёпишиб олдингиз?

-Бу синалган, лекин синовдан ўтмаган аҳмақона услуб. Жиноятлар бир-бирига ўхшамайди, уни очиш услуби ҳам ўзгача бўлади. Агар шунга ақлингиз етмаётган бўлса...

-Бу гапингизни кўп эшитдим,-деди Қўрқмас энди дағалроқ оҳангда.-Хўп, мени ишдан четлатишларини талаб қилибсиз. Мен шу соҳадан кетсам сизнинг бахтингиз очиладими? Йўлингизни мен тўсиб турувдимми?

-Менинг бахтимни ўзимга қўйиб беринг. Ўзингизни ўйланг.

-Унда сиз ҳам ўзингизни ўйлайверинг. Мени сиз ишга олмагансиз, бўшатиш ҳам қўлингиздан келмайди. Билиб қўйинг, бу адолатингиз билан узоққа боролмайсиз.

-Қаергача боришимни ўзим яхши биламан.

-Яхшиси билдиргингизни қайтариб олинг.

-Катта кетишингизга қараганда елка тираб турган тоғингиз бақувватга ўхшайди. Майли, суянаверинг.

Телефон жириглаб уларнинг суҳбати узилди. Тўлқин гўшакни ола туриб қатъи тарзда:

-Қайтариб оладиган билдиргини ёзмай кўя қоламан,-деди. Кейин гўшакни қулоғига тутди: - Майор Илёсов.

-Адаси, бу менман...

-Ҳозир...-Робиянинг овозини эшитиб Қўркмасга қаради:-Бошқа гапингиз бўлмаса мени ҳоли қолдиринг. Бу хонага бошқа кирмасангиз яна ҳам яхши.

Қўркмас унга ғазаб билан тикилганича: “ҳали кўрамиз, олдимга ўзинг эмаклар борасан!” деб чиқиб кетди.

-Тинчликми, нима гап?- деб сўради Тўлқин нохуш оҳангда.

-Адаси... Сатторжон бир мошина ғишт олиб келдилар,-деди Робия айбдор одам оҳангида.

-Олиб келса нима бўпти?-деди Тўлқин кўрслик билан.

-Билмадим... ростданам ҳовлини бўладилар шекилли...

-Бўлса мен нима қилай!-Тўлқин шундай деб бақириб столни муштлади.-Менга қара, ғишт олиб келадими, бало олиб келадими, ҳозир менга телпон қилишинг шартмиди! Мен ишдаман. Тушунасанми ё йўқми?!

-Адаси...

-Нима, адаси!

-Амаким ҳам келувдилар...

-Қайси амакинг?

-Иброҳим амаким...

Бу хабардан кейин Тўлқин шаштидан бир оз тушди. Ўғлининг Шербулоққа бориб келганини эслаб, амакисининг қандай мақсадда келганини англади-ю, кўнглига ёруғлик оралагандай бўлди.

-Келган бўлсалар дарров овқатга уннамайсанми?-деди Тўлқин юмшоқроқ оҳангда.

-Пешинга келиб-кетармикинсиз, девдим... жуда ғалати бўляпти-да?

-Нимаси ғалати?

-Олдинлари тўғри бизникига кириб келардилар. Бу сафар... у ёққа кириб кетдилар. Киришни ҳам кирмасликни ҳам билмай турибман.

-Бу нима деганинг?

-Ободхоннинг феълини биласиз-ку?

-Феълига ўт тушсин унинг. Афтига қарама, кириб сўрашиб чиқ. –Шундай деб гапни калта қилди-да, гўшакни ўрнига қўйди.

Энди нима қилишини билмай гарангсиб ўтирди. Амакисининг мақсадини билади. Ҳовлини бўлиш учун ғишт туширилгани ҳам унга маълум. Амакиси муроасага келтириш йўлини қидиради. Укаси айб ахлатини у томон ағдариши шубҳасиз. Амакиси бу айбловларга ишонадими? Ўртада Тўлқин моховдек бўлиб қолаверадими? Амакиси муроасага келтириш йўлини қидириб топа оладими?

МАРДИКОРЛАР

Иброҳим дарвоза олдида уюлиб турган ғиштларни кўрди-ю, руҳларнинг ҳавотири бежиз эмаслигини англади. Ўзича “кеч қолибман шекилли”, деб ўйлаб кўнгли ғашланди. Салоҳиддин билан бўлган суҳбатдан сўнг ака-укага айтиш учун ўйлаб қўйган гаплари энди фойдасиз эканини фаҳмлади. Энди бу хонадон остонасини босиб ўтгунига қадар янгича йўл ўйлаб топиши керак эди. Қисқа муддатда ўйлаб топгани – бу сафар одатни қанда қилиб, уканинг уйига қадам ранжида қилиш бўлди. Бу ҳолатдан беҳабар Робия ҳам ажабланиб, ҳам хавотираниб, эрига кўнғироқ қилган эди.

Саттор ҳам Ободхон ҳам Иброҳим амакиларини суюкли меҳмон каби қаршиладилар. Оғзи чакқон Ободхоннинг қўл-оёғи ҳам чакқон бўлиб қолди. Ичкари уйда ётган Офтобхонни турғизди, она-бола дастурхон тузашга киришди.

Иброҳим салом-алиқдан сўнг “озгина гина қилиб қўйиш фойдадан ҳоли бўлмас”, деган қарорга келди:

-Бормисан, жиян, аканг-у йилда бир бўлса ҳам хабар олиб туради, сен анқонинг уруғидай бўлиб кетдинг-ку, а?

Саттор “ҳа, энди...” деб гапиришга арзигулик баҳона изляятувди, мушкулини хотини осон қилиб қўя қолди:

-Амаки, тирикчиликдан ортмай қолдик. Ўзингиз кўриб турибсиз-ку, рўзғор деганлари ютворай деяпти.

-Рўзғорнинг оғзи карнайдай очиб ташланса – ютаман, дейди. Нафсга қараб эмас, қоринга қараб очилса – ютмайди,-деди Иброҳим келинига қараб.

-Вой. қизиқсиз-а, амаки, ҳозир шаҳарда қорин тўйғазиш ҳам осон эмас.

-Ношукур бўлманг, қизим. Сизга бир ривоят айтиб берайми?

-Ривоят билан қорин тўядими, амаки?

-Эҳтимол тўйиб қолар, сиз эшитинг, қизингиз ҳам эшитсин, ўтир қизим,-Офтобхон итоат билан ўтиргач, Иброҳим Ободхонга қараганича ривоятни бошлади:-Бир одам хуфтон намозини ўқиш учун жала қуяётганига қарамай масжидга кетаётган экан. Бир маҳал тойиб, кўлмакка йиқилибди-да: “Эй Аллоҳим, ўзингга шукур, йиқитдинг-у, кўлимни синдирмадинг”, дебди. Бир оз юргач, бу сафар ариққа йиқилибди-да: “Эй Аллоҳим, ўзингга шукур, йиқитдинг-у, оёғимни синдирмадинг”, дебди. Шунда бир йигит кўлида чироқ билан пайдо бўлиб:”Отахон, мен сизни масжидга кузатиб қўяман”, дебди. Манзилга етгач, у одам йигитдан: “Сен кимсан, кимнинг ҳаққига дуо қилай?” деб сўрабди. “Мен шайтонман, йигит киёфасига кирганман”. Бу гапдан отахон ажабланиб: “Бу қанақаси, шайтон бировга яхшилик қилмас эди-ку?”- дебди. “Ҳа, яхшилик қилмайман,-дебди шайтон,-Сен биринчи марта йиқилиб Аллоҳга шукур қилганингда Аллоҳ “Бандам азобланса ҳам менга шукур қилди, гувоҳ бўлинглар, шу шукрона ҳурмати мен унинг гуноҳларидан кечдим”, деди. Иккинчи марта йиқилиб, шукур қилганингда Аллоҳ шу шукронанг ҳурмати қариндошларингнинг ҳам гуноҳларини кечириб юборди. Агар учинчи марта йиқилиб шукур қилганингда Аллоҳ барча мусулмонларнинг гуноҳларини кечириб юбормоқчи эди. Мен бунга йўл қўймаслик учун сени бу ерга омон-эсон етаклаб келдим”, деган экан. Ана шунақа, келин, шукр қилишнинг савоби жуда катта.

-Бу ривоятингиз гуноҳкорлар учун экан. Бизда гуноҳ йўқ, ўзимиз йиғиб-териб қорнимизни тўйғазиб юрибмиз.

Келинининг гапидан Иброҳимнинг энсаси қотди. Бу суҳбатга ёш қизнинг гувоҳ бўлишини маъқул кўрмай “Қизим, сен дарсларингни қилавер”, деб унга ижозат берди.

-Келин, сиз ундай фикр қилманг. Ҳаммаларимизда озми-кўпми гуноҳ бор. Ҳаммаларимиз бу гуноҳлар учун жавоб берамиз,- Иброҳим шу гапни айтгач, Ободхон билан суҳбатлашиш истаги йўқлигини ҳам билдиргиси келиб, Сатторга юзланди:-Мен сендан хафа эмасман, жиян, ўзи илм одамлари шунақароқ бўлишади. Сен дадангга ўхшадинг. Дадангни ҳам ўзим келиб кўриб турмасам, борай демасди. Илмни гуллашиб юрибсанми, баъзи нодонларга ўхшаб ташлаб юбормадингми, ишқилиб?-шундай деб синов назари билан тикилди. Аслида унинг илмни ташлаганини Салоҳиддиндан эшитган бўлса-да, тўғридан-тўғри насихат қилмай, ўзини беҳабардай тутмоқда эди.

Саттор амакисининг ўткир нигоҳига дош беролмай, пастга қаради-да:

-Ҳа, энди ғимирлаб турибмиз,-деб мижғовланди.

Эрининг бу ҳолда фош бўлишини истамаган Ободхон гапни илиб кетди:

-Вой амаки-ей, илм-илм дейсиз, ҳозир биров илмга қарамаяпти, чўнтакка қараяпти.

-Келин, сизга ўхшаганлар балки чўнтакка қараётгандир. Лекин одамлар илмга қарайди. Олим одамнинг мартабаси Аллоҳнинг олдида ҳам баланд туради, билмасангиз билиб қўйинг. Менам кишлоқда “Жияним олим”, деб керилиб юраман. “Жияним милиса”, деб мақтанмайман. Чунки милиса кишлоғимизда ҳам бор, олим эса йўқ. Илгарилари “Иброҳим Тошканддаги олим Шавкатнинг укаси”, дейишса бир қоп семирардим. Ана энди отасининг номини бу улўглаб юрибди. Бўш келма, жиян.

-Ҳа... энди қўлдан келганича...

Ободхон эрига “мунча миждовланасиз!” деган маънода норози қаради. Саттор эса гапини йўқотиб, амакисидан ҳол-аҳвол сўрашни ҳам унутди.

Орага сукут чўқди. Иброҳим топган усули яхши самара беришига ишонч ҳосил қилиб, яна гап бошлади:

-Ғиштни аканг туширтирдим? Пастга қурилиш қилмоқчидирда, а? Тўғри ўйлабди. Ўғлини уйлантирадиган бўлса, яна битта уй керак. Асли пастдаги уйланинг анча нураб қолган. Пойдеворининг мазаси йўғиди. Пахсасини ўзим уриб берувдим. Эслайсанми? Чиллакдек оёғинг билан лой тепаман, деб хархаша қилардинг. Аданг раҳматли “шамоллаб қоласан”, деб унамасди. Ака-ука жудаям аҳил эдиларинг. Мен болларимга сенларни мисол қилиб айтиб, тергаб турардим. Аканг сенга вақтида оталик ҳам қилди, энди қанотига кириб, тўйларини ўтказишиб берсанг, барака топаверасан. Аканинг дуоси отанинг дуоси каби бўлади. Эски китобларда ёзилган: ука қўй сўйиб худойи қилмоқчи экан, шунда ғойибдан бир садо келибди: “эй йигит, эсингдами, битта арзимас гап билан акангнинг кўнглини оғритган эдинг. Сен аввал акангдан узр сўраб, унинг розилигини олгин, кейин қўйни сўй. Акангнинг ризолиги бўлмаса, худойига сўядиган қўйинг қабул эмас”.

-Ҳа... энди акалар ҳам ҳар ҳил бўлишади,-деди Саттор.

-Гапинг тўғри. Мен ҳаётда ҳар ҳилини кўрдим. Ота-онасидан кейин ҳовлини бўлиб олганларини ҳам, укаларини қийратиб ҳайдаганларини ҳам учратдим. Булар Аллоҳ олдида нима деб жавоб беришларини билмайдилар ҳали. Ҳовлини бўлиб ташлайдиган ғишт деворни одам қўли билан тиклайди. Уни вақти келиб бузиб ташласа бўлади. Ғиштларни бошқа хайрли жойга ишлатиш мумкин. Лекин ака-укаларнинг қалбидаги девор ҳам бор. Уни иблис тиклайди. Иблис тиклаган деворни бузиб бўлмайди. Ҳовлида ғишт девор териш бошланмай туриб иблис қалбларга девор уришни жадаллаштиради. Қалбдаги девор пухта равишда тикланганидан кейин ҳовлидаги ғишт деворга навбат келади. Уста ғишт теради, мардикор унга қарашади. Иблис қалбларга девор ураётганида унга ака-укалар билан овсинлар мардикорлик қилиб туришади. Шу мардикорликлари учун қиёматда жазо олишади. Бировига кам, бировига кўп жазо берилмайди, жазо баб-баравар бўлади. Худога шукур, сенлар бу тоифадан эмассанлар.

-Амаки, зўр-зўр гапларни топиб гапирасизу лекин, дунёда шунақа акалар, шунақа овсинлар борки...

-Чойингга қара!

Эрининг зарда оҳангидаги буйруғи Ободхонни гапдан тўхтатди. Иброҳим хотиннинг мақсадини англаб, томоғини кириб қўйди. Ободхон ковоқ уйиб ўтирган эрига бир қараб олиб: “Шунақа, тўғри гап тўққанингга ҳам ёқмайди”, деб минғирлаганича ошхона томон юрди. Чой дамлаётганида тўртта нон кўтарган Робия кириб келди. Ободхон овсинига “кўзим учиб турувди!” деган маънода чимирилиб қаради.

Робия чимирилишга жавобан бу ерга чиқиши сабабини айтиши лозимлигини англади:

-Амаким келибдилар...-деб нонни узатди.

-Ҳа, амакингиз келиб қолдилар,- Ободхон овсини узатган нонни олмади:- киринг, ўзингиз олиб кираверинг.

Робия кириб саломлашди. Саттор у узатган нонларни олиб, биттасини синдирди. Иброҳим Робиядан ҳол-аҳвол сўраётганида Ободхон чойнак кўтариб кирди. Сухбат қовушмай қолди. Иброҳим у ёқ-бу ёқдан гапиравериб толиқди. Рўпарама-рўпара ўтирган икки овсин бир-бирига ташланишга шай ғанимдай кўринди кўзига. Аҳвол Салоҳиддин айтганидан ҳам батаррок эканини фаҳмлади. Робия узок ўтирмади, ховлидаги ошхонага чиқиб овқатга уннай кетди. Иброҳим хонасига кириб кетган Офтобхонни чақирди:

-Қизим, сўрини бир супуриб юбориб, тўшак солиб бер, ташқарида ўтирай, кишлоқда ҳам уйда ўтиролмайдиган бўлиб қолганман,-деди.

Сўрида жой тайёр бўлганда дастурхон ёздирмади. Бу орада Нуриддин мактабдан келиб, унга овунчоқ топилди. Нуриддин Иброҳим опоқдадасини жуда яхши кўрарди. Отаси ёки онаси билан кишлоққа борганида яйрарди. Хўрозни ҳам шу опоқдадаси берган эди. Иброҳим боланинг ўқишларини сўраб-суриштиргач, ўзининг пешонасига енгил шапати уриб кўйди.

-Эсим қурсин, сенга яна иккита хўроз ваъда қилувдим-а? Майли кейинги сафар олиб келаман.

-Олиб келманг, опоқдада,-деди Нуриддин.

-Нега?

Нуриддин Ободхон томон қараб кўйиб, овозини пастлатди:

-Кеннайим уришяптилар.Буни ҳам сўйвориб, гумдон қилармишлар.

-Йўғ-е, кеннайинг ҳазиллашган. Сўймайди. Мактабдаги ўқишинг тамом бўлса, сени кишлоққа олиб кетаман. Уч ой бизникида турасан. Хўрозвойингни ҳам олиб кетамиз. Далада би-ир яйрасин. Бу каталакда юраклари сиқилиб кетгандир. У ерда кучга кириб қайтиб, шаҳардаги энг зўр хўрозга айланади. Уни уриштириб кўрдингми?

-Бир марта уриштирувдим, ойим кулоғимдан чўздилар. Бемехр одамлар хўроз уриштираркан. Мен меҳрибон бўлишим керак экан.

Бу гап Иброҳимга маъқул тушиб, болани кучоқлаб олди.

-Ойинг тўғри айтибди. Одам дегани меҳрибон бўлмаса ҳайвондан фарқи қолмайди.

Бу дунёни ҳадемай ташлаб кетадиган қария билан дунё машмашаларидан ажаблана бошлаган болакай шу тарзда худди қалин биродарлар каби сухбатлашиб ўтиришди. Амакисининг ёнидан жой олган Саттор бу сухбатга қўшилмади. Икки келин икки ошхонада овқат тадориғи билан банд бўлдилар. Робиянинг овқати аввалроқ пишиб, уйга таклиф қилди. Лекин Иброҳим унамади. Таомни шу сўрида ейдиган бўлдилар. Ҳаммалари ўртада турган сўридан жой олдилар.

-Бир келганимда аданг раҳматли орзу қилган эди,-деди Иброҳим Сатторга қараб.-Чол-камбир ўртада ўтирамыз. Бир томондан катта келиним, бир томондан кичиги чой узатиб хизматимизни қилишади, девди. Озгина бўлса ҳам орзусига етди. Мана энди келинларимнинг хизматидан мен баҳраманд бўлиб ўтирибман, Аллоҳимга беадад шукур.

Бу гапдан кейин овсинлар бир-бирларига маъноли қараб кўйишди.

Тўлқин ваъдасига вафо қилмади: кундузи келолмади. Бошқармага бориб, кечгача қолиб кетди. Уйга келганида кечки таомни ҳам еб бўлишган эди. Сўридаги дастурхон йиғиб олиган, Иброҳим қўш ёстикқа ёнбошлаб олган эди. Қовушолмаётган Сатторга: “олим одамнинг ўқиши кўп бўлади, ўқишингни қилавер, мен оёқни узатиб, озгина дам оламан”, деб ижозат берганди.

Тўлқин келгач, Робия қайтадан дастурхон ёзди. Телевизор кўраётган Нуриддин чиқиб, адасининг ёнига ўтириб олди. Тўлқин ҳадеб қистайвергач, Иброҳим ноилож ошга қўл узатди.

-Шаҳарнинг битта яхши томони – пашша кам, - деди у, - кишлоқда кундузи пашша, кечкурун чивин ҳайдаб ош егандек бўлмайсан.

Амакисининг пашша ҳақидаги гапи беҳос бир воқеани ёдига туширди.

Шу иморат қурилиши авжга чиққан пайтлар эди. Бу сўрининг ўрнида омонат стол ва тахта ўриндиқ турарди. Ҳовли этагидаги чайла ошхона вазифасини ўтарди. Овқат пишган маҳалда адасини икки ҳамкасби йўқлаб келди. Онаси дастурхонни йиғиштириб четга қоқди-да, яна

кайтариб солди. Ўша куни овқат кечроқ қолиб, ака-уканинг қорни очиб кетган эди. Меҳмонлар тахта ўриндиқдан жой олишгач, ака-ука кечагина сомон сувоқдан чиққан уйга кириб ўтиришди.

Меҳмонлар овқаланишни бошлашганда Саттор пиқиллаб йиғлай бошлади.

-Нега йиғлаяпсан?-деб сўради Тўлқин уни пинжиги олиб.

-Қорним очиб кетди. Қаранг, улар овқатнинг ҳаммасини еб қўйишяпти.

-Жим тур. Еб қўйишмайди. Ойимга “овқат сузманг, қорнимиз тўқ”, дейишди-ку, эшитмадингми?-деб укасини овутомқчи бўлди Тўлқин.

-Алдашди, ана қаранг, яна қошиқни олишди.

-Барибир ҳаммасини ейишолмайди, косада овқат жудаям кўп. Жим турсанг, ҳозир кетишади.

Саттор акасининг гапига унча ишонмай, баттар пиқиллай бошлади. Тўлқин уни кучоқлаб яна овутиди. Болаларининг аҳволидан беҳабар Шавкат меҳмонлар билан бошлаган баҳсини давом эттирарди:

-Йўқ, мен бунга барибир йўл қўя олмайман. Бу модданинг таркибида захар жуда кўп,-деди у, бош чайқаб.

-Ҳа, кўп, буни ҳеч ким инкор этмайди,-деди тепакал меҳмон,- Лекин захар миқдори озгина камайтирилса ҳам, ҳашаротга таъсир қилмайди.

- Демак, таъсир қилишнинг бошқа йўлини топиш керак,-деди Шавкат ўжарлик билан

-Айтишга осон,-деб гапга қўшилди бақалоқ меҳмон.- Умуман, сизнинг бу ўжарлигингиз ҳозирги пайтда мутлақо ўринсиз. Сиз қарши бўлганингиз билан бу дорилар барибир ишлаб чиқаришга қўйилади. Чунки бу ишга Москва қарши эмас.

-Улар албатта қаршилиқ билдиришмайди. Қани, шу захарни Москва атрофига экилган картошкаларга сепамиз, деб кўринг-чи, нима дейишаркин?

-Бунга картошканинг нима алоқаси бор?-деб ажабланди тепакал меҳмон.

-Ҳа, баракалла. Картошканинг ҳам алоқаси йўқ, пахтанинг ҳам. Гап шу экинларга сепиладиган доридан одамларнинг захарланишида. Бу захар ҳатто бир ойлик ҳомилага ҳам таъсир этиши мумкин, шуни ҳеч ўйламадиларингми?

-Нега ўйламас эканмиз, одамларга фақатгина сиз қайғурмайсиз. Дори сепилганда ҳавфсизлик чоралари кўрилади.

-Ҳавфсизлик чораси?.. Ҳм... Бу чорага бирон заводда амал қилиш мумкиндир. Далада сигирларни битта-битта тутиб қулоғига “ўртоқ сигиржон, ҳавфсизлик чорасига амал қилинг, бу ўтларга захар сочилган, уни еманг, сутингизни захарламанг”, деб чиқасизми? Ё дори сепилганидан кейин одамлар уч-тўрт кун қаноат қилиб уйларида чикмай ўтирадилар, деб ўйлайсизми? Кимё одамзотни эзувчи душман эмас, оғирини енгил қилувчи дўсти бўлиши керак.

-Шавкатжон, сиз бу баландпарвоз гапларингизни қўйинг. Ўжарлигингизни ҳам йиғиштиринг. Бунинг ўрнига уйингизни битириб олинг, докторлик диссертациянгни тақдирини ўйласангизчи!

-Уй тикланыпти, диссертация ҳимояга тайёр. Гапингизга тушунмадим: сиз насихат қияпсизми ё раҳбарларнинг пўписаларини менга етказаяпсизми?

-Бе, Шавкатжон, қўйинг, шу гапларни, биз сиз билан масала талашгани келмадик. Ошначилигимиз ҳурмати “ҳорма, бор бўл!”га келганмиз. Ишхонадаги мажлислар жонга теккан, олинг, овқат совимасин.

Бақалоқ меҳмоннинг “овқат совимасин”, деган гапидан кейин Саттор “ана, яна ейишяпти-ку!” деди-ю, овоз чиқармасдан астойдил йиғлай бошлади.

- Жим ўтиргин, ҳозир кетишади,-деб укасига ялинди Тўлқин.

-Қорним очиб кетди...

-Ҳозир нон единг-ку?

-Барбигаям очяпти, мошхўрда ичгим келяпти...

Шавкатнинг ўжарлигими сабаб бўлди ё болларнинг бахтигами, ҳар ҳолда меҳмонлар узок ўтиришмади. Шавкат уларни тупроқ кўчага қадар кузатди. Болалар эса уйдан югуриб чиқишди. Саттор косаларга қаради-ю, “Ана, сиз мени алдадингиз, овқат қолмабди!” деб, энди овоз чиқариб йиғлай бошлади.

-Йиғлама болам, қозонда овқат бор,-деди Фарида уни бағрига олиб, эркалаб. Сўнг қайтаётган эрига қаради:- Аксига олиб овқат кам қилинганда меҳмон келади-я. Тинчликми, адаси?

- Тинчлик. Ошга пашша тушди, бошқа гап йўқ.

-Қани, пашша?-деди Саттор бу гапдан ажабланиб.

- Ҳозир ойинг сенга пашшаси йўғидан олиб келади,-деди Шавкат боланинг соддалигидан кулиб.

Фарида қозонда қолган мошхўрдани икки косага сузиб олиб келди.

-Бу озгина-ку?-деди Саттор нолиб.

Фарида нима дейишини билмай турганида Тўлқин косасидаги овқатдан уч тўрт-қошиқни укасининг косасига солди...

Овқатга қандай пашша тушганини Тўлқин кейинроқ улғайганида билди. Адасининг илмий ишига қандай қаршилиқлар бўлганини онасидан эшитган эди. Адаси илмий ишлари ҳақида унга гапирмасди. Кейинроқ “илмий изланишларимнинг меросхўри”, деб Сатторга гапирадиган бўлганди.

Тўлқин бу воқеани эслади-ю томоғига бир нима тикилди. Бу дунёнинг шўришларидан амакисига хасрат қилгиси келди. Баъзан юраги сиқилган дамларда онасини, отасини кўмсарди. Уларга дардини айтгиси, маслаҳат сўрагиси келарди. Дунё ажойибда! Ота-она тириклик пайтида уларнинг насихатлари, маслаҳатлари кишига ёқмайди. Кейин эса кўмсайверади, кўмсайверади... Баъзилар шундай ҳолларда нажот тилаб қабристонга ҳам борадилар. Ажаб! Нажотга зор мурдалардан қандай нажот бўлиши мумкин?

Тўлқин қошиқни қўйиб, беихтиёр равишда чўнтагидан сигарет чиқариб лабига қистирди. Шундагина амакисининг зийрак нигоҳига кўзи тушиб, сигаретни кўлига олиб ёғжимлади:

-Узр, амаки,-деди ҳижолатлик билан.

-Аввал кўришганимизда “чекишни ташлайман”, деб ваъда берувдинг?

-Ваъда бериш осон-ку...-Тўлқин шундай деб ҳазин жилмайди,- бажариш қийин экан.

-Адангнинг иродаси ҳам бўш эди. Эркак одам бир гапли бўлиши керак. Тўнғичинг ўқишни битирай деяптими?

-Худо хоҳласа бир-икки ойдан кейин тугатади.

-Шу болангни қишлоққа ишга юборсанг бўларди. Ўша ёқда уйлантирардик. Адангга аталган уй шундайлигича турибди.

-Невара келинни ўша уйга туширинг, деганман-ку?

-Йў-ўқ, у уй адангга аталган эди. Демак, энди сенларники. Акамнинг қайси невараси бўлса ҳам бир кунмас бир кун бориб, яшайди. Агар милиса ўғлингни юбормасанг, манави кўзивойим албатта боради. Бу болангда далага меҳр бор. Бунинг бошқача, менга ўхшаяпти. Хўп десанг, эртагаёқ олиб кетарди. Ўзим тарбиялаб, катта қилиб олардим.

-Майли, фақат мактбини шу ерда битириб олсин.

-У ёқдаги мактабни назарга илмайсан, а? Аданг ўша ёқда ўқиса ҳам олим бўлиб кетди-ку? Сен шаҳарда ўқиб нима каромат кўрсатдинг?

Тўлқин гап мавзуини буриш мақсадида Робияни чақириб, лаганни узатди-да, амакисига қараб:

-Бу ерда ётишингиз ғалати бўляпти. Уйга қирайлик,-деди.

-Йўқ, бунақа соз ҳавони кўйиб, уйда ётиш мен учун зиндонга тушиш билан баробар, қўй жиян, мени зўрлама.

-Унда менам чиқиб ётай.

-Йўқ, сенлар нозик одамсанлар. Пашшанинг қанотидан чиққан шабадаги ҳам шамоллайсанлар. Уйингда ётавер. Қўзивой, кўзинг юмилиб кетяпти, сенам кира қол.

Нуриддин ўрнидан туриб опокдадасини кучоқлади-да, сўридан тушиб, уйига кириб кетди. Тўлқин жойидан жилмади. Амакисини бўлаётган воқеалардан хабардор қилишни ихтиёр этди-ю, бироқ гапни нимадан бошлашни билмай қийналди. Жиянининг аҳволини сезган Иброҳим унинг мушкулини ўзи осон қилиб қўя қолди:

-Жуда шаштинг паст, уканг ҳовлини бўлмақчими?

Бундай саволни кутмаган Тўлқин бир сесканди, ялт этиб амакисига қаради:

-Сездингизми?

-Бу сезилмасдан қоладиган иш эмас, жиян. Аммо яхши бўлмабди.

-Укамга насиҳат қилиб қўясизми?

-Сенам, уканг ҳам насиҳат қилиш ёшидан ўтгансанлар. Ақлни ишлатиш керак. Ҳар қанақа холатда ҳам мурасага келса бўлади. Илгариги замонларда одамлар мол-ҳол кириб экинни пайҳон қилмасин, деб деворни ўйлаб топганлар. Кейин-кейин девор одамларни одамлардан ажратадиган бўлди. Энди акани укадан ажратяпти... Бу ғишт деворга чидаса бўлар, вақти келиб ё ўзи емирилар, ё бошқа бир сабаб билан олиб ташланар. Лекин ака билан уканинг юраклари орасига девор тушса ёмон... жуда ёмон... Ҳовлини ғишт девор ажратса, юракни бемехрлик девори парчалаб ташлайди. Билиб қўйларинг: бу девор кўнгилларингга пича ором бергандай бўлар-у, аммо қиёматдаги жавоб оғир кечади. Шуни икковларинг бир ақллашиб кўринглар. Худодан қўрқмасаларинг, қиёматдан қўрқмасаларинг, ҳеч бўлмаса болаларингдан уялинглар.

-Мен тушуниб турибман. Бу ташаббус мендан чиқмади. Ҳозирги гапларингизни укамга ҳам айтинг.

-Айтдим, бундан баттарроқ қилиб айтдим, ақли бўлса тушуниб олар.Шариатда бир масала бор, англаб олишинглар керак. Ота-онадан кейин мулк ворислар орасида бўлинади. Аслида ота-она ўлиmidан олдин васият қилиши керак. Меросхўрлар эса бу васиятга бўйсунилари шарт. Кимки васиятни ўзгартирса гуноҳкор бўлади. Аданг раҳматли шариат йўлини тан олмай яшади. Васият ҳам қилмади. Сенлар ҳам шариат йўлини билмайсанлар. Шунинг учун бошларингга бунақа ғам-ташвишлар тушяпти. Аданг раҳматли васият қилмаса ҳам бу икки уйни икковинг учун атаб қурган. Шу ниятни балки васият ўрнида қабул қилармиз.Сен яшаётган уйда укангнинг ҳаққи йўқ, уканг яшаётган уйда сенинг ҳаққинг йўқ. Адангдан бошқа бойлик қолмаган, бўлинадиган нарсанинг ўзи йўқ. Ҳовлини бунақа қилиб бўлиб олиниши, ака-уканинг юзкўрмас бўлиб яшаши эса шариатга зид. Сен - акасан. Зиммангдаги бурч улўғроқ, жавобинг ҳам шунга яраша бўлади. Ука тўғри йўлдан чиқса, ака ҳам айбдор, гуноҳдан ўзимни четга оламан, деб овра бўлма.

Бошини эгиб ўтирган Тўлқин бу гапларни эшитди-ю, индамади. Хаёлидаги гаплар айқаш-уйқаш бўлиб кетди. Чуқур “уф” тортди. Бошини кўтариб, беихтиёр укасининг уйи томон қаради. Дераза пардаси ортида Ободхоннинг турганини кўриб:

-Укамга гапирганнинг фойдаси кам, ҳамма бало ана унда,-деди.

Иброҳим унинг кимни назарда тутаётганини билиб:

-Гап фақат ўшанда бўлса муаммоларинг бунчалар оғир бўлмас эди,-деди тагдор оҳангда.- Энди кириб ёт, менам ҳордиқ чиқарай.

Тўлқин ноилож равишда ўрнидан турди. У укасининг айвонига қараганда Ободхон чиндан ҳам дераза яқинида турган эди. Ҳовлидагиларнинг гапларини эшитишга ҳаракат қилса ҳам, кулоғига ғўнғир-ғўнғирдан бошқа нарса кирмай, ғашини келтираётган эди.

-Нима қилиб турибсан у ерда, қочсанг-чи?-деди ичкари уйдан чиқиб келган Саттор.- Амакимнинг гапларига тушундингми? Девор урмоқчи бўлганимизни сезганлар.

-Уйда ўтириб-ўтириб шу гапни ўйлаб топдингизми?-деди Ободхон унга яқинлашиб.-Сезсалар нима бўлибди? Ана, жиянларига насиҳат қилиб қўйсинлар. Бу ерда турмай, чиқинг ташқарига.

-Нега?

-Чиқинг дегандан кейин чиқинг. Амаки-жиян боятдан бери нималарни висирлашяпти. Бир ниманинг иғвосини қилишаётгандир балки? Лалаймасдан дадил-дадил гапиринг. Одамлар бизни айблаб юришмасин. Туринг, ана, акангиз уйга кириб кетяпти.

-Қўй. Кеч кирганда гапирадиган гапмас. Амаким дам олмоқчилар.

-Воей! Бунақада оғзингиздаги нонингизни ҳам олдириб қўясиз!

Кундузи ғишт ортилган машина дарвоза ёнида тўхтаганида иблис ўзини дунёдаги энг бахтли махлуқлардан ҳисоблаган эди. Аммо дам ўтмай катта кўчада Иброҳим кўрингач, “барча ҳаракатларим энди мева берай деганда бу келиб совуриб кетадими?”деб талвасага тушди. Ким бўлса бўлсин, юзидан иймон нури порлаб турса иблис талвасага тушаверади. Уста Умар қорининг тарбиясини олган Иброҳим иблиснинг умидларини синдириб ташлаши мумкин эди. У бир Ободхоннинг елкасига қўниб, бир Сатторга васваса қилиб уларнинг чекинишига йўл қўймади. У Иброҳимнинг ака-укани юзма-юз қилиб гапиришини кутган эди. Назарида бу ҳол у учун кечириб бўлмас мағлубият эди. Лекин Иброҳим бошқа усулни маъкул кўриб, унга шодлик бахш этди. Иброҳим айтилган ибратли гаплар кифоядир, деб янглишди. Ибратли ривоятлар мавжуд иймонга қувват беради. Иблис ботқоғини ҳақиқат деб англовчи ака-укаларнинг ҳали бу мартабадан анча йироқ эканиликларини у англамади.

Иблис ҳавотиридан бутунлай қутулмаган бўлса-да, туни билан базм қилиб чиқди. Тонг сахар Иброҳим бу хонадонни тарк этганида унинг базми садолари кўқларга етди.

БОТҚОҚ

Тўлқин уйига кириб кетгач, Иброҳим ака-укани мурасага келтириш йўлларини ўйлаб ётди. Қанча ўйламасин хайрли оқибатга олиб борувчи йўлни кўрмади. Бунақа пайтда ҳамма насиҳат қилади. Ака-укалар ёки опа-сингиллар бу насиҳатларни эшитгилари ҳам келмайди, аксинча ўзларини оқлаб қарши томонни балчиққа булашга интилаверадилар. Ҳеч бирлари “шу одам менга яхшилик истаб гапиряпти, дарров рад этмай ўйлаб кўрайин, бугуним учун ҳам, охирагим учун ҳам фойдаси тегиб қолар”, дейишмайди. Яхшилик умидидаги музокаранинг аввалида ака-укалар ёки опа-сингиллар кибр, иғво, риё, тўхмат ботқоғига тиззага қадар ботган бўлсалар, охирида бўғизларига қадар ботиб кетадилар. Ҳовли-жойни сотиб, пулини бўлишадилар ёки ўртадан девор оладилар. Бу девор иймонсизликка қўйилган ҳайкал бўлиб тикланади. Ҳовлини бўлмасликка даъват қилувчи сўзлар шу пайтгача яхши натижа берган эмас. Шу боис ҳам Иброҳим жиянларини юзма-юз қилмади.

Алламаҳалда кўзи илинди. Тушида қишлоқ қабристонидан юрганмиш. Онаси билан акаси гўр қаздириб уни кутишаётганмиш.

-Ака, сиз бу ерда нима қилиб юрибсиз?-деб сўрармиш Иброҳим.

-Ойимни кўргани келдим, қара, сенга чиройли гўр қаздириб қўйдим-дермиш Шавкат.

-Мен ҳали ўлганим йўқ-ку, жоним чиққунгача бу гўр оғзини очиб ётадими, кўмдириб ташланг,-дермиш Иброҳим.

-Тураверсин,- дермиш акаси,- жойни бошқалар эгаллаб олишади. Бу адамники, бу ойимники... Буниси сеники.

-Адамники бу ерда эмас-ку?

-Олиб келдик...

-Буни кўмдириб бошқа қазитамиз. Мен адам билан ойимга орқа қилиб ётолмайман...

Очиқ гўрдан бир тутун кўтарилиб, Иброҳимнинг кўзларини ачиштириб юборганмиш. Кўзларини уқалаб очса, акасининг ҳовлисида, сўрида ётганмиш. Тепасида онаси турганмиш.

-Ойи, бу ерга қандай келиб қолдингиз? Тириклигингизда бу уй йўқ эди-ку? Қандай топдингиз?

-Мен ҳар куни шу ерданман. Аканг жон талвасасида ётганида ҳам тепасида эдим. Оғрикни қолдирадиган дорилардан эмлаб туришарди. Мен Худога сиғинардим: “боламга бераётган азобингни менга бер”, дердим. Аканг жон бергунича мен минг марталаб жон бердим, болам.

Иброҳим унга кўлини узатди. Лекин онаси чекинди. Чекина-чекина зулмат қаърига сингиб кетди.

-Ойижон, тўхтанг, бирга кетамиз!-деб бақирмоқчи бўлди Иброҳим. Лекин овози чиқмади.

Ҳозиргина онаси турган ерда акаси пайдо бўлди.

-Ҳа-а, ўзингиз келдингизми?-деди Иброҳим.-Гапимни қаранг, “келдингизми?” дебман. Ҳамиша шу ердадирсиз? Аҳволни кўрдингизми? Мен кетганимдан кейин бу ерга девор урилади. Индамайсизми? Энди чидайсиз. Ўзингиз пиширган ош...

-Кетма, укажон, уларни муроасага келтир.

-Бу менинг кўлимдан келмайди. Мен ҳозир тураману кетаман. Улар шундан хулоса чиқариб олишади...

Шундай деб уйғониб кетди. Тун яримлаган эди. Таҳорат олиб таҳажжуд намозини ўқиди. “Жиянларимни шайтон макридан, васвасасидан Ўзинг қутқар, уларга ҳидоят бер”, деб Аллоҳга муножот қилди. Сўнг елкасига оғир бир дардни ортган ҳолда бу хонадонни тарк этди.

ҚОЗИҚ

Яна бир машина арзон ғишт учрагач, арзон-гаровга териб берувчи усталар ҳам топилди-ю, ҳовлида иш бошланди.

Бу ҳовлига ташвиш билан шодлик бир кунда кириб келди. Робия Баҳриддиннинг келишига чиройли дастурхон безаш ниятида ярим кечагача тинмади. Турли ширинликлар пиширди. Сахар туриб чала ишини давом эттирди. Салоҳиддин кутиб олишга чиқолмаслигини айтиб узр сўраган эди. Нуриддин “акамни кутгани чиқаман”, деб хархаша қилиб мактабига бормади. Тўлқин кийинаётганда Саттор уста билан икки мардикорни бошлаб кириб келди. Ошхонадан шошиб чиқаётган Робия уларни кўриб “ким экан?” деб ажабланиб қаради.

-Хўжайинингиз кетганлари йўқми?-деб сўради Саттор зина олдида тўхтаб.

“Хўжайинингиз?”

“Акам” демай “хўжайинингиз” дейиши Робияга малол келди. “Энди “акам” дейишга ҳам орланадиган бўлиб қолдиларми?” деб оғринди. Бошқа пайт бўлганида эҳтимол қайнисига танбеҳ берарди. Ҳозир бегоналар олдида, яна хурсандчилик кунида машмаша бошланишини истамади.

-Акангиз уйдалар, кийиняптилар. Бугун жиянингиз келадиган, кутгани кетяпмиз,-деди.

Саттор “хайрият, эсон-омон келяпти экан”, дейишни хаёлига ҳам келтирмади. Унинг ўрнига дарвозахона ўртасига қоқилган қозикни кўрсатиб:

-Хўжайинингизга айтинг, чиқиб кўрсинлар, девор шу ердан олинад, кейин гап-сўз бўлиб юрмасин,-деди.

Қозикни ҳозир чиқиб кўриш шарт эмасди. Кеча оқшомга яқин қайниси билан овсини ҳовлини ўлчаб, қозикни қоқишаётганда Робиянинг кўзларига ёш келган эди. Гўё қозикни ерга эмас, унинг қалбига қоқишган эди. Бундан эрини хабардор қилиш мақсадида телефон гўшагини кўтарган, лекин бунинг фойдасизлигини билиб, фикридан қайтганди. Тўлқин дарвоза

остонасини хатлаб кирганидаёқ қозикқа кўзи тушиб тўхтаб қолган эди. Эрининг бу ҳолатидан Робия ҳавотирланиб, шошилганича уни қаршилагани.

Тўлқин Робия айтмаса ҳам укасининг гапларини эшитди. Чиқиб сўкиб бергиси, ҳатто ургиси келди. Агар шундай қилса маҳалла эрта-индин фақат уни айблаган бўларди. Шу боис ўзини тутди. Бахтига Робиянинг ўзи жавоб қилиб қўя қолди:

-Деворни қаердан олсангиз олаверинг. Бу ишни сиз бошляпсиз, ҳамма ихтиёр ўзингизда,- деди. Йиғлаб юбормаслик учун бошқа гапирмади.

Бу орада телефон жиринглади кейин Ободхоннинг ҳам қувноқ, ҳам дадил овози янгради:

-Ҳа, айланай оповси, сизмисиз? Вой, меҳрибонимга гиргиттон бўлай. Муллажиринг бор жойда пишмайдиган иш бўларканми? Молни кеча олиб чиққанман. Лекин олдинги нарх сал ўзгарди-да. Қизиксиз-а, нархини оширсам, шунча ҳаражатимни ким қоплайди. Ўзингиз биласиз, олсангиз олинг, оповси, хоҳламасангиз бошқа харидорларим бор.

Робия уйдан ҳаммадан кейин чиқди. Эшикни ёпиб зинадан тушмоқчи эди, Тўлқин “Эшикни кулфламайсанми?”, деб уни тўхтатди. Уларнинг эшиги шу пайтгача кулфланмаган эди. Эрининг жиддий бокиб туриши Робияни гангитиб қўйди. Ҳовлида бегоналар борлиги учун кулфлатмоқчими ё бундан кейин ҳамиша шундай бўладими? Робия ичкарига кириб калитни топиб чиққунича озгина вақт ўтди. Тўлқин уни кутмай, ўғлини бошлаб кўчага чиқиб кетди. Калитнинг буралиши осон бўлмади. Робия ҳам бундан, ҳам руҳ азобидан қийналиб, кўзларига ёш олди.

Баҳриддинни кутиб олишгач, Тўлқин ишга боришини шартлигини баҳона қилди. Йўловчи машина тўхтатиб, уларни кузатиб қўйди. Қувончи осмонга сиғмай қайтаётган Баҳриддин онасининг чехрасидаги маъюслик соясини илғади. Гарчи Тўлқиннинг ҳам, Робиянинг ҳам лабларида кулгу бўлса-да, қалблари ғам исқанжасида эканини яширишга кодир эмасдилар. Баҳриддин уйга келгунча укасининг саволларига жавоб бериш билан банд бўлди. Робия уларнинг ширин суҳбатларини ҳазин жилмайгани ҳолда тингларди.

Баҳриддин остона хатлаб ўтди-ю, режа тортиб ғишт теришни бошлаган усталарга кўзи тушиб, савол назари билан онасига қаради. Робия “уйга киравер, кейин тушунтириб бераман”, деган маънода уни елкасидан аста ушлади. Индамай ўтиб кетгиси келмай усталарга “Ҳорманглар”, деб қўйди. Ободхон айвон деразасидан уларни кўрди-ю, ўзини дарров ичкари олди. Баҳриддин унга салом беришга ҳам улгурмади.

Ҳовлида иш бошлангани учун Робия жойни ичкари уйга қилган эди. Кириб, фотиҳа ўқишгач, ўғлини яна бир бор кучиб ўпди.

-Йўлда қийналмадингми?-деб яна сўради.

Бу саволга йўл-йўлакай икки марта жавоб бергани учун Баҳриддин ўз саволини сўради:

-Ойи, девор уриляптими?

-Ҳа ўғлим, сен бориб келгунингча шунақа ишлар бўлиб кетди,-деди Робия афсус билан.

-Биз қиялпмизми?

-Нега унақа дейсан? Бизга шу зарилми?

-Унда... амакимми? Нега индамадинглар?

-Бизнинг индаганимиздан фойда борми? Балки шундай бўлгани ҳам дурустдир. Сен...

-Аралашма, демоқчимисиз?

-Йўк, унақа демоқчимасман. Сен бу нарсаларга эътибор бермай қўя қол. Катталар баъзан шунақа ўйламасдан иш қилиб қўйишади. Сенам, аканг, уканг ҳам буни кўринглару лекин... ўрганманглар.

-Ойи, амаким билан кеннойимга совға олиб келувдим. Нима қилай?

-Нима қилардинг? Ҳозир чиқиб кеннайинг билан сўрашгин, совғангни бергин.

-Қандай чиқаман? Гаплашмаётган бўлсаларингиз...

-Нега гаплашмаймиз? Гаплашамиз,-деди Робия унинг бошини меҳр билан силаб.- Уришганимиз йўқ. Уришиб юзкўрмас бўлиб кетмаслик учун ҳам шу девор бўлгани дурустмикин, деяпманда...

Шундай дейишга деди-ю, ўзининг гапига ўзи ҳам ишонмасдан хўрсинди. Ичида тўпланиб ётган дарднинг йиғи бўлиб ташқарига отилиб чиқмаслиги учун ўзини тутди. Йиғлаши шарт ҳам эмасди. Онасининг шу хўрсинишиёқ зийрак ўғил учун кифоя қилди. Амакисини ҳам кеннойисини ҳам кўргиси келмади. Бироқ, онасининг зўри билан чиқиб, саломлашиб келди.

Кечки пайт оила дастурхон атрофида жамул жам бўлди. Робия қайниси билан овсинини ҳам таклиф қилди. Бироқ таклифга у томондан лутф бўлмади. Салоҳиддин овқатдан кейин яна узр сўраб кетди. Баҳриддин сафар таассуротларини гапираётганда Тўлқин ҳам, Робия ҳам дардларини бир оз унутдилар. Баҳриддин олиб келган видеотасмани икки марта томоша қилдилар.

Тун ҳукмига ҳамма итоат этса-да, Баҳриддин бўйсунмади. Ташқарига чиқди. Икки қарич баландликка кўтарилган девор устига ўтирди. Қалбига маъюс бир куй оқиб кира бошлади.

Бир том остидаги икки хонадон орасидан ола мушук ўтганини у ҳам сезиб юрарди. Аммо бунақа оқибатга олиб келишини ўйламаганди. У ҳовлини бўлиб олган ака-укалар ҳақида эшитарди. Лекин бу бало чақинининг шу ҳовлига кириб келишини ҳазм қила олмасди. Унинг назарида ҳовлини бўлиб олувчи ака-укалар ўқимаган, онгсиз, жоҳил кимсалар эди. Адаси ва амакиси ўқиган, тушунган одамлар бўла туриб наҳот бунчалик пасткашликка боришди? Баҳриддин шунисига ҳайрон эди.

Бу ерда қанча ўтирганини билмайди. Маъюс куйга монанд бир неча сатрлар хаёлига қуйила бошлагач, ўрнидан туриб хонасига кирди-да, кўлига қоғоз қалам олди.

Унинг шошилиб ёзган сатрларини эрталаб Робия ўқиди:

Ога-ини – жисгарларим, бир қориндан тушганларим,

Бир нонин бўлишганларим, бирга сут эмишганларим.

На жин чалди сизни, эвоҳ, адаштирди сизни қай гумроҳ,

Ҳар икки гапнинг бирида манглайи тиришганларим.

Ёшимиз бир жойга етди,қўнди бошимизга қиров,

Ота-она ўтди-кетди, энди “ҳай” демас биров.

Ҳай, демак не, гўрида тинч ётолмас ул икки азиз,

Ноаҳил ҳар онимиз ҳар икки азизга бир буров.

Ога-иним – жисгарларим, бир қориндан тушганларим,

Гар қавм бўлмас аҳил – байрам қилар душманлари.

Яратганга ёқмагай хуш – тонгла қиёматда унинг

Ҳамдамлари бўлур охир надомату пушмонлари.

Бу сатрларнинг охирини ўқиётганда Робиянинг киприклари қуйилиб келаётган ёшларни тўсиб қоламади. Икки томчи ёш қоғоз устига юмалади. Робия ўғлини уйғотиб юбормаслик учун қоғозни жойига қўйди-да, аста-аста юриб хонадан чиқди.

МЎЪЖИЗА

Миллий консерваторияда Баҳриддинни қутлаш маросимига борган Тўлқин ҳам, Робия ҳам қувончининг еттинчи осмонида сузардилар. Маросимдан чиқишгач, ҳаммалари ҳам ҳомуш тортгандай бўлдилар. Ҳатто Нуриддиннинг ҳам уйга боргиси йўқ эди. Тўлқин буни сезиб, бирон холироқ жойда овқатланишни таклиф қилди. Анҳор соҳилидаги сўлим ошхонада оила ширингина давра қурди. Бошлари устида сузиб юрган ташвиш булути ҳам қаердадир қолиб

кетгандай бўлди. Бу давра оиланинг ўзига ҳос байрами эди. Бу байрамга, Тўлқиннинг таъбири билан айтганда, фақатгина Нуриддиннинг хўрози етишмаётган эди.

Улар қувнаб ўтиришган дамда Ободхон ташвиш тиконзори узра ялангоёқ кезарди. Рўпарадаги уйда ҳеч кимнинг йўқлиги, ҳаммаларининг бирваракайига кўринмай қолишлари уни ҳавотирга солаётган эди. Одатда одам “яқинларим бирон фалокатга учрамадимикин?” деб ҳавотирланади. Ободхоннинг ҳавотири бошқачароқ: унинг назарида буларнинг барчаси деворни йўқ қилиш чораси билан банд, ҳаммалари қаердадир ниманидир кавлаштириб юришибди. Эгалари бўлмагани учун хўроз ҳам жим. Ободхон ҳатто шундан ҳам шубҳаланди. Тўлқин бошчилигидаги оиланинг хурсандчилик билан кириб келиши унинг ҳавотирини янада оширди: “булар бекорга қувонишмайди, бир балони бошлаб келишган!” Шу хулосага келган Ободхон эрини қийин-қистога олиб, қовура бошлади.

Бир оз телевизор кўришгач, уч ўғил ўз хоналарига кириб кетишди. Нуриддин тезгина ухлаб қолди. Салоҳиддин билан Баҳриддиннинг ҳовли муаммоларидан гаплашгиси келмади. Уйқулари келмаса ҳам ётдилар. Бир неча соатлик оила байрамнинг ниҳоясига етганидан сиқилган Тўлқин ташқарига чиқиб, зинага ўтирди. Сигарет тутатди. Хаёллари уни дам болалик, дам ёшлик кўчаларига етаклади. Соғинч баъзан киши руҳига қувват беради, баъзан эса темир тирноқлари билан юмдалаб ташлай дейди. Тўлқин ҳозир шундай ҳолатда эди. У ҳозир бир мўъжиза юз беришини, ота-онасининг шу ерда пайдо бўлиб қолишларини жон-жони билан истарди. Адаси аввал унинг, кейин укасининг юзларига шапалоқ билан урса-да: “Бу нима қилганларинг эси йўқлар!” деб қойиб берса! Кейин ғиштларни ҳар томонга отиб ташласа...

Мўъжиза юз берганди...

Лекин Тўлқин уни кўра олмас эди.

Бу дамда отаси ва онасининг руҳлари кириш учун изн сўрашга ийманган мусофирдай дарвоза остонасида туришарди.

Улар дам фарзандларига, дам тикланаётган деворнинг икки томонидаги икки уйга маъюс тикилардилар.

Тўлқин уйга кириб кетгач, улар аста юра бошлашди.

-Адаси, девор машмашаси билан овора бўлишиб, фарзандларимиз байрамимизни унутишди,- деди Фариданинг руҳи.

Бунга жавобан Шавкатнинг руҳи афсус ва надомат билан чуқур хўрсинди.

Ҳа, бу кун уларнинг хонадонида алоҳида байрам бўларди. Бу байрамни Шавкатнинг ўзи жорий қилганди. Тўйлари куни, чимилдиқда ёлғиз қолишгач, Шавкат Фаридани бағрига босиб, худди муҳим бир сирни айтмоқчидай қулоғига шивирлаганди:

-Ҳеч қачон ёдиндан чиқарма: ўн иккинчи май - биз учун байрам куни деб эълон қилинади. Биз ўтиб кетсак ҳам фарзандларимиз, невараларимиз тантана қилаверишади. Тўй шунчаки ўйин-кулги билан ўтадиган воқеа эмас, бугун – оиланинг туғилган куни, буни унутиб бўлмайди...

Шавкат айтгандай бўлиб келаётган эди. Девор қурилиши бу байрамни ҳам барбод қилдими?

Ўшанда шивирлаб айтилган Шавкатнинг сўзлари энди жаранглаб, уй деворларига урилиб, акс-садо бергандай туюлди. Аслида бу сўзлар тантавор янграши керак, ҳозир эса аламли фарёд оҳангида оламни титратгандай бўлди.

-Адаси, энди бунга қандай чидаймиз? Қиёматга қадар шу азобда юрамизми?-деди Фариданинг руҳи.

-Билмадим... Тушунолмаяман...-деди Шавкатнинг руҳи “уф” тортиб.- Мураккаб масалаларни ечишга етган ақлим шунга қолганда калталиқ қияпти. Муаммонинг ечимини топиш учун аввал уни юзага келтирган омилни аниқлашим керак.

-Сиз ечимни топгунингизча девор битади. Биз иккала фарзандимиздан бараварига ажраймиз. Омилни қидирманг. Омил аниқ: биз болаларимизни ўқитиб одам қиламиз, дедик. Яхши

ўқишларини талаб қилдик, яхши кийинтирдик, яхши боқдик. Бир-бирига меҳр-мурувват қилиш кераклигини сингдирмаган эканмиз.

-Сен мени айблаяпсанми?

-Йўқ, бу ишда иккаламиз баравар айблимиз. Девор уришларига йўл қўймаслигимиз керак.

-Қандай қилиб? Умидим Иброҳимдан эди. Ажрим қила олмади. Менинг қўлимдан нима келарди?! Имконим бўлса бу лаънати ғиштларни мана бундай-мана бундай қилиб отиб ташлардим.

Бу онда иккинчи мўъжиза юз берди: Шавкат ушлаган ғишт ўрnidан кўчди. Бундан Шавкат ҳам Фарида ҳам чўчиб тушишди. Кейин Шавкат яна бир ғиштга қўл узатди.

Бу ҳовлига девор қурилишини иблис истаган, аммо Аллоҳ ирода этмаган эди. Ҳозир ғиштлар Шавкат руҳининг кучи билан эмас, ягона Қудрат эгасининг истаги билан кўчиб, отилаётган эди...

ДЕВОРНИНГ НАРХИ

Бу тонг хўроз қичқирмади. Катагида хурпайганича тураверди. Булут фариштасиз бу хонадонга куёш нурунинг тушишини истамагандай машриқ юзини тўсди. Яшин чакнаб осмонни иккига бўлди. Бўлиниш шармандалигига чидай олмаган осмон гулдирак овози билан ўқириб еру кўкни ларзага солди. Кейин тунука томларни қарсиллатиб дўл ёға бошлади. Бу хонадон аҳли уйғонганида осмоннинг фарёди босилган, аммо куёш юзини тўсган қайсар булут ўрnidан жилай демасди.

Одатдагидай биринчи бўлиб Робия уйғонди. Ювиниб ошхонага кираётганида сочилиб ётган ғиштларга аҳамият бермаган эди. Уйга қайтаётганида кўриб, таққа тўхтаб қолди. Юраги бир калқиб тушди. Кейин уйга шошиб кириб эрини уйғотди-да, айвонга бошлаб чиқди.

-Болалар қилишмадимикин? Уйғотайми, ўзингиз гаплашинг.

Тўлқин ҳовлидаги манзарага ажабланиб қараб туриб, гарданини қашиган бўлди. Тайинли бир хулосага келолмай:

-Жим туравер-чи,-деб қўйди.

***

Кўп ўтмай Ободхон ҳам уйғонди. Айвонда туриб бир керишиб олгач, роҳатланиб эснади. Ташқарига чиқди-ю, ҳали уйқу тўла тарк этмаган кўзлари катта-катта очилиб кетди. Шошилиб изига қайтди-да, эрини туртиб уйғотди. Ҳовлидаги манзарани кўриб Саттор ҳам бир зум тахтадай қотиб қолди. Кейин “Бу кимнинг қилиғи?” деган маънода хотинига қаради. Ободхон жавобга шай эди:

-Бу жиянларингизнинг иши. Кечқурун анави найчингиз ивирсиб юрувди. Кўнглида шумлиги борлигини билувдим. Акангизга айтинг, усталарнинг кечаги ҳақини тўлаб қўйсин. Чидолмаётган бўлса, маҳаллага чиқсин.

-Маҳаллани аралаштирма. Гап кўпаймасин,-деди Саттор.

***

Робия нонушта тайёрлагач, оила яна жам бўлди. Болалар ҳам ҳовлидаги манзарани кўришиб ажабланишган, лекин бу ҳақда гап очишни лозим кўрмай индамайгина чой ичишарди. Бунақа жимликдан Робиянинг юраги тарс ёрилиб кетай деди. Эрига бир-икки қараган эди, Тўлқин “гапирма” деган маънода ишора қилди. Гапирмасликнинг эса иложи йўқ эди.

-Баҳриддин, бугунча дам оласанми?

Кеча оқшомда ҳам “эртага уйда бўласанми?” деб сўраган эди. Шу сабабли Баҳриддин онасига ажабланиб қаради, лекин “кеча айтдудим-ку!” деб кўрслик қилмай, жавобини такрорлади:

-Вазирликка боришим керак, чақиртиришган.

Яна жимлик чўкди. Робия энди кенжатоийга қаради:

-Нуриддин, ғишларни кўрдингми, ким бунақа қилдийкин?

Нуриддин бу савол остида “сен қилдингми?” деган маъно ётганини англаб, нажот кўзи билан адасига қаради. Тўлқин норози қиёфада бош чайқаб қўйди. Робия буни сезмагандай ўғлидан жавоб кутди.

-Ойи, Нуриддин билмайди,-деди Салоҳиддин гапга аралашиб.-Кечаси қотиб ухлаган. Биздан ҳам гумонсираманг, биз ҳам тегмадик бу ғишларга. Агар “ўғилларим шунақа аҳмоқ бўлиб қолишган”, деб ўйласангиз, яна ўзингиз биласиз.

Ўғлининг кейинги гапи Робияни мулзам қилди:

-Вой тавба, гапингни қара! Сенларга бир нима деганим йўқ-ку?

-Демасанг ҳам кўзларинг айтиб турибди,-деди Тўлқин.

-Мен биламан,-деб юборди бирдан Нуриддин.-Офтоб опам қилганлар. Ўтган куни кеннайимга бақирдилар. “Агар девор қурсанглар ўзим бузиб ташлайман ё ўзимни осаман”, дедилар.

-Тавба, тавба-я! Гапирма бунақа гапларни!-деди Робия.

-Бунақа иш Офтобнинг кўлидан келмайди,-деди Салоҳиддин.

-Нима бўлганда ҳам амаким бизлардан кўрадилар. Лекин биз қилмаганмиз,-деди Баҳриддин.

-Шунақа-ю... лекин уларни бунга ишонтириб бўлармикин?

-Сен ишонтиришга ҳаракат ҳам қилма,-деди Тўлқин.-Индамай ўтиравер.

-Сизга шундай дейиш осон. Ҳозир ҳаммангиз кетасизлар. Балого мен қоламан.

-Гапирса ҳам сен “билмайман” дегину бошқа индама...

“индама... индама... энди бу дунёдан индамайгина ўтиб кетаман шекилли...”

Робия хаёлига келган бу гапни тилига чиқармади, эрига эътироз билдирмади.

Айни дамда нариги айвонда ҳам нонушта қилишаётган эди. Салоҳиддин билан Баҳриддинни кузатиб чиққан Робияга кўзи тушган Ободхон беихтиёр қизларига қаради: икковининг ака-укага тикилиб турганини кўриб ғашланди-да, зардали оҳангда:

-Офтоб, бугун мактабга бормайсан,-деди.- Мен бозорга чиқишим керак. Усталарга сен овқат қилиб берасан.

-Бормасам устоздан гап эшитаман.

-Устозинг гапираверади. Кошки шу мактабда ўқиганлардан бирон тузукроқ одам чиқса.

-Ўқишига бораверсин, усталарга ўзим қарайман,-деди Саттор.

-Сиз мижозларга мол олиб бориб берасиз. Хитойга қатнайдиғанлар билан қачон гаплашасиз? Бугун-эрта деб юргунингизча улар минг марта бориб-келишади.

-Айб мендами? Пулга қараб турувдик-ку?

-Баҳона топиб ўтираверинг... –Шундай деб чой хўплаомқчи бўлган Ободхон бирдан қалқиб кетди:-Ҳай, туринг, туринг, деяпман!

-Нима бўлди, нега ваҳима қиласан?-деди Саттор.

-Тура қолинг, акангиз кетмоқчи. Шартта-шартта гапиринг. Ё хотин бошим билан мен аралашайми?

-Сен жим тур,-Саттор шундай деб айвон деразасини очди:-Ака, бу ёғи қизик бўлди-ку?

Бу гапдан кейин Офтобхон жаҳл билан шарт ўрнидан турди-да, хонасига кириб кетди.

Дарвозага етиб қолган Тўлқин укасининг овозини эшитиб, тўхтади. Салом-аликсиз шундай савол берилиши унинг жаҳлини кўзгади. Лекин тушунмагандай укасига қараб тураверди.

-Ғишларни айтпман,-деб изоҳ берди Саттор.

-Ғишларга нима бўлибди?-деди Тўлқин хануз ҳеч нимага тушунмаётгандай.

-Ҳар битта ғиштни уста пулга теради. Ўғилларингизга шуни айтиб қўйинг.

-Шунақами? Менинг ўғилларим, укам, сен ўйлаганчалик аҳмоқ эмас. Улар бунақа иш қилишмайди.

-Унда ким? Сиз бунақа жиноятларни очишга жа-а устасиз-ку?

-Ҳа, устаман. Ариза бер, текшириб, аниқлаймиз.

-Майнавозчилигингизни йиғиштиринг. Майли, устанинг пулини берманг, лекин номардлингизни тан олинг, ҳа!

Тўлқин укасига ғазаб билан тикилди-ю, аммо битта гапдан қолишга ўзида куч топди.

***

Кун ўтди. Кеч кирди. Тун яна ўз ҳукмини ўтказишга киришди.

Ҳамма уйкуга кетган онда безовта руҳлар яна пайдо бўлдилар.

Кейин кундузи усталар қайта териб кетган ғиштлар турли томонларга улоқтирилди...

Тонгда эса...

Кечагидай ажабланиш бўлмади. Гумон ҳам йўқ эди. Ажабланиш ва гумон ўрнини ғазаб эгаллади. Ободхон Сатторни қайраб ўтирмай ғалвани ўзи бошлаб қўя қолди. Робия унга бас кела олмади. Ободхон Тўлқинга ҳам гап бермади. Ғазаб оташида ёнаётганлар сўнгги чорага ризо бўлаётган Офтобхоннинг дераза ортидан маъюс қараб турганнини сезишмади.

Усталар келиб, ажабланиб қараб туришди-да, яна иш бошлашди.

Кун ўтиб яна кеч кирди. Яна тун ҳаммаёқни ғафлат чодирига ўради.

Яна безовта руҳлар пайдо бўлдилар. Бу онда уйдан ғам исканжасидаги Офтобхон чиқиб, улар тўхтаб қолдилар. Офтобхон аста-аста босиб келиб деворга яқинлашди. Беихтиёр равишда икки ғиштни кўчириб ташлади. Бир оз ҳаракатсиз тургач, қўйхона томон юрди. Унинг муддаосини сезган руҳлар йўлини тўсмоқчи бўлишди. Офтобхон девордаги миҳқозикда илиғлиқ турган арқонни кўлига олди.

Бу онда Саттор ваҳимали туш таъсирида тўлғонаётган эди. Бир қараса, девор битганмиш. Бирок... девор остида адаси билан ойиси ётишганмиш.

-Сен деворни кўкрагимиз устидан курдирдинг. Эзилиб кетяпмиз,-деб ингрармиш ойиси.

-Бунақада ойингни ўлдириб қўясан,-дермиш адаси.

Саттор жонҳолатда деворни бузаётганмиш.

-Бу деворингнинг нархи қанча, қанчага тушди?-дермиш онаси.

-Ғиштга кетган пул билан устага...-Саттор ҳисоблаб бермоқчи бўлганида адаси эшитгиси ҳам келмасмиш.

-Деворингнинг нархи жуда баланд. Сен уни акангдан тириклайин ажралиш ҳисобига курдирапсан. Энди бунинг ёнига қизингнинг жони ҳам қўшиляпти. Ғафлат босмай, тур, ўрнингдан!

Шундай деб адаси билан ойиси кўздан йўқолди. Аммо бир қора шарпа келиб уни бўға бошлади...

Босинқираб бақираётган Сатторни Ободхон туртиб уйғотди.

-Эсхонамни чиқариб юбордингиз-а, шунақаям бақирадим одам деган. Ёнбошлаб ётинг.

Саттор ёнбошига ағдарилмай қаддини кўтариб, ўтирди. Ҳозир кўрган туши таъсирида боши гаранг бўлди. Тесқари ўгирилиб ётиб олган Ободхонни туртиб:

-Қизинг қани?-деб сўради.

-Қайси бири?-деди Ободхон уйқусираган ҳолда.

-Катгаси...

-Уйда ухляпти, гўрда бўлармиди?

-Нафасинг ўчсин, тур, қара,-Саттор шундай деб уни каттиқ туртди. Ободхон “воей” деб қўйди-ю, тургиси келмади. Бундан аччиқланган Саттор энди тиззаси билан туртгач, эринибгина

ўрнидан туриб, қунишганича айвонга чиқди-да, қизлар ётадиган хонанинг эшигини очди. Саттор беихтиёр унга эргашди.

Офтобхоннинг ўрни очилмаган, бу унинг ўринга ётмаганидан далолат эди. Ҳаммадан олдин хонасига кириб кетган қиз қаерда бўлиши мумкин? Эр-хотин шундай савол назари билан бир-бирларига қараб қолишди. Шу пайт осмон қарсиллаб майда-майда бўлакчаларга ажралиб кетгандай туюлди. Офтобхоннинг “агар шу деворни курсангиз ўзимни осаман!” деган аламли гапи осмону ерни ларзага солиб жаранглагандай бўлди. Саттор ўзи ҳам билмаган ҳолда “Офтоб, кизим!” деб бақириб юборди-да, ҳовлига отилди. Гап нимада эканини англаб етмаган Ободхон ҳавотир билан унга эргашди.

Катакдаги хўроз безовталаниб қуқулаб қўйди. Атрофга олазарак боқиб қизини излаётган Сатторга бу бир ишорадай туюлиб қўйхона томон қаради. Бу онда бўйнига сиртмоқ илган Офтобхон ҳаракатини тезлатди – оёғи остидаги курсини тепиб юборди. Қўйхонада ниманингдир тарақлаганини эшитган Саттор шу томон югурди. Осилиб турган қизини кўрди-ю, уни кучоқлаб баланд кўтарди.

-Пичоқ олиб кел, тез бўл!-деб бақирди.

-Войдод, кизимдан айрилиб қолдим!-деб фарёд қилди Ободхон.

-Пичоқ олиб кел, деяпман!-деб бақирди Саттор ғазаб билан.

Бу шовқинни эшитган Тўлқин, унинг изидан Робия ҳовлига югуриб чиқдилар. Саросимада қолган Ободхон пичоқнинг қаерда туришини ҳам унутиб, пайпасланиб юрарди. Робия ошхонадан пичоқ олиб эрига узатди. Тўлқин шошилганича арқонни кесди. Офтобхон отасининг қўлида беҳуш ётарди. Ободхон тинмай дод соларди. Тўлқин қизнинг бўйин томирига бармоғини қўйди-да, унга қараб бақирди:

-Қизингиз тирик, додламанг!-Шундай деб Офтобхоннинг юзига аста-аста уриб қўйди:- Офтобхон, она кизим, кўзингни оч.

Робия косада сув олиб чиқиб қизнинг юзига сепди. Офтобхон сесканди, кейин кўзини очди. Отасига қараб турди-да, хўнграб юбориб, худди кичкина қизалоқ каби уни кучоқлаб олди. Қўрқувдан бир оз ҳоли бўлган Сатторнинг кўзлари ҳам ёшланди. Қизини ерга қўймай, кўтарганича уйига қараб юрди.

Тўлқин билан Робия уларнинг изидан боришни ҳам, бормасликни ҳам билмай бир оз турдилар. Кейин ноилож ҳолда эргашдилар.

Саттор қизини хонасига эмас, ўзининг ётоғига олиб кириб ётқизиб айвонга чиқди. Робия дарров чой қўйди. Ободхон қизи ёнида йиғлаб ўтираверди. Эрининг “бўлди қил!” деб тергаши ҳам таъсир қилмади. Офтобхон кўзларини бир нуқтага қадаб ётаверди. “Худо менинг ўлишимни истамади. Дунёда қийналиб, эзилиб яшашимни хоҳлади...” деган фикр уни тарк этмади.

Саттор ҳам, Тўлқин ҳам айвонда жимгина ўтирардилар. Иккови ҳам қизнинг бу ишига нима сабаб бўлганини билолмай ҳайрон эдилар. Тўғрироғи, айнан ўртадаги девор сабаб эканини тан олгилари келмасди.

Робия чой дамлаб, ичкари кирди. Ширинчой қилиб Офтобхонга ичирмоқчи бўлди. Офтобхон аввалига лабини қимтиб ичишни истамади. Робия “Жон она кизим, ича қол, енгиллашасан”, деявергач ноилож икки қултум ичди.

Ака-уканинг сукут ҳолатида ўтириши анча чўзилди. Тўлқин бу ерда ўтиришга ҳожат йўқлигини билиб, ўрнидан турди.

-Саттор, бу гап кўчага чиқмасин, қиз боланинг номига иснод бўлади,-деди укасининг елкасига қўлини қўйиб. Кейин қизларнинг хонаси томон имлади:- улар ҳам билишмасин.

Саттор тобелик билан бош ирғаб “маъқул” ишорасини қилди.

Уларнинг бу ҳолатини кузатаётган бирон бегона кимсага “кечагина ёвлашган ака-укалар шулар”, дейилса ишонмаслиги мумкин эди.

Тўлқин ҳали айвондан чиқмай туриб яна бир мўъжиза юз берди. Буни аввал ҳовлига қараб ўтирган Саттор сезди: ҳовлида ер силкингандай девор қимирлади. Кейин ғиштлар сочила бошлади. Саттор беихтиёр равишда “Астағфируллоҳ!” деб юборди. Тўлқин тўхтаб, ҳовлидаги манзарадан лол қолди. Ичкаридаги овсинлар ҳам шошилиб чиқишди. Ободхон буни зилзила деб гумон қилиб пичирлаганича ўтириб олди. Бир неча сония давом этган бу ходиса барчаларини даҳшатга солиб қўйди.

Тунни шу даҳшат чодир остида ўтказишди.

Сиртдан қараган киши ҳар икки оила кунни одатдагидай бошляпти, деб ўйлаши мумкин. Одатдагидай нонушта, одатдагидай ишга, ўқишга отланиш... Катталар тундаги воқеа таъсиридан кутилишмаган. Болалар шовқинни эшитишгану буни девор машмашаси деб ўйлашган. Офтобхоннинг ўзини осмоқчи бўлганидан беҳабар.

Онасининг қийин-қистови билан Офтобхон ўрнидан туриб, бирга нонушта қилган бўлди. Мактабга боришни ўйламади ҳам. Ойниса синфдошлари билан шаҳар айланамиз, деб келишиб кўйган. Уйдан “мактабга” деб чиқадию марказ томон йўл олади.

Ойниса кетгач, Ободхон ҳам отлана бошлади.

-Адаси, бугун ҳеч ерга бормай қўя қолинг,-деб эрига озодлик берди.

-Қаерга борардим, юришга ҳолим йўқ. Сенам уйда ўтирсанг бўларди.

-Бирров бориб мижозларимга учрашмасам бўлмайди. Бораману қайтаман. Қизингиз, Худога шукур яхши. Ширин-ширин гаплардан гаплашиб ўтиринг.

-Ҳозир уста келади,-деди Саттор кейин девор томон имлади.-Нима қиламиз?

-Устангизга уч-тўрт кун дам бера қолинг. Бўпти, кетдим.

-Менга қара, тўхтасанг-чи, мунча шошасан?-деди аччиқланиб Саттор.

-Вой, мижозларим сочларимни битталаб юлишади. Гапингиз бўлса, тезроқ айтинг.

-Гапимми? .. Кечаси билан ўйлаб чиқдим... Шу ишингни йиғиштириб турсангмикин...

-Ўйлаган гапингизни қаранг! Йиғиштир, йиғиштир, дейсиз, нима мен ўзим учун елиб югурияпманми? Менга зарилми шу? Нима қилсам болларимга деб қиляпман! Эрта-индин қизингизга совчи келади. Қуп-қуруқ узатасизми? Мен Италиянинг мебелини тайинлаб кўйганман. Шунга пул керакми?

-Италиянинг мебели бўлмаса қизинг эрсиз қоладими?

-Билмасангиз, сиз жим ўтираверинг. Агар қудаларнинг олдида тилимиз бир қарич узун бўлмаса улар қиз бечорага кун беришмайди.

-Сенам мебелсиз келувдинг, тилинг барибир икки қарич-ку?

-Адажониси энди бўлди қила қолинг, тилимни бекорга қичитманг. Ҳозир ади-бади айтадиган пайтмас. Вақти келса сизам хасратингизни бир этакка тўқарсиз, менам.

Ободхон шундай деб чиқиб кетаётганида дарвоза остонасида уста билан мардикорларга дуч келди. “Акангизнинг гапи бор, кираверинглар”, деди-да, шошилганича жўнаб қолди. Уста сочилиб ётган ғиштларни кўриб, тўхтаб қолди. “Яна шу аҳволми?” деган маънода мардикорлар билан кўз уриштириб олди. Саттор чиқиб сўрашаётганда:

-Хўжайин, бу ёғи ғалати бўляпти-ку?- деб сўради.

-Ҳеч ғалати жойи йўқ,-деди Саттор чайналиб.-Уч-тўрт кун дам олиб турасизми ё бошқа иш оласизми... иш ҳақингизни ярмини берайми?

-Ярмини эмас, ҳаммасини бераверинг. Ранжиманг-у, бу ерга бошқа келмаймиз.

-Нега?

-Бу ернинг хосияти йўққа ўхшайди.

-Бу нима деганингиз? Нега хосияти бўлмайди?

-Билмадим... ишимнинг сустлигидан кўнглим ғашланаятувди. Яна бу аҳвол... Тушунмаяпман. Иморат ғиштини териш бошқа-ю, ҳовлини иккига бўлиб, ўртадан девор олиш бошқа экан.

Уста билан ҳисоб-китоб қилиб, жўнатгач, Саттор ҳовли ўртасида қарахт ҳолда туриб қолди. Кейин энгашиб қўлига бир ғишт олди. Ҳудди унинг таркибини ўрганмоқчи бўлгандай тикилди. Кейин бир четга қўйди. Сўнг яна бирини олди. Шу зайлда ғишларни четга тахлай бошлади. Бир айвонда Офтобхон адасининг ҳаракатини кузатиб турарди. Бошқа айвонда эса Робия билан Нуриддин. Нуриддин онасига яқин келиб: “амакимга ёрдамлашайми?” деб сўради. Қайнисининг ҳаракатларига тушунолмаётган Робия ўғлининг бошини силаб: “ҳозирмас, кейин”, деб қўйди. Ўн бештача ғиштни тахлагач, Сатторнинг нафаси қайтиб, қаддини ростлади. Кейин уйига кириб кетди. Уни айвонда қаршилаган Офтобхон “Адажон, чой дамлайми?” деб сўради. Саттор унинг айвондан бир қадам нарига чиқишини истамаётганди, шу учун “йўқ”, деб бош чайқади. Офтобхон хонасига кириб кетди. Саттор хотини тайинлаб кетганидай қизи билан “ширин-ширин гапларни” гаплашиб ўтира олмади.

Дивандаги ёстикқа ёнбошлади. Уйқусиз тундан мерос чарчок уни ўз ҳукмига олди: мудрай бошлади.

Туш кўрди: адаси раҳматли рўпарасида маънос турганмиш:

-Ўзинг ҳам қийналиб кетдинг, болам, шу зарурмиди сенга?-дермиш.

-Айб менда эмас, акамнинг қайсарликларидан бўлди ҳаммаси...

-Уй талашиб ҳеч ким барака топган эмас.

-Талашганим йўқ. Уйни сиз менга васият қилган эдингиз?

-Васият қилган эдингиз, дейсанми? Қачон?

-Эсингизда йўқми? Ҳалиги... охириги қуни... хатни акамнинг қўлларига бергансиз. Акам у васиятномани атай йўқ қилиб юборганлар. Тағин ҳам мен индамай келяпман.

-Адашибсан, ўғлим. Тўғри, у васиятнома эди. Аммо сен айтган маънода эмас.

-Қанақа маънода?

-Ўқисанг биласан.

-Қанақасига ўқийман? Акам йўқотиб ташлаганлар.

-Акангни айблама, йўқотмаган... Аканг хатни қўлимдан олган пайтда менга ғарғара келиб, шошиб қолди. Эсла: сен сувга чиққан эдинг. Аканг хатни ёстиғим ёнига қўйганида сен кирдинг. Бу хатни кейин ғассол жавон устига олиб қўйган эди. Мен икковингнинг қўлларингда жон бердим. Шунинг ўзи ахил яшашларингга берилган ишора эди. Сенлар буни фахлмамдиларинг. Аканг хатни унутди. Сен унутмадинг. Гумон билан юравердинг. Хат ҳали ҳам ўз уйингда, жавоннинг орқасига тушиб кетган...

Шундай дегач адаси оппоқ булутга айланиб учиб кетганмиш...

Биқинига нимадир ботиб, Саттор кўзини очди. Қаддини кўтариб қаради. Қизчасининг ўйинчоғи қолиб кетган экан. Ҳозирги кўрган тушидан ажабланиб ўтирди. Кейин туриб қизининг хонасига қаради. Офтобхон қаравотида ҳаракатсиз ўтирарди. Эшик очилганини сезмади ҳам. Саттор шарпа чиқармай изига қайтди. Ҳовлига кўзи тушди. Ҳали бошлаган ишини Нуриддин давом эттираётганини кўриб ғашланди “Кўй, ҳой бола!” деб бақирмоқчи бўлди. Лекин овоз беришга ҳам ҳоли йўқдай туюлди. Ётоғига кирди-да, жавонни энди кўраётгандай синчиклаб қаради.

Айрим аёллар уйдаги анжомлар жойини йилда бир ўзгартириб турмаса сиқилиб кетверди. Ободхонда бунақа фазилат йўқ. Келин бўлиб тушганида жавон шу ерга қўйилганича жойидан жилдирилган эмас.

Шавкат оғирлашиб қолганида Тўлқин “ёлғиз ётмасинлар” деб уни ўзининг уйига кўчирган эди. Орадан бир ой ўтиб Ободхон “адангизни акангизнинг уйидан олиб чиқайлик, маҳалла гап-сўз қиляпти. Эртага ўтсалар, “кичик ўғли қарамаган, деган маломатга қоласиз”, деб хархаша қила бошлади. Сатторга хотинининг бу меҳрибонлиги маъқул келиб, акаси билан маслаҳатлашди. Тўлқин отасини жилдириб, безовта қилгиси келмаса-да, рози бўлди. Рози

бўлди-ю, Робиядан: “Энди маҳалла нима дейди? Отасига қарай олмасдан укасиникига чиқариб ташлабди, деган иснодда юрамизми?”-деган гапни эшитиб, пушаймон бўлди. Бу хархашани бошлаган Ободхон ҳам пушаймон эди. Аслида унинг меҳрибончилиги пардаси ортида ягона меросхўрлик даъвоси яширинган эди. Уй можароси чиққанда “ота-онага кенжаси қараган” деган гапдан умидвор эди. Бир ҳушдан кетиб, бир ўзига келиб ётган қайнотаси унинг мўлжалича бир ҳафтага қолмай узилиши керак эди. Пушаймони шундаки, бемор шу аҳволида яна тўрт ой яшади.

Саттор бу гаплардан беҳабар эди.

Адаси тамшанган пайтда лабини хўллаш учун пиёлада сув йўқ экан, ташқарига чиққан эди.

Акасининг қўлида хат кўргани эсида.

Адаси тилдан қолган эди. Лабини хўлладилар. Кейин...

Хатни қаерга қўйгани ёдида йўқ.

Наҳот ҳозир тушида кўргани рост бўлса?

Саттор жавоннинг орқасига қарашга уринди. Ҳеч нима кўролмади. Кейин жавонни силжитмоқчи бўлди. Кучи етмади. Бир оз нафас ростлади-да, жаҳд билан ишга киришди. Анча уринишдан кейин жавон салгина силжиди. Шунда жавон билан девор оралиғида оқ нарасага кўзи тушиб янада жаҳд билан уринди. Ниҳоят қўл сиғадиган даражада силжитгач, чанг босиб, рангини йўкотаёзган оқ халтжилдни олди. Елими қуриб кетгани учун дарров очилди. Ичидан олган қоғоздаги адасининг дастхатини таниб кўз олди қоронғилашди. Деворга суяниб қолди. Бир оз ўзига келгач, ўқий бошлади:

“Ота вафот этиб, икки ўғлига бир қопгина буғдой мерос қолибди. Ака-ука бу меросни тенг иккига бўлишибди. Кечқурун кенжа ўғилнинг уйқуси қочиб, ўйланибди.”теппа-тенг бўлишганимиз инсофдан эмас. Акамнинг оиласи бор. Рўзғор тебратишига ярим қоп буғдой етмайди-ку? Мен ёлғизман, қорнимни бир амаллаб тўйғазиб оларман”. Шундай деб у ўрнидан турибди-ю, ташқарига чиқиб, ўзининг улушидан акасининг қопига солиб қўйибди. Ўша кеча аканинг ҳам уйқуси қочибди. У ҳам ўйлабди: “Мен ноинсофлик қилдим. Укам ҳали уйланиши керак, ўзини тутиб олиши лозим. Менинг болларимга Худонинг ўзи ризқ берар”, деган қарорда чиқиб ўзининг буғдойидан укасининг қопига солиб қўйибди. Бу ҳол ҳар кеча такрорланаверибди. Кун ўтаверармишу буғдой сира камаймасмиш. Бу мўъжизадан ажабланган ака-укалар донишмандга бориб, ундан бунинг сабабини сўраган эканлар, донишманд “тўғрисини айтинглар, нима қилардинглар?”дебди. Улар қилган ишларини яширмай айтишибди. Шунда донишманд: “хонадонингиздаги бараканинг сабаби - бир-бирларингизга бўлган меҳр-мурувватда”, деган экан.

Болаларим, мен сизларга катта бойлик қолдирмаяпман. Ақлим етганича тўплаганим –илм қолдиряпман. Унга хиёнат қилманг. Яна ўқиганингиз шу ривоятни ҳам икковингиз мерос ўрнида қабул қилинг. Қиссадан ҳисса чиқариш ҳар бирингизнинг зеҳнингизга боғлиқ...”

Сатторнинг оёқлари титрай бошлади. Деворга суянганча ҳолсизланиб ўтирди. Хатни яна бир марта ўқиди...

Ётоқда ҳаво етишмай айвонга чиқди. Шу пайт ташқарида Робиянинг овози келди:

-Нуриддин, қаердасан, болам, нима қиляпсан?

-Ғишт тахляпман, ойи...

-Сен тегмагин, болам, улар жуда оғир, оёғингга тушиб кетади.

-Оғирмас, ойи...

Она-боланинг гапларини эшитиб Сатторнинг юраги ҳаприқиб кетди. Назарида гапираётган Робия эмас, ўзининг онаси эди. Жавоб бераётган жияни Нуриддин эмас, балки ўзи эди. Неча йиллар аввал уй қурилаётганида онаси шундай чақирган эди:

-Сатторжон, болам. Нима қиляпсан?

-Ғишт ташияпман ойижон.

-Сен ташимагин болам, оғир-ку?

-Оғирмас, мен катта боламан-ку, ана, акам ҳам ташияптилар...

Сатторнинг кўзлари ёшланиб дераза ёнига келди. Нуриддин ўгирилиб, амакисини кўрди-ю, “уришиб бермасмикинлар” деган ҳавотирда унга қараб қолди. Саттор унга қараб маъюсгина жилмайди. Нуриддин унга жавобан қувонч билан кулиб кўйди-да, ишини давом эттирди.

Мижозларига тезгина учрашиб келадиган Ободхондан пешинда ҳам дарак бўлмади. Офтобхон овқат иситди. Ота-бола тамадди қилдилар. Бу орада аввал Баҳриддин кейин Ойниса ҳам келишди. Офтобхон билан Ойниса имтихонга тайёрланиш баҳонасида хонасига кириб кетгач, Саттор ҳам бир пас дам олиш истагига ётоғига кирди.

Имтихонга тайёрлаши лозим бўлган китоблар очилмади ҳам. Бир-бирига сирдош бўла олмаган опа-сингилнинг гаплари бир-бирига қовушмади. Офтобхон сиқилиб, айвонга чиқди. Шу пайт Баҳриддиннинг хонасидан ажиб бир куй таралди. Офтобхон берилиб тинглади. Куй уни сеҳрлади. Ўрнидан туриб ҳовлига чиқди. Бир оз иккиланиб турди-да, амакисининг уйи томон юрди. Қизнинг ҳаракатларини кузатиб турган Робия уни айвонда кучоқ очиб кутиб олди. Ўтиришга таклиф қилган эди, Офтобхон унамади.

-Янги куйми?-деб сўради.

-Янги,-деди Робия.

Бу онда куй тиниб, ичкаридан Баҳриддиннинг ҳиргойиси эшитилди:

Ота-онам ўтди-кетди, омонат дунё бу дунё,

Жигарларим фигон этди: “Омонат дунё бу дунё”.

Қолди бог гўё богбонсиз ва карвон гўё сарбонсиз,

Қаторга бир хато етди, омонат дунё бу дунё.

Ака-ука. опа-сингил – солди ҳамма ўзича йўл,

Нодонлик бизни қақшатди, омонат дунё бу дунё.

Қилмадилар иттифоқлик, билмадилар шунга боғлиқ –

Ўтганлари ҳаловати, омонат дунё бу дунё.

Гўрдагилар безовта, гар ердагилар бўлса ҳалак,

Ҳаловати имон битди, омонат дунё бу дунё.

Қоплади бу боғни ҳазон, аро йўлда қолди карвон,

Дўсту ганим ўйга ботди, омонат дунё бу дунё.

Аё, боғлар яшинаши шарт, йўлда қолмас карвон абад,

Шудир Аллоҳ тариқати, омонат дунё бу дунё.

Ҳиргойи тугаб, яна найнинг ноласи эшитилди. Робия билан Офтобхон бир-бирларига қарадилар. Икковларининг кўзларидан ёш оқаётган эди.

Хотима

Бадиий адабиётдаги анъанага хилоф иш тутиб баёнимизни шундай тўхтатамиз, қаҳрамонларимизнинг кейинги тақдирларидан сизларни огоҳ қилмаймиз. Бу юмушни, яъниким, асарнинг хулосасини ўзингизга ҳавола этамиз. Ака-ука юзқўрмас бўлиб кетадими ё Офтобхоннинг ҳаракати туфайли кўзлари очиладими, ўзингиз ҳал қилинг. Эҳтимол деворнинг қуриб битказилгани дурустдир. Эҳтимол Баҳриддин тез кунларда шуҳратли санъаткорлар қаторига кириб, бадавлат бўлиб, алоҳида уй қуриб чиқиб кетар? Эҳтимол инсофга кирмай, иблис етагида юрувчи Ободхоннинг умри хорлик билан тугар? Ҳар ҳолда биз бундай яқунни истамас эдик. Аллоҳ барча бандаларига ҳидоят берсин ва умрнинг хорлик билан тугашидан асрасин.

Азиз ва муҳтарам китобхон, бу баён сизга бирон янгилик бермаган бўлиши ҳам мумкин. Чунки бу каби воқеаларни, ҳатто бундан баттар воқеаларни ҳаётда учратиб тураемиз.

Ўйлаймиз:

Бу дунёда ёнма-ён яшашни хоҳламаган ака-укалар, опа-сингиллар дўзахда қовушмоқликни истадиларми? Қариндошлик ришталарини узганликлари учун дўзах оташлари кутаётганини сезмадиларми? Бир-бирларининг иссиқ юзларини кўрмоқдан ҳазар қилганлар бир-бирларининг дўзах оловида куйиб фарёд чекаётганларини томоша қилгилари келадими?

Аллоҳ! Аллоҳ!

Уларга ҳидоят бер.

Вассалом!

Аллоҳнинг марҳамати ила сиз билан ғойибона суҳбат қурдик, Ўзига шукр. Хатоларимиз учун тавбалар қиламиз, сиз азизлар ҳам кечиринг. Тангри таолонинг яна хайрли фикрлар беришидан умидвормиз. Янги асар баҳонасида учрашармиз, инша Аллоҳ. Ассалому алайкум ва роҳматулиллаҳи ва баракатух.

Интернет учун Абу Муслим тайёрлади